

STRATEGIJA RAZVOJA GRAĐEVINARSTVA U CRNOJ GORI DO 2020. GODINE

– PRIJEDLOG –

Novembar 2009.

Projekat finansiran od strane Vlade Crne Gore,
Ministarstva za ekonomski razvoj

Универзитет Св. Кирил и Методиј
ГРАДЕЖЕН ФАКУЛТЕТ

Reg. Br. 1301-5409/3-08

Naslov Projekta:	Strategija Razvoja građevinarstva u Crnoj Gori do 2020. godine
Broj Projekta:	Reg. Br. 1301-5409/3-08
Datum potpisivanja ugovora	17. oktobar 2008. godine
Rok završetka ugovora	6,5 mjeseci od dana potpisivanja ugovora
Zemlja-Korisnik:	Crna Gora
Detalji o Izvršiocu Strategije	
Izvršilac /Implementator:	Univerzitet Sv. Kiril i Metodij –Građevinski fakultet , Skopje
Predstavnik Izvršioca:	1. Direktor Projekta: Prof. Dr. Meri Cvetkovska 2. Tim Lider Projekta, Dr. Strahinja Trpevski 3. Lokalni direktor projekta, Doc. Dr. Snežana Rutešić
Kontakt podaci:	1. Univerzitet Sv. Kiril i Metodij –Građevinski fakultet, Ul: Partizanski odredi 24, Skopje- Republika Makedonija Tel/ Faks: +389-231-1-8834 Mobilni: +389 70 273 633 E-mail: cvetkovska@gf.ukim.edu.mk ; 2. Fakultet za biznis ekonomiju- Skopje Tel/faks: +389 2 3 222 356 Mobilni: +389 75 333 563 E-mail: Strahinja@nssd.com.mk 3. Građevinski fakultet, Podgorica- Cetinjski put bb Tel/faks: +382 20-243-718 snezana@cq.ac.yu
Podaci o Naručiocu	
Naručilac/Korisnik :	Ministarstvo za ekonomski razvoj Crne Gore
Predstavnik Naručioca/ Korisnika:	Nacionalni koordinator projekta Senada Šahman
Kontakt podaci:	ul. Rimski atrg 46, Podgorica tel: +382 20 482 387 E-mail: senada.sahman@gov.me

POPIS KORIŠĆENIH SKRAĆENICA

AD-	akcionarsko društvo
AOR -	Agencija za održivi razvoj
BDP -	bruto društveni proizvod
CEFTA -	Central European Free Trade Agreement (Centralnoevropski sporazum o slobodnoj trgovini)
CEN -	European Committee for Standardization (Evropski komitet za standardizaciju)
CENELEC -	European Committee for Electrotechnical Standardization (Evropski komitet za standardizaciju u oblasti elektrotehnike)
CIP	The competitiveness and innovation framework programme (Okvirni program za konkurentnost i inovativnost 2007 -2013),
CPD -	Construction product Directive (Direktiva o građevinskim proizvodima)
DIS -	Decentralizovani implementacioni sistem
DOO-	društvo sa ograničenom odgovornošću
DUP -	detaljni urbanistički plan
EIB-	European Investment Bank (Evropska Investiciona Banka)
EU-	Evropska Unija
FIDIC-	Fédération internationale des ingénieurs - conseils (Internacionalna organizacija inženjera konsultanata)
FIG -	Federation internationale des Geometres, Internacionalna organizacija za geodeziju
FP7 -	Seventh Framework Programme (Sedmi okvirni program za istraživanje),
IEC -	International Electrotechnical Commission (Međunarodna elektrotehnička komisija)
ISME -	Institut za standardizaciju Crne Gore
ISO -	International Organization for Standardization (Svjetska organizacija za standardizaciju)
MMF -	Međunarodni monetarni fond
MONSTAT	Zavod za statistiku Crne Gore
NBOR -	Nacionalna banka za podršku održivom razvoju

NPI -	Nacionalni program za implementaciju
NSOR -	Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore
PIO-	Fond penzijskog i invalidskog osiguranja
PIP -	Public Investment Program (Program javnih nvesticija)
PP -	prostorni plan
PPPN	prostorni plan područja posebne namjene
PUP-	prostorno urbanistički plan
SDI -	strane direktne investicije
SE -	Savjet Evrope
SEI-	Sekretarijat za evropske integracije
SRG -	Strategija razvoja građevinarstva u Crnog Gori do 2020. godine
WFD -	Water Framework Directive (Okvirna direktiva o vodama)
WTO -	World Trade Organization (Svjetska Trgovinska Organizacija)
ZZZCG-	Zavod za zapošljavanje Crne Gore

PREDGOVOR

Integralni dio našeg života je okolina koja se stvara izgradnjom objekata, čime se doprinosi i oblikovanju sopstvene ekonomije i razvoja u cjelini. Kuće u kojima živimo, objekti u kojima radimo, sistemi za vodosnabdijevanje, električne mreže, putevi, željeznice, aerodromi, hoteli, telekomunikacione mreže, samo su dio liste različitih građevinskih objekata.

Zbog toga, racionalnost u građevinarstvu značajno predodređuje efikasnost brojnih drugih grana industrije i ekonomije u cjelini. Za uzvrat, na efikasnost i spremnost građevinarstva značajno djeluju postignuti nivoi u drugim oblastima kao što su ekonomija, zakonodavstvo, socijale.

Zato Strategiju razvoja građevinarstva treba razumjeti kao dio strategije razvoja države koji zavisi od ekonomskih i institucionalnih mogućnosti u zemlji i kao dio zavisano od državne politike u oblasti socijale, zakonodavstva, ekonomije, zaštite životne sredine, planiranja prostora, turizma, zaštite i valorizacije kulturnog nasleđa i ostalim oblastima, odnosno jednom riječju u oblasti održivog razvoja.

Praktična implementacija Strategije razvoja građevinarstva zavisi od politika koje se implementiraju u Vladi, ministarstvima, lokalnoj samoupravi i opšte političke situacije u zemlji. Nemoguće je izbjeći politički uticaj u razvoju građevinarstva i zbog toga je veoma važno da politika pravilnim odnosom i odgovarajućim odlukama doprinosi razvoju građevinarstva, prevashodno donošenjem odluka za razvijanje strateških projekata.

Cilj ove Strategije je da se doprinese glavnom usmjeravanju razvoja građevinarstva Crne Gore do 2020. godine, da bi se u najvećoj mjeri koristili sopstveni potencijali na najefikasniji način. Glavni ciljevi su da oblast građevinarstva postane inovativna i zadovoljava potrebe crnogorskih građana i ekonomije na efikasan način, da postane dio građevinarstva Evropske Unije, da pruža konkurentne usluge na međunarodnim projektima i isporučuje proizvode sa standardnim kvalitetom.

Ova Strategija je izgrađena uz aktivno učešće velikog broja stručnjaka iz raznih oblasti i uz kvalitetnu podršku Ministarstva za ekonomski razvoj u pogledu obezbjeđivanja podataka i dokumentacione osnove. I brojni drugi državni organi, organi uprave, organi lokalne samouprave, institucije i organizacije omogućili su ekspertskom timu prikupljanje velikog broja dokumenata, podataka iz oblasti javnih evidencija, dali korisne sugestije u smislu fokusiranja na elemente bitne za analizu i ocjenu postojećeg stanja i usmjerenja u pogledu ključnih pretpostavki budućeg razvoja.

Posebno se zahvaljujemo na podršci organima i institucijama, odgovornim licima i zaposlenim u njima: Ministarstvu za ekonomski razvoj, Centralnom registru Privrednog suda, Poreskoj upravi Crne Gore, Fondu PIO, Centralnoj banci Crne Gore, Monstatu, Komori u oblasti uređenja prostora i izgradnje objekata Crne Gore, Institutu za standardizaciju Crne Gore, Upravi za vode, Ministarstvu turizma i zaštite životne sredine, Ministarstvu prosvjete i nauke, Zavodu za zapošljavanje, Privrednoj komori, Direkciji za javne radove i drugima koje smo kontaktrali i koji su nam izašli u susret.

Zahvaljujemo se i organima lokalne uprave koji su učestvovali u sprovedenoj anketi, kao i anketiranim privrednim subjektima koji su našli vremena da nam odgovorom na pitanja pruže korisne informacije za analizu postojećeg stanja i SWOT analizu građevinarstva sa različitih aspekata.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
1.1. KARAKTERISTIKE GRAĐEVINARSTVA.....	1
1.1.1. Građevinarstvo u EU- tržište vrijedno 1500 milijardi eura.....	2
1.1.2. Građevinarstvo u Crnoj Gori.....	3
1.2. METODOLOGIJA I PROCES IZRADE STRATEGIJE.....	4
1.3. VIZIJA, MISIJA I STRATEŠKA OPREDJELJENJA.....	6
2. SWOT ANALIZA	8
3. STRATEŠKO OPREDJELJENJE 1 INTEGRACIJA CRNE GORE U EU I ODRŽIVI RAZVOJ	13
3.1. UVOD.....	13
3.2. STRATEŠKI INTERES CRNE GORE ZA EU.....	13
3.3. CILJEVI NACIONALNOG PROGRAMA ZA INTEGRACIJU.....	14
3.4. MOGUĆNOST KORIŠĆENJA EU FONDOVA.....	14
3.5. FOKUS UTICAJA EVROPSKOG ZAKONODAVSTVA NA ZAKONODAVSTVO CRNE GORE U OBLASTI GRAĐEVINARSTVA.....	15
4. STRATEŠKO OPREDJELJENJE 2 PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR KAO OKOSNICA RAZVOJA GRAĐEVINARSTVA CRNE GORE	18
4.1. UVOD.....	18
4.2. PROCJENA STANJA INSTITUCIONALNE UREĐENOSTI SISTEMA PLANIRANJA I UREĐENJA PROSTORA I IZGRADNJE OBJEKATA.....	18
4.2.1. Ključni akteri u sistemu - institucije.....	18
4.2.2. Osnovni principi održivosti i razvoja sektora u nacionalnim dokumentima.....	21
4.2.3. Principi prostornog planiranja u evropskim dokumentima.....	24
4.2.4. Pregled postojećih zakona i drugih propisa.....	24
4.2.5. Pregled postojećih tehničkih normativa i standarda.....	25
4.2.6. Osvrt na postojeće stanje katastra.....	25
4.3. PRAVCI DJELOVANJA.....	26
4.3.1. Ministarstvo.....	26
4.3.2. Vladin savjet za prioritetne projekte.....	26
4.3.3. Agencija za održivi razvoj.....	26
4.3.4. Kancelarija za praćenje i vođenje projekata od posebne važnosti.....	26
5. STRATEŠKO OPREDJELJENJE 3 TEHNIČKA REGULATIVA KAO OSNOVA SISTEMA KVALITETA U GRAĐEVINARSTVU	30
5.1. UVOD.....	30
5.2. SISTEM STANDARDIZACIJE U CRNOJ GORI.....	31
5.3. ANALIZA EU DIREKTIVA IZ OBLASTI GRAĐEVINARSTVA I NJIHOVA TRANSPOZICIJA U NACIONALNO ZAKONODAVSTVO.....	32
5.3.1. EU Direktiva za građevinske proizvode.....	32
5.3.2. EU Direktive o energetske efikasnosti.....	33
5.3.3. EU direktive o vodama.....	33
5.3.4. EU direktive o otpadu.....	34
5.3.5. Direktiva 2006/123/EU o uslugama na unutrašnjem tržištu.....	34

5.4.	ANALIZA EU TEHNIČKIH REGULATIVA I STANDARDA IZ OBLASTI GRAĐEVINARSTVA I NJIHOVA PRIMJENA U CRNOJ GORI	34
5.4.1.	<i>Eurokodovi – Evropska pravila za projektovanje konstrukcija</i>	35
5.4.2.	<i>Tehnička regulativa iz oblasti geotehnike</i>	36
5.4.3.	<i>Tehnička regulativa u oblasti niskogradnje</i>	36
5.4.4.	<i>Tehnička regulativa u oblasti hidrogradnje, vodovoda i kanalizacije</i>	36
5.5.	PRAVCI DJELOVANJA	37
6.	STRATEŠKO OPREDJELJENJE 4 KONTINUITET KAPITALNIH INVESTICIJA	39
6.1.	OKVIR POLAZNIH MAKROEKONOMSKIH PRETPOSTAVKI	39
6.2.	ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA	40
6.2.1.	<i>Makroekonomsko okruženje i razvoj preduzetništva</i>	40
6.2.2.	<i>Finansiranje i izvori finansiranja</i>	40
6.2.3.	<i>Uticaj globalne ekonomske krize na ukupna ekonomska kretanja i građevinarstvo</i>	42
6.2.4.	<i>Investicije u građevinske radove u opštinama</i>	43
6.3.	STRATEŠKI PRAVCI INVESTICIJA I OBIM INVESTICIJA	44
6.3.1.	<i>Analiza i prognoze investicionih poduhvata do 2020. godine</i>	44
6.4.	PRAVCI DJELOVANJA	48
7.	STRATEŠKO OPREDJELJENJE 5 JAČANJE KONKURENTNOSTI GRAĐEVINSKE OPERATIVE	51
7.1.	UVOD	51
7.1.1.	<i>Osnovna svojstva građevinskog proizvodnog sistema</i>	51
7.1.2.	<i>Uticaj okruženja za poslovanje u građevinarstvu</i>	52
7.2.	ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA	53
7.3.	PRAVCI DJELOVANJA	60
8.	STRATEŠKO OPREDJELJENJE 6 FORMIRANJE ADEKVATNE STRUKTURE RADNE SNAGE U OBLASTI GRAĐEVINARSTVA	63
8.1.	UVOD	63
8.2.	ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA	63
8.2.1.	<i>Pravni okvir obrazovanja i zapošljavanja</i>	63
8.2.2.	<i>Analiza ključnih učesnika</i>	64
8.2.3.	<i>Analiza obrazovnog sistema u Crnoj Gori</i>	65
8.2.4.	<i>Analiza potražnje i ponude radne snage u građevinarstvu</i>	67
8.2.5.	<i>Uticaj obrazovanja na smanjenje deficitarnosti</i>	70
8.3.	PRAVCI DJELOVANJA	70
9.	STRATEŠKO OPREDJELJENJE 7 RAZVOJ INDUSTRIJE GRAĐEVINSKIH MATERIJALA BAZIRAN NA PRINCIPIMA ODRŽIVOG RAZVOJA	73
9.1.	UVOD	73
9.2.	ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA	73
9.2.1.	<i>Mineralni resursi</i>	73
9.2.2.	<i>Građevinski proizvodi</i>	78
9.2.3.	<i>Tehnogene mineralne sirovine</i>	79
9.3.	PREDVIĐANJA I PRAVCI RAZVOJA	79
9.4.	ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PRAVCI DJELOVANJA	80
10.	AKCIONI PLAN I PREDLOG MJERA	83
11.	MONITORING SPROVOĐENJA STRATEGIJE	101
PRILOZI	103	
PRILOG 1 . POPIS DOKUMENTACIONE OSNOVE	103	
PRILOG 2 . LISTA UČESNIKA	109	

1. UVOD

1.1. KARAKTERISTIKE GRAĐEVINARSTVA

Građevinarstvo predstavlja značajan dio ekonomije svake države, a svakako i Crne Gore. Uobičajeno, to je čvrsto utemeljeni sektor dobro prilagođen lokalnim uslovima koji je postigao nivo konkurentnosti uporediv sa nivoom drugih sektora.

Pod građevinarstvom podrazumijevamo čitav niz privrednih aktivnosti koje se objedinjuju i konačno manifestuju kroz izgradnju nekog objekta. To je široki opseg koji pored građenja podrazumijeva i proizvodnju građevinskog materijala i opreme. Bitna karakteristika građevinarstva jeste da za sebe vezuje veliki dio ostatka privrede. Ovdje se prije svega misli na elektro-industriju, industriju proizvodnje mašinskih elemenata koji se koriste u građevinarstvu, bazične hemije i materijala koji nisu isključivo primjenjivi samo u građevinarstvu. Multiplikativni efekt sektora građevinarstva na privredu odražava se i preko uticaja na finansijski sektor. Hipoteke i hipotekarno tržište, kao segment tržišta kapitala na kojem su svi plasmani osigurani hipotekom, je u neposrednoj vezi sa tržištem nekretnina na kojem dominiraju objekti kao posljedica građevinskih aktivnosti. Kada se ovo sve objedini jasno je da građevinarstvo mora zauzeti odgovarajuće mjesto u privredi.

Građevinarstvo veoma često zna da bude visokoakumulativna i izvozna privredna grana, ne samo kod razvijenih zemalja već i kod zemalja u razvoju. Posebno kod njih je važno da se strategija privrede oslanja između ostalog i na građevinarstvo u onoj mjeri koju građevinarstvo kao grana sa svim pomenutim odlikama može da ponese na sebe. Zato je svakako neophodno napraviti dobar privredni ambijent u zemlji.

Međutim, s obzirom da svijet u kojem živimo ima dinamičan pristup sa ubrzanim promjenama, građevinarstvo se suočava sa velikim brojem izazova koji se trebaju razmotriti zbog održavanja kao i poboljšanja konkurentnosti sektora. Povećana konkurentnost građevinarstva pozitivno će uticati na druge industrijske sektore kao i na zapošljavanje i rast u cjelini. Osnovni faktori koji utiču na to su aspekti kvaliteta u građevinarstvu, pravna sredina, obrazovanje i obezbjeđivanje obuke i prefokusiranje napora i potencijala ka istraživanju i razvoju.

Građevinarstvo je sektor sa specifičnim karakteristikama koji je strogo regulisan i koji se u velikoj mjeri razlikuje od drugih sektora. On predstavlja heterogen i fragmentiran sektor zasnovan na velikom broju različitih profesija. Takođe, predstavlja najrasprostranjeniji sektor sa izrazitim regionalnim razlikama u kojem su logistika i transportni aspekti veoma važni.

Krajnji proizvodi u građevinarstvu predstavlja jedan od rijetkih proizvoda koji se ne može transportovati, a ujedno predstavlja i jedan od najizdržljivijih ljudskih artefakata u prostoru. Građevinarstvo stvara fizičku infrastrukturu za stanovanje i rad, za proizvodnju, transport i esencijalne usluge. U razvijenom svijetu polovina građevinskih projekata odnosi se na rekonstrukciju.

Građevinarstvo je tijesno vezano sa ekonomskim ciklusima, a zbog činjenice da se najčešće izvodi u spoljašnjim uslovima zavisno je i od sezonskih klimatskih varijacija. Pored toga, sektor je radno intenzivan, sa visokom mobilnošću radne snage i rastućom potrebom za sve kvalifikovanijom radnom snagom što je rezultat primjene sve sofisticiranije građevinske tehnologije. Kod investicija u mašine, alate i druge elemente proizvodnje, vrši se amortizacija za kraći vremenski period nego

kod drugih industrijskih sektora. Ugovori su najčešće vezani za vrijeme trajanja građevinskih radova, a nivo nesrećnih slučajeva je relativno visok.

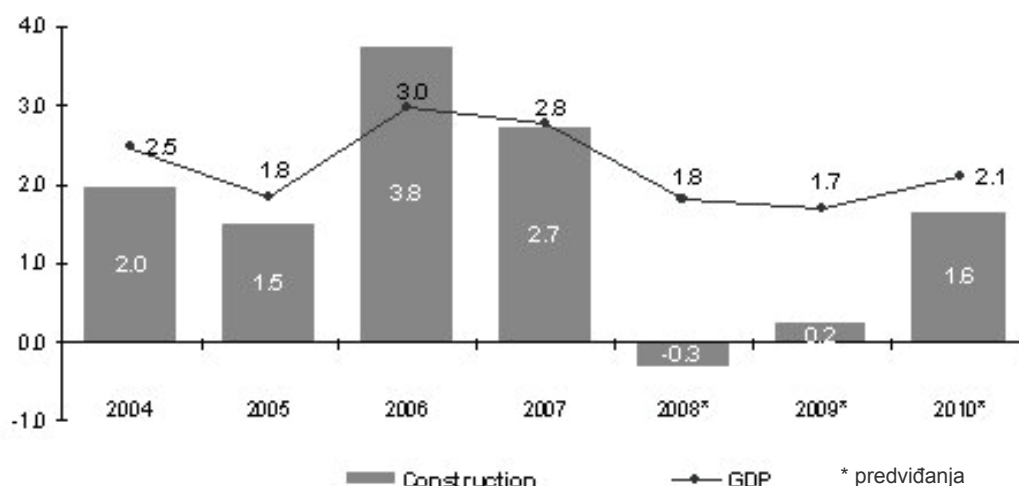
Na kraju se može reći da se u građevinarstvu stvara i ogromna količina otpadnog materijala i građevinskog šuta od rušenja i rekonstrukcije starih objekata (više od 270 miliona tona godišnje na nivou EU). Isto tako, objekti su odgovorni za 42% potrošnje energije u okviru EU, sa očekivanom stopom porasta od 1,5% godišnje za sljedeću dekadu. Sektor je drugi po doprinosu CO2 emisije. U nekim zemljama članicama EU nedostatak prirodnih građevinskih materijala predstavlja značajan problem.

1.1.1. Građevinarstvo u EU- tržište vrijedno 1500 milijardi eura

Vrijednost izvršenih radova u 2007. godini u građevinskom sektoru 19 zemalja EU (članice Euroconstruct mreže) procijenjena je na više od 1500¹ milijardi eura što predstavlja nešto više od 12% njihovog BDP-a i nešto manje od BDP-ja Italije. Pri tome, podsektor stanovanja u građevinarstvu imao je dominantnu ulogu i predstavlja skoro polovinu tržišta sa učešćem od 718 milijardi eura i ujedno predstavlja najdinamičniju komponentu građevinskog tržišta. Za nove građevine i rekonstrukciju ne-rezidencijalnih objekata uloženo je 480 milijardi eura, što predstavlja skoro trećinu cjelokupnih investicija. Isključivo za građevinske radove utrošeno je 319 milijardi, što predstavlja 21% od ukupne vrijednosti izvršenih radova u 2007. godini.

Pet velikih zemalja: Njemačka, Španija, Velika Britanija, Italija i Francuska, okupira 72% cjelokupnog građevinarstva u EU, od kojih nešto više od 23% pripada Njemačkoj koja, bez obzira što poslednjih godina ima usporeni ekonomski rast, još uvijek ima dominantnu poziciju na tržištu u oblasti građevinarstva. Drugo mjesto pripada Španiji koja je ovo mjesto stekla 2006. godine prestižući Veliku Britaniju. Grupa od četiri zemlje centralno-istočne regije EU učestvuje sa manje od 5% u ukupnom evropskom građevinskom sektoru što ukazuje na značajnu neravnomjernost unutrašnje raspodjele u ovom sektoru.

Međutim, 2008. i 2009. predstavljaće dvije sasvim različite godine u cikličnom ponašanju građevinskog sektora. Kraj faze velike ekspanzije koja je otpočela 1999. i kulminirala najvećim rastom u 2006. godini, kada je građevinski porast bio veći u odnosu na ukupni GDP (3,8%-porast građevinarstva, nasuprot 3,0% GDP-a), predstavlja 2007. godina. Od 2007. godine ušlo se u period zastoja i usporavanja, pri čemu se rast usporava gubeći više od jednog procentnog poena rasta (2,7%) i time postaje ujednačen sa ukupnim rastom GDP od 2,8%.

Sl. 1. Ukupni rast građevinarstva i GDP 2004-2010. – Realne godišnje promjene u %²

¹ Euroconstruct, June 2008

² Isto

1.1.2. Građevinarstvo u Crnoj Gori

Stanje građevinarstva u Crnoj Gori u periodu od 2005. godine do danas karakteriše veliki porast investicija u dijelu održavanja i izgradnje putne mreže i ostalih infrastrukturnih objekata, kao rezultat alociranja sredstava za kapitalne investicije od strane Vlade Crne Gore i saradnje sa međunarodnim finansijskim institucijama. Izuzetan porast investicija u objekte visokogradnje na Crnogorskom primorju i u Podgorici je posljedica povećanja broja stranih ulagača koji ujedno zahtijevaju primjenu svjetskih standarda i kvaliteta u građevinarstvu. Uporedo se odvijao kontinuiran proces stvaranja zakonske infrastrukture u različitim oblastima sa ciljem direktnog ili indirektnog podsticaja i dogradnje investicionog ambijenta, uklanjanja administrativnih barijera za investiranje posebno na lokalnom nivou i obezbjeđivanja potpune i efikasne zaštite svojinskih prava. Takođe, dograđivaće se i pojednostaviti poreski sistem u cilju boljeg pozicioniranja Crne Gore i podizanja stepena konkurentnosti.

Vrijednosti izvršenih građevinskih radova³ u 2005. godini je bila 80 miliona eura i bila je veća u odnosu na prethodnu godinu za 40%. U 2008. godini građevinarstvo čini oko 10% ukupne ekonomije Crne Gore. Vrijednost izvršenih građevinskih radova u 2008.godini, prema zvaničnim podacima Monstata, veća je za 45,7% u odnosu na 2007.godinu, dok je fizički obim radova, mjereno izvršenim efektivnim časovima, veći za 20,7%. Vrijednost novih ugovora na zgradama u 2008. manja je za 39,2%, a ostalim građevinama veća za 69,3% u odnosu na 2007. godinu, što u cjelini ukazuje na visok intenzitet aktivnosti u oblasti građevinarstva uslovljen snažnom investicionom tražnjom.⁴

Iako pokazatelji u periodu od 2005. do 2008. godine ukazuju na značajan rezultat, ipak se može reći da domaće građevinarstvo nije na adekvatan način iskoristilo šanse u proteklom periodu, jer su dobar dio poslova odradili građevinari iz okruženja, a ovo upravo iz razloga deficitarnosti kadrova, posebno zanatske struke.

Vrijednost izvršenih građevinskih radova u I kvartalu 2009. godine manja je za 18,5 % u odnosu na isti kvartal prošle godine. Izvršeni efektivni časovi na građevinskim radovima u I kvartalu 2009. godine manji su za 17,2 % u odnosu na isti kvartal prošle godine. Vrijednost novih ugovora na zgradama u I kvartalu 2009.godine manja je za 52,8% u odnosu na isti kvartal prošle godine. Vrijednost novih ugovora na ostalim građevinama u I kvartalu 2009.godine manja je za 58,3% u odnosu na isti kvartal prošle godine.

Ekonomski rast i razvoj u 2009. i 2010. godini, u uslovima ekonomske i finansijske svjetske krize, u znatnoj mjeri će biti opredijeljen mogućnostima novog investiranja. Svakako da će investiciona aktivnost biti usporenija uz daleko višeg opreza potencijalnih investitora. Međutim, Crna Gora s obzirom na atraktivnost i neiskorišćenost privrednog potencijala, sve stimulatивniji investicioni ambijent i obučenu radnu snagu, računa na priliv stranih direktnih investicija. Veliko povećanje stranih direktnih investicija (SDI) sa neto prilivom koji je iznosio 524,9 mil.€ u 2007.godini (18,7% BDP-a), a u 2008.godini 550,0 mil.€ (16,5% BDP-a), očekuje se da će se u 2009 godini smanjiti na 460,0 mil. €(12,4% BDP-a). SDI su jedan od najvažnijih pokretača privrednog razvoja Crne Gore. Od 2001. godine kumulativni priliv SDI iznosio je 2,89 milijardi eura. Karakteristično je da je značajni deo priliva SDI realizovan u nekretnine (48%) naročito u 2006. i 2007. godini i još uvek dominiraju SDI povezane sa procesom privatizacije, dok su *green field* investicije još uvijek malo zastupljene iako se ova struktura postepeno popravlja u 2008. godini.⁵ Najveći uticaj na razvoj građevinarstva svakako će imati investicije u sektorima turizma, infrastrukture, energetike i stanogradnje, dok će investiranje u telekomunikacijama imati najmanji uticaj.

³ Uticaj globalne finansijske i ekonomske krize na CG ekonomiju, Ministarstvo za ekonomski razvoj, Podgorica decembar, 2008, str 5.

⁴ Tekuća privredna kretanja u I kvartalu 2009. godine sa ocjenom uticaja finansijske krize na građevinarstvo i predlog mjera za njeno prevazilaženje, Privredna komora Crne Gore – Odbor udruženja građevinarstva, IGM i komunalne privrede str. 2,3 i 4

⁵ Strane direktne investicije kao pokretač privrednog razvoja Crne Gore- CBCG Sektor za istraživanja, str.16, 2008.god.

Kapitalnim budžetom Crne Gore za 2009. godinu, sredstva za projekte kapitalne infrastrukture su projektovana na 225 miliona eura što čini preko 4,0% BDP-a. Na nivou javnog sektora (uključujući opštine) kapitalna ulaganja u 2009. godini su procijenjena na 9,84 % BDP-a. Na ovaj iznos treba dodati oko 2% BDP vrijednosti ugovorenih radova u 2009. godini u cilju unaprijeđenja putne infrastrukture, izgradnje autoputa, izgradnje Regionalnog vodovoda i investicionog ulaganja u infrastrukturu Željeznice što se finansira putem izvođačkih kredita, kredita Svjetske banke, Evropske investicione banke i EBRD-a. Kapitalni budžet će se, u zavisnosti od efekata finansijske krize, finansirati i iz kreditnih aranžmana sa međunarodnim finansijskim institucijama. Paralelno sa izgradnjom infrastrukture, intenzivno se investira u nove stambene objekte, turističke kapacitete, kao i objekte društvenog standarda (školski i zdravstveni objekti, objekti za sport i rekreaciju itd.)

Globalna recesija koja se očekuje za period od 2009-2010. godine, a čije se posljedice najviše očekuju u 2009. godini, podstiče relativno veće angažovanje javnog sektora u finansiranju infrastrukturnih i drugih javnih projekata. Ova praksa je ustaljena u uslovima recesija, kada javni sektor (država) interveniše s ciljem da poveća privrednu aktivnost i ukupnu potražnju. Vlade velikih i razvijenih ekonomija predviđaju relativno aktivniju politiku javnih radova, naročito u ovoj i sljedećoj godini. U istom pravcu su i preporuke Svjetske banke.⁶

Svi ovi pokazatelji ukazuju da će se Vlada Crne Gore agresivno suprostaviti postojećoj ekonomskoj i finansijskoj krizi paketom koji sadrži dovoljno veliki kapitalni budžet u kombinaciji sa adekvatnim politikama kreiranja povoljnog investicionog okruženja. Imajući u vidu navedene investicione planove i prioritete, kojima se pokreće ciklus ekonomskog razvoja u Crnoj Gori, građevinarstvo kao privredna grana ima veliku perspektivu.

Crna Gora će sve više biti privlačna destinacija domaćim i stranim investitorima, pa je stoga neophodno kroz stvaranje povoljnog zakonodavnog i prostorno-planskog okvira stvoriti povoljne uslove za realizaciju investicija.

1.2. METODOLOGIJA I PROCES IZRADE STRATEGIJE

Proces izrade „Strategije razvoja građevinarstva u Crnoj Gori do 2020. godine” koji je otpočeo oktobra 2008. godine koristi pozitivna iskustva iz globalnih, evropskih i procesa u regionu zasnovanih na principima održivog razvoja i održivog građevinarstva, imajući u vidu proces globalizacije u kojem će, kako je objektivno očekivati, samo mali broj zemalja u razvoju biti u stanju da se priključi i izbori za visoku poziciju.

Egzistirajući u prošlosti u jednom drugačijem sistemu i organizaciji kao i ostale ex-Yu republike iz regiona, sada se suočava sa pozitivnom ekspanzijom investicija u građevinarstvu. Pri tome, karakteristika tržišta je veliki priliv stranog kapitala koji nameće standarde međunarodnog projektnog finansiranja i potrebu adaptacije na sve veću složenost, kao i primjenu savremenih metoda menadžmenta za poboljšanje efikasnosti i efektivnosti rada u okvirima rokova i budžeta sa zadovoljavajućim kvalitetom.

Realizacija velikih investicija predstavlja izazov za svaku zemlju koja teži postizanju visokog godišnjeg rasta i GDP-a, a u tom kontekstu građevinarstvo zauzima veoma značajnu poziciju. Zato je i razvoju građevinarstva neophodno posvetiti značajnu pažnju u okviru cjelokupnog razvoja jedne zemlje.

Crna Gora deklarirala je svoje pravce za ulazak u EU poslije osamostaljivanja sa jasnim i definisanim oblastima sprovođenja reformi. Polazeći od pretpostavki da je za ispunjavanje uslova za ulaz u EU potreban drugačiji pristup razvoja građevinarstva i svih subjekata u njemu, usvojen je vodeći princip za izradu Strategije, a to je **Razvoj građevinarstva kao integralni dio procesa EU integracija i održivog razvoja Crne Gore**. To podrazumijeva da je pred cjelokupnim političkim i društvenim subjektima izazov od koga zavisi da li će se Crna Gora uključiti kao uspješan poslovni

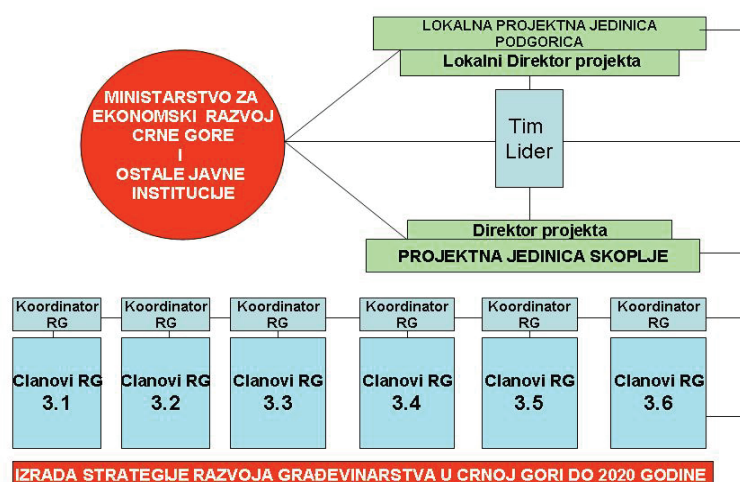
⁶ Ekonomska politika Crne Gore za 2009, str.5.

partner ili samo kao resurs radne snage i prirodnih pogodnosti. Svakako da teret ovog kriterijuma pripada kreatorima društvene politike i preduzetnicima.

Metodologija pripreme SRG Crne Gore je u skladu sa početnim preporukama logičkog okvira i projektnog zadatka u kojem se vodi koordinirani interaktivni proces analiza i djelovanja kako bi se prije svega cilljevi na društvenom, ekonomskom, obrazovnom polju i zaštiti životne sredine izbalansirali. Proces izrade Strategije počinje sa analizom postojeće situacije, definisanjem politike i planom akcija, gdje slijedi implementacija sa monitoringom. S obzirom da djelovi koji se analiziraju imaju divergentnu oblast društvenog djelovanja, naglasak za postizanje rezultata može biti proces ili zahtjev za krajnjim proizvodom.

Izrada Strategije razvoja građevinarstva u Crnoj Gori do 2020. godine na nacionalnom nivou zasniva se na dokumentaciji koja obuhvata važeće zakone i podzakonska akta (uredbe, odluke, pravilnike, naredbe, uputstva i dr.), postojeća strateška dokumenta, programe, planove, izvještaje i ostala dokumenta. Aktivnosti oko prikupljanja dokumentacione osnove za izradu Strategije odvijale su se u potpunoj koordinaciji sa Ministarstvom za ekonomski razvoj Crne Gore. Bazni okvir dokumentacione osnove okuplja više od 150 naslova. Primjetno je da postoji veoma obiman i dobro sistematizovan materijal Strateških dokumenata i Akcionih planova koji su relativno novijeg datuma što daje validnost i pouzdanost cijeloj analizi. Dijelovi koji nijesu popunjeni dokumentima popunjavani su kratkim istraživanjima na licu mjesta od strane tima koji radi u lokalnoj kancelariji preko direktnih kontakata i prikupljanja adekvatnih podataka. Utvrđivanje necjelovitosti podataka, takozvanih „gapova” u okviru tematskih oblasti pokušalo se eliminisati i sa izvođenjem dviju anketa/upitnika usmjerenih ka svim opštinama i ka sto građevinskih preduzeća. Moramo sa žaljenjem da konstatujemo da je odziv (naročito građevinskih preduzeća) bio veoma mali i pored trostrukog ponavljanja ciklusa anketiranja.

Strategija definiše vizije i uspostavlja dugoročne smjernice za razvoj građevinarstva Crne Gore do 2020. godine u kojem je uspostavljen i plan akcija. Dosljedna primjena Strategije razvoja građevinarstva u Crnoj Gori do 2020. godine podrazumijeva dugoročni proces praćenja realizacije u kojem će se vršiti i revizija dokumenata, kao i identifikovanih problema, postavljenih ciljeva i predloženih mjera. Jednogodišnji period je predviđen za praćenje implementacija, dok se u petogodišnjem periodu predviđa temeljna revizija implementacije Strategije. Očekivano bi bilo da poslije pet godina ova Strategija bude revidirana cjelokupno u duhu opredjeljenja održivog razvoja i dobije naslov Strategija održivog građevinarstva Crne Gore.

Sl. 2. Organizaciona šema za realizaciju projekta

Koordinator procesa izrade Strategije bilo je Ministarstvo za ekonomski razvoj Crne Gore do septembra mjeseca 2009. godine od kada ovaj proces preuzima novoformirano **Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine**. Bazni okvir dokumentacione osnove i svih izvještaja

bio je otvoren za komentare, sugestije i dopune od strane Koordinacionog tijela formiranog od strane Ministarstva. Proces izrade Strategije trajao je šest i po mjeseci sa dopunska četiri meseca u kojima se omogućila interakcija i razmjena informacija među različitim komponentama i sudionicima u procesu. Na početku procesa pripremljeni su i sakupljeni bazični dokumenti, dok je u međufazi II predstavljeno šest pojedinačnih izvještaja za relevantne oblasti izrađenih u okviru posebnih radnih grupa sa SWOT analizama, a to su: pravni i institucionalni okvir, tehnička regulativa, građevinska operativa, analiza i prognoze investicionih poduhvata u budućnosti, analiza obrazovnih profila radne snage i analiza industrije građevinskih materijala.

U organizacionom smislu izrada Strategije realizovala se kroz 6 radnih grupa (Sl. 2). Radne grupe su povremeno koristile pristup „ukrštenog/zajedničkog” rada zbog uzajmnog uticaja pojedinih sektora/oblasti. Svaka radna grupa imala je imenovanog koordinatora koji rukovodi radom 5-7 članova radne grupe i direktno saraduje sa Tim liderom Projekta.

U toku izrade Strategije održano je 6 radionica, po jedna u Ohridu i Podgorici i četiri u Skoplju, na kojima se razmatrao projektni zadatak i radilo se na postizanju uravnoteženog razumijevanja njegovog sadržaja kod svih članova radnih grupa, zatim dogovarala metodologija rada i utvrđivali rezultati. Članovi svih šest radnih grupa predstavljaju radni tim (sačinjen od predstavnika stručnih institucija, univerziteta i konsultanata) koji je izradio nacrt Strategije i druge relevantne prateće materijale i radiće na uključivanju svih preporuka iz participativnog procesa javne rasprave.

1.3. VIZIJA, MISIJA I STRATEŠKA OPREDJELJENJA

Vizija za razvoj građevinarstva Crne Gore definisana je na osnovama dokumenata Strategije razvoja građevinarstva u Crnoj Gori sa već prethodno definisanim oblastima u projektnom zadatku (koji na neki način predodređuje i usmjerava pravce procesa ka određivanju sedam strateških opredjeljenja koja treba da dovedu do realizacije vizije). Vizija je: **integrisanje crnogorskog u evropsko tržište građevinarstva, pozicioniranjem na ljestvici konkurentnosti između četiri vodeće zemlje u građevinarstvu u regionu preko inovativnog, na znanju baziranog i visoko tehnološki organizovanog građevinskog sektora.**

Misija građevinskog sektora Crne Gore je da bude dinamičan, produktivan i kreativan sektor, koji ima mogućnost za fleksibilnost i stvaranje kohezivne građevinske zajednice u svojoj okolini koja će biti oslonac za stvaranje blagostanja i stvaranja koristi u društvu, na čijim će temeljima zajedno sa ostalim dijelovima društva uzajamno graditi svoj rast.

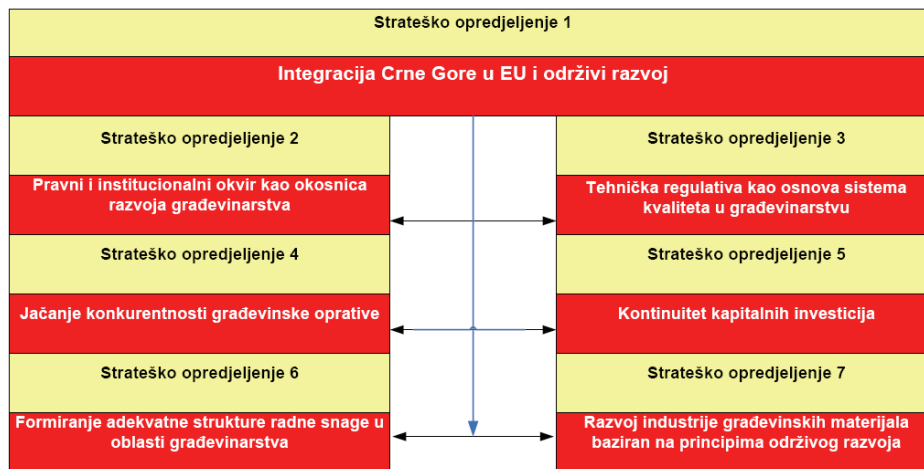
Ostvarivanje vizije i **misije** treba otpočeti preko **sveobuhvatnog Prvog strateškog opredjeljenje** koje neosporno ima direktni uticaj na sve ostale, a to je: **Integracija Crne Gore u EU i održivi razvoj**, koje dalje podrazumijevaju razvoj građevinarstva kao integralnog dijela procesa EU integracija i održivog razvoja Crne Gore. Ovo generalno opredjeljenje proizlazi ne samo od činjenice da je strateška orijentacija ekonomske politike Crne Gore pridruživanje sistemu Evropske Unije, već i novog ekonomskog okruženja koje se treba uspostaviti, u kojem građevinarstvo treba da djeluje u bližoj i široj okolini.

Drugo strateško opredjeljenje je **Pravni i institucionalni okvir kao okosnica razvoja građevinarstva**. Neosporno je da je ovo polazna tačka u nizu ostalih djelovanja koja stvara okruženje i preduslove za sva djelovanja u prostoru, sigurnost imovine i sopstvenosti, definiše postupke i kriterijume, i uslove preko dobro dimenzionisanog i osposobljenog institucionalnog okvira.

Treće strateško opredjeljenje je **Tehnička regulativa kao osnova sistema kvaliteta u građevinarstvu**. Sistem građenja kvaliteta u građevinarstvu zasniva se na tehničkim propisima i standardima koji pored ostalog omogućavaju u jednom važnom dijelu i lakši i jednostavniji protok usluga i materijala u svjetsku trgovinu. Međutim, standardizacija podrazumijeva i uspostavljanje osnovnog institucionalnog okvira za slijeđenje i kontrolu tog procesa. U ovom segmentu treba usvojiti deset eurocodova koji od sljedeće godine stupaju na snagu u EU sa obaveznom primjenom

i ugraditi u domaće zakonodavstvo ostale evropske direktive koje se odnose na građevinske materijale, energetska efikasnost, usluge, geotehniku, vodosnabdijevanje i prečišćavanje otpadnih voda, čvrstog otpada, FIDIC uslova ugovaranja i ISO standarda za upravljanje.

Sedam strateških opredjeljenja za razvoj građevinarstva Crne Gore

Četvrto strateško opredjeljenje je **Kontinuitet kapitalnih investicija**. Pojedinačni, ciljevi makroekonomske politike su orijentisani na izgradnju infrastrukturnih projekata i animiranje interesa novih investitora u Crnoj Gori; podsticanje preduzetništva u okviru malih i srednjih preduzeća; jačanje konkurentnosti privrede i ostvarivanje ramnomjernijeg razvoja zemlje. Realizacija pojedinačnih ciljeva makroekonomske politike u tijesnoj je vezi sa aktivnostima u oblasti građevinarstva i građevinske industrije. Oni ukazuju na značaj ove djelatnosti i industrije za ukupni razvoj zemlje na kratak, a naročito na srednji i dugi rok. Ostvarivanje prethodno navedenih pojedinačnih ciljeva makroekonomske politike imaće direktne i indirektne efekte ne samo na razvoj građevinarstva i građevinske industrije, već i na razvoj ukupne privrede i zaposlenosti.

Peto strateško opredjeljenje je **Jačanje konkurentnosti građevinske operative**. Globalizacija ja na svim područjima ljudskog djelovanja donijela nova saznanja o pravcu mogućeg optimalnog razvijanja sopstvenih ekonomija. Male zemlje kao što je Crna Gora treba da maksimalno iskoriste sve kadrovske i materijalne resurse sa postojanim praćenjem i prihvatanjem razvojnih dostignuća nauke, prakse i tehnologije.

Šesto strateško opredjeljenje je **Formiranje adekvatne strukture radne snage u oblasti građevinarstva**. Svaka nacionalna ekonomija i njen dugoročni razvoj značajnim dijelom zavise od kvaliteta ljudskih resursa. Kvalitet ljudskih resursa je određen kvalitetom obrazovanog sistema, ulaganjima u obrazovanje i participacijom u obrazovanju. Zaostajanje u razvoju sistema obrazovanja i nedovoljna ulaganja u razvoj ljudskih resursa postaju ograničavajući faktor dugoročnog održivog razvoja svake zemlje. Kreiranjem koncepta reforme obrazovnog sistema u Crnoj Gori predviđeno je da se ona temelji na pronalaženju originalne strategije inspirisane pozitivnim tradicijama i nasljeđem u koju se mogu ugraditi nove tendencije savremenog društva i pozitivna rješenja razvijenih obrazovnih sistema u Evropi.

Sedmo strateško opredjeljenje je **Razvoj industrije građevinskih materijala baziran na principima održivog razvoja**. Jedan od osnovnih agregata u građevinarstvu su građevinski materijali koje svi izvođači građevinskih radova (građevinska i negrađevinska preduzeća) koriste za gradnju objekata, za održavanje, rekonstrukciju i ostale građevinske radove. Preduslov je da što prije kod korišćenja mineralni resursi i građevinskih proizvodi uvedu i tretman održivosti i stepen konzumiranja energije i zagađivanja prostora kako bi se na najefikasniji način koristili resursi i uveli sistemi recikliranja i ponovne upotrebe.

2. SWOT ANALIZA

Nakon analize postojećeg stanja po svim strateškim opredjeljenjima urađena je i u prethodnom Nacrtu strategije obrazložena SWOT analiza, čiji se izvod daje u ovom poglavlju.

PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR KAO OKOSNICA RAZVOJA GRAĐEVINARSTVA CRNE GORE

Prednosti (Strengths):

- S1: Usvojeni glavni strateški dokumenti države (održivi razvoj, prostorni plan, regionalni razvoj i dr.)
- S2: Postavljena bazična zakonska regulativa
- S3: Mogućnost pravno-tehničkog kontinuiteta registracija sa vremenskom determinacijom za svaku registraciju
- S4: Članstvo u evropskim institucijama
- S5: Funkcionisanje strukovne komore i njena regionalna saradnja
- S6: Integrisan sistem registracije nekretnina i prava nad njima kroz jedinstvenu instituciju za katastar
- S7: Usmjeravanje kapitalnih investicija kroz relevantne institucije na nacionalnom nivou
- S8: Ubrzane procedure izdavanja dozvola i unapređenje sistema izdavanja dozvola
- S9: Zaštita imovinskih prava, visok standard za eksproprijaciju i plaćanje naknade, zaštitu prava uključujući međunarodnu arbitražu
- S10: Decentralizacija nadležnosti na državnom i lokalnom nivou

Slabosti (Weaknesses):

- W1: Nedostatak digitalizovanih katastarskih podloga u pojedinim opštinama, a djelimično u seoskim opštinama postoji i opisni katastar
- W2: Nemanje jedinstvenih standarda za registraciju i administraciju nekretnina
- W3: Neusklađenost obima zadataka i organizacionih formi u organima uprave i službama lokalne samouprave
- W4: Regulisanje oblasti građenja u više zakona i njihova međusobna nepovezanost i neusklađenost
- W5: Uslovi i saglasnosti komunalnih kuća – uslove izdaje ministarstvo, a saglasnost daje komunalno preduzeće
- W6: Loše podloge za izradu planskih dokumenata
- W7: Nedostatak PUP-ova opština i detaljnih urbanističkih planova što predstavlja biznis barijeru, osobito u primorskom dijelu
- W8: Nerazvijen i neadekvatan informacioni sistem
- W9: Nedostatak kadrova na lokalnom nivou za pripremu prostorno planske dokumentacije
- W10: Nedovoljni kapaciteti institucija za ostvarivanje propisanih zakonskih obaveza na nivou lokalne samouprave
- W11: Nedostatak institucije koja bi se bavila državnim planskim dokumentima i planovima
- W12: Slabosti u sistemu sprovođenja planova
- W13: Nezaokružena podzakonska regulativa
- W14: Nemanje unificiranog ugovora za javne nabavke (FIDIC- uslovi ugovora)

Mogućnosti (Opportunities):

- O1: Usklađivanje zakonske regulative sa Evropskom regulativom
- O2: Formiranja novih institucija (ministarstva i agencija)
- O3: Uspostavljanje integrisanog informacionog sistema
- O4: Javna podrška reformi katastra
- O5: Integracija javnih institucija u katastarski sistem bazirana na visoko razvijenoj tehnologiji
- O6: Edukacija kadrova za ostvarivanje propisanih zakonskih obaveza na nivou lokalne samouprave
- O7: Preduslovi i otvaranje berze nekretnina
- O8: Ukidanje biznis barijera i mogućnost privlačenja velikih investicija

Opasnosti (Threats):

- T1: Nepoštovanje zakona
- T2: Nedovoljna autoritativnost katastra, kao posljedica duge procedure pri registraciji i nemanja geodetskih podloga na cijeloj teritoriji
- T3: Bespravna gradnja
- T4: Nekvalitetna gradnja
- T5: Neefikasna kontrola nad primjenom zakona

TEHNIČKA REGULATIVA KAO OSNOVA SISTEMA KVALITETA U GRAĐEVINARSTVU**Prednosti (Strengths):**

- S1: Konstituisana je institucija za standardizaciju
- S2: Usvojeni su bazični zakoni u pojedinim oblastima
- S3: Usvojene su platforme za implementaciju standarda u pojedinim oblastima
- S4: Započeta je edukacija budućih inženjera o primjeni eurokodova.

Slabosti (Weaknesses):

- W1: Nedostatak i zastarjelost postojeće tehničke regulative- nije u potpunosti usklađena sa propisima zemalja EU
- W2: Nije započet proces usvajanja eurokodova
- W3: Problemi u plasiranju građevinskih proizvoda i projekata u zemljama EU zbog neusaglašenosti tehničke regulative i propisa za projektovanje
- W4: Mali je broj akreditovanih laboratorija

Mogućnosti (Opportunities):

- O1: Članstvo u međunarodnim organizacijama
- O2: Dovoljan potencijal intelektualne snage za sprovođenje usklađivanje sa EU regulativom

Opasnosti (Threats):

- T1: Prevelik obim propisa i standarda za usklađivanje
- T2: Teško prihvatanje novih principa projektovanja i novih terminologija

KONTINUITET KAPITALNIH INVESTICIJA**Prednosti (Strengths):**

- S1: Geostrateška lokacija zemlje
- S2: Čvrsto opredeljenje Vlade za ispunjenje EU kriterijuma i zahtjeva
- S3: Obezbeđenost sredstava od međunarodnih finansijskih institucija za realizaciju predviđenih investicionih planova
- S4: Stabilnost cijena i reforme koje su u toku
- S5: Potencijal obnovljivih izvora energije
- S6: Donešena osnovna zakonska regulativa, strategije, master planovi i akcioni planovi u bazičnim sektorima za kapitalne investicije i posebno turizma kao prioritetne grane razvoja
- S7: Postoji interes strateških partnera iz inostranstva za zajednička ulaganja

Slabosti (Weaknesses):

- W1: Dio reformi nije realizovan što se odražava na efikasnost sistema i institucija, kao i na razvoj ukupne privrede i građevinarstva
- W2: Visoka energetska intenzivnost i gubici električne energije u prenosu i distribuciji
- W3: Nekompletna zakonska regulativa i Neadekvatna i nekompletna institucionalna postavljenost
- W4: Malo lokalno tržište i mali broj lokalnih preduzeća kad se radi o velikim investicionim projektima
- W5: Nezavršeni proces restrukturiranja i privatizacije javnih preduzeća
- W6: Potrebne su velike investicije za investiciono održavanje i izgradnju nove infrastrukture.
- W7: Nedovoljna i nekvalitetna saobraćajna infrastruktura je karakteristika skoro za cijelu teritoriju Crne Gore
- W8: Neriješeno pitanje vodosnabdjevanja, tretmana otpadnih voda, čvrstog otpada i snabdijevanje električnom energijom, posebno u vrijeme turističke sezone
- W9: Izražen pritisak investitora na obalu i najatraktivnije lokacije
- W10: Nezavršen proces donošenja urbanističkih planova - slab urbani menadžment
- W11: Ne postoji domaća proizvodnja opreme
- W12: Nedostatak administrativne sposobnosti i organizacijske strukture u tijelima državne uprave i slaba kadrovska opremljenost javnih preduzeća.
- W13: Nesveobuhvatno, sporo i neadekvatno sprovođenje reformi

Mogućnosti (Opportunities):

- O3: Nedovoljno iskorišćeni potencijali zemlje (prirodni, finansijski i ljudski)
- O4: Regionalna integracija i zajedničko evropsko tržište
- O5: Uvođenje javno- privatnog partnerstva
- O6: Povezivanje saobraćajne mreže Crne Gore na Trans Evropsku Transportnu Mrežu (TEN-T).
- O7: Uvećavanje investicija u saobraćajnu infrastrukturu na osnovu privatizacije
- O8: Korišćenje instrumenta predpristupne pomoći EU (IPA)
- O9: Uvođenje specijalizovane banke ili fonda za investiranje
- O10: Poboljšanje kvaliteta izgradnje sa programima sanacija objekata-energetske efikasnosti
- O11: Podsticaji regionalnog razvoja
- O12: Razvoj turizma u velikoj mjeri zavisi od razvijenosti i operativnosti infrastrukturnih i komunalnih sistema

Opasnosti (Threats):

- T1: Svjetska ekonomska kriza
- T2: Velika zavisnost investicija od inostranih izvora
- T3: Dopunske obaveze sa aspekta životne sredine
- T4: Prolongiranje vremena za realizaciju projekata u odnosu na vremenske termine u strateskim dokumentima
- T5: Nepostojanje adekvatnih prihvatljivih finansijskih mehanizama za finansiranje u pojedinim prioritetnim oblastima
- T6: Nedovoljni ekonomski, pravni i tehnološki kapacitet koje tržište zahtjeva, predstavlja korpus okruženja sadašnjeg ekonomskog stanja,

JAČANJE KONKURENTNOSTI GRAĐEVINSKE OPERATIVE**Prednosti (Strengths):**

- S1: Kvalitetni visoko-obrazovani stručni kadrovi
- S2: Fleksibilnost prilagođavanja lokalnom tržištu i cjelishodno plasiranje građevinskih materijala proizvedenih u samoj CG
- S3: Završen proces privatizacije
- S4: Obnovljena mehanizacija i oprema kod nekih preduzeća

Slabosti (Weaknesses):

- W1: Nedostatak iskustva i referentnosti postojećih građevinskih preduzeća u izgradnji složenijih objekata
- W2: Nezainteresovanost mladih za građevinske struke
- W3: Nedovoljan nivo menadžerskih vještina
- W4: Zastarela i prevaziđena tehnologija i oprema kod većeg dijela malih preduzeća koji su energetski intenzivni potrošači (mašine i oprema)
- W5: Struktura kapitala u kojoj preovlađuju osnovna sredstva, a nedostaju obrtna sredstva
- W6: Nesistematski pristup tržištu i neprepoznatljivost crnogorskih preduzeća na stranim tržištima
- W7: Biznis barijere sprečavaju brzi rast i razvoj malih i srednjih građevinskih preduzeća
- W8: Nedovoljna stručna osposobljenost investitora za organizovanje, pripremanje, izvođenje i završetak investicije
- W9: Opšte stanje primjene IT nije odgovarajuće potrebama
- W10: Upotreba različite tehničke regulative i propisa, kao i različitih standardnih i unikatnih tipova ugovora za građevinske radove
- W11: Siva ekonomija izražena preko bespravne gradnje i rad na „crno“
- W12: Neravnomjerna regionalna distribucija preduzeća
- W13: Neprimjenjivanje mjera bezbjednost i zdravlja pri radu
- W14: Neefikasan i skup postupak javnih nabavki

Mogućnosti (Opportunities):

- O1: Politička i makroekonomska stabilnost sa regionalno kompetitivnim finansijskim rizikom
- O2: Visok nivo ostvarenih ekonomskih reformi i kreiranih novih institucija
- O3: Najmanji broj dana za registraciju preduzeća u regionu
- O4: Korišćenja sigurnih sredstava finansiranja iz domaćih i inostranih kreditnih izvora u narednih 4-5 godina
- O5: Dobre mogućnosti djelovanja na tržištu bivših YU republika i mogućnost za konkurisanje na globalnom tržištu

Opasnosti (Threats):

- T1: Veličina tržišta – potreba promovisanja Crne Gore kao platforme za regionalne operacije stranih investitora
- T2: Rigorozni uslovi kod velikih investicija iz donatorskih i drugih sredstava praktično onemogućavaju domaća građevinska preduzeća da učestvuju na konkursima
- T3: Nedostatak pokrivenosti prostora urbanističkim planovima i slabosti u sistemu sprovođenja planova
- T4: Nivo transparentnosti i efikasnosti administrativnog sistema
- T5: Mogućnost pada ekonomskog rasta i recesija u djelatnostima, kao i pad obima SDI

**FORMIRANJE ADEKVATNE STRUKTURE RADNE
SNAGE U OBLASTI GRAĐEVINARSTVA****Prednosti (Strengths):**

- S1: Završena reforma pravne regulative u oblasti obrazovanja
- S2: Započet proces reforme srednjeg obrazovanja
- S3: Prilagođeno visoko obrazovanje evropskim tokovima
- S4: Organizovane obuke preko Zavoda za zapošljavanje za različita zanimanja iz područja građevinarstva

Slabosti (Weaknesses):

- W1: Disproporcija ponude i potražnje radne snaga iz oblasti građevinarstva
- W2: Nerazvijena mreža stručnih škola
- W3: Neprikladni obrazovni programi u srednjim školama potražnji zanimanja na tržištu rada
- W4: Nedovoljno je zastupljena praktična nastava i naučni rad
- W5: Nedovoljno posvećena pažnja principima održivog razvoja u obrazovnim programima fakulteta vezanih za građevinarstvo
- W6: Ne primenjuje se u dovoljnoj mjeri princip doživotnog učenja

Mogućnosti (Opportunities):

- O1: Popularizacija upisne politike i profesionalne orijentacije za građevinarstvo
- O2: Korišćenje međunarodnih fondova
- O3: Saradnja između privrede i obrazovnih institucija
- O4: Programi doobuke
- O5: Ulaganje u infrastrukturu u području informacionih tehnologija

Opasnosti (Threats):

- T1: Ekonomska kriza
- T2: Nezainteresovanost za građevinsku struku
- T3: Nespremnost i nezainteresovanost poslodavaca da prihvate da obrazuju učenike
- T4: Nezainteresovanost socijalnih partnera za saradnju sa nadležnim ministarstvom pri definisanju potrebnih programa srednjeg i višeg stručnog obrazovanja.
- T5: Nizak nivo znanja stečen u stručnim školama
- T6: Nejasno definisane kompetencije bachelor-a (3 godišnje studije) u odnosu sa kompetencije diplomiranih inženjera (prema prethodnom sistemu obrazovanja)
- T7: Sezonsko zapošljavanje radnika

**RAZVOJ INDUSTRIJE GRAĐEVINSKIH MATERIJALA
BAZIRAN NA PRINCIPIMA ODRŽIVOG RAZVOJA****Prednosti (Strengths):**

- S1: Značajni resursi u drvnj masi- naročito u sjeverni region
- S2: Rezerve mineralnih resursa- gline za keramičke proizvode, značajne rezerve laporca, bentonita, kvalitetnog boksita za domaću aluminijumsku industriju, kao i izvjesne rezerve gipsnog kamena
- S3: Rezerve kamena - Kvalitetan tehnički i arhitektonsko-građevinski kamen
- S4: Dobar plasman proizvoda industrije građevinskih materijala na teritoriji Crne Gore

Slabosti (Weaknesses):

- W1: Loša saobraćajna infrastruktura, kako glavnih tako i sporednih saobraćajnica
- W2: Zastarjela oprema- Tehnološka zastarjelost opreme za eksploataciju i prerade mineralnih sirovina, njezina intenzivna energetska potrošnja i negativan uticaj na aspekte zaštite životne sredine
- W3: Neplanski pristup eksploataciji raspoloživih resursa
- W4: Neimplementacija standarda i uslova kvaliteta građevinskih proizvoda uslovljava nemogućnost izvoza proizvoda na tržištu EU

Mogućnosti (Opportunities):

- O1: Eksploatacija svih rudnih bogatstava uz princip održivog razvoja
- O2: Proizvodnja građevinskih materijala korišćenjem prirodnih, ekoloških i obnovljivih materijala s kojim raspolaže Crna Gora -glina, zemlja, drvene strugotine, slama.
- O3: Izgradnja novih kapaciteta - Izgradnja kapaciteta za proizvodnju cementa uz puno poštovanje ekoloških standarda zaštite životne sredine i kvaliteta života, izgradnja novih kapaciteta za proizvodnju opeke (ciglane), razvoj proizvodnje aluminijuma i prerađivačkih kapaciteta uz uvažavanje principa održivog razvoja i izgradnja fabrika za proizvodnju gipsa i aditiva
- O4: Razvoj kapaciteta- Razvoj postojećih kapaciteta za finalnu proizvodnju u drvopreradi, metaloprerade na bazi proizvoda crne metalurgije, eksploataciju i proizvodnju arhitektonsko-građevinskog i tehničkog kamena uz uvažavanje principa održivog razvoja
- O5: Indirektni uticaj na razvoj lučkih kapaciteta za prijem, utovar, pretovar i transport robe, sa mogućnošću razvoja određenih prerađivačkih kapaciteta i kapaciteta za razvoj transportnih sredstava i lučke mehanizacije

Opasnosti (Threats):

- T1: Zone eksploatacije (jame, majdani) rudnih rezervi imaju negativan uticaj na životnu sredinu
- T2: Trenutna ekonomska kriza
- T3: Nezadovoljavajući obrazovni i stručni nivo u sektoru i nizak nivo edukacije u oblasti održivog razvoja

3. STRATEŠKO OPREDJELJENJE 1 INTEGRACIJA CRNE GORE U EU I ODRŽIVI RAZVOJ

3.1. UVOD

Strateška orijentacija Crne Gore ka pridruživanju Evropskoj Uniji (EU) i evroatlanskim intergacijama ima krucijalni značaj za budući razvoj zemlje i za dinamiku ekonomskog i društvenog razvoja što znači da su strateški razvojni prioriteti zemlje: (1) održiv razvoj, ekonomske slobode i dominantna uloga privatne inicijative; (2) vladavina prava, parlametarna demokratija i zaštita osnovnih ljudskih prava; (3) poboljšanje životnog standarda stanovništva.⁷ Ovaj proces će u predstojećem periodu zaokupljati crnogorsku spoljnu politiku kao najvažniji zadatak, kako na spoljnom tako i na unutrašnjem planu.

Crna Gora vidi EU kao najbolji okvir za dalji razvoj sveukupnih reformi, prilagođavanje evropskim standardima i njihovo usvajanje, kao i unapređenje bilateralnih odnosa sa članicama Unije.

U Crnoj Gori postoji sveukupna saglasnost o potrebi integracije u EU, što daje dodatan impuls za ubrzani napredak prema tom cilju. Brzina napretka u integracijama zavisiće od dinamike ekonomskih, političkih, pravosudnih, bezbjednosnih i ukupnih reformi, tj. od brzine i stepena u kojem će se društvo u cjelini angažovati i reformisati.

U spoljnopolitičkom kontekstu, naročito značajnu ulogu imaće redovan politički dijalog Crne Gore sa EU, kao i dugoročno usklađivanje spoljne politike sa zajedničkom spoljnom i bezbjednosnom politikom EU.⁸

3.2. STRATEŠKI INTERES CRNE GORE ZA EU

Strateški interes Crne Gore bio je zadržati kontinuitet pregovora sa Evropskom Unijom o sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju. Potpisivanjem sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju oktobra 2007. godine u Luksemburgu, kao i potpisivanjem privremenog sporazuma o trgovini i srodnim pitanjima, Crna Gora se uključila u proces stabilizacije i pridruživanja Uniji, preuzimajući u potpunosti odgovornost za svoju evropsku budućnost.

Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju dogovoreni su veoma dinamični (najkraći u regionu) rokovi za realizaciju.⁹ Svi definisani prioriteti preuzeti su kroz Akcioni plan za implementaciju preporuka iz dokumenta Evropsko partnerstvo i svi ključni kratkoročni prioriteti u ovom dokumentu u značajnom dijelu su ostvareni. Crna Gora je u skladu sa ostvarenim napretkom podnijela 15. decembra 2008. godine zahtjev za prijem u članstvo EU.

Finalizovani su bilateralni pregovori sa EU o pristupanju Crne Gore u WTO (World Trade Organization – Svetska Trgovinska Organizacija). Sporazum o crnogorskim koncesijama u oblasti

⁷ Ekonomska politika Crne Gore za 2009. godinu i Ekonomska politika Crne Gore za 2008.godinu. Vlada Crne Gore, Podgorica, 2008. i 2007. str.3.

⁸ Spoljno- politički prioriteti Crne Gore - Ministarstvo inostranih poslova Crne Gore

⁹ Nacionalni program za integraciju Crne Gore u EU (NPI) za period 2008-2012 - Vlada Crne Gore, jun 2008.

roba i usluga sa EU potpisan je 2008. godine. Pristupanje Crne Gore u WTO planirano je da bude okončano ove godine.

Savjet Evrope, kao najstarija panevropska organizacija, je institucija kojoj se Crna Gora nedavno pridružila. Naročito je važna povezanost SE sa EU, tako da članstvo i aktivnosti u Savjetu imaju izuzetno relevantnu ulogu u procesu pridruživanja EU. Članstvo u SE Crna Gora će prvenstveno iskoristiti za ekspertsku podršku u cilju dalje reforme pravosuđa, postizanja potrebnih standarda u oblasti usklađivanja domaćeg zakonodavstva sa zahtjevima SE, dalje unapređenje zaštite ljudskih i manjinskih prava, kao i za zaključivanje i implementaciju preostalih međunarodnih ugovora SE.

3.3. CILJEVI NACIONALNOG PROGRAMA ZA INTEGRACIJU

Nacionalni program za implementaciju (NPI) istovremeno obuhvata nacionalni plan za usvajanje Evropskog prava, odnosno *acquis commutaire*, odnosno tzv. NPAA i plan implementacije Sporazuma za stabilizaciju i pridruživanje. Imajući u vidu da se u Crnoj Gori proces usklađivanja nacionalnog zakonodavstva sa evropskim odvija već nekoliko godina, Vlada CG opredijelila se da jednim dokumentom obuhvati **plan implementacije** sporazuma i **plan usvajanja *acquis commutaire***.

NPI predstavlja detaljan plan aktivnosti neophodnih da bi Crna Gora bila "unutrašnje" spremna da preuzme obaveze koje proizlaze iz članstva u EU do kraja 2012. godine. Time NPI postaje jedan od ključnih dokumenata Vlade u narednom periodu. NPI biće strateški okvir ukupnih demokratskih i ekonomskih reformi u zemlji.

NPI je dokument koji prevashodno priprema Vlada. U njegovom sprovođenju i monitoringu potrebni su učešće i podrška gotovo svih segmenata društva, prvenstveno skupštine, ekspertske javnosti i civilnog društva. Izuzetno je važno da ekspertske profile iz odgovarajućih područja vode procese zbog njihovih specifičnosti, kao što je to oblast građevinarstva.

3.4. MOGUĆNOST KORIŠĆENJA EU FONDOVA

Crna Gora uvođenjem Instrumenta za pretpristupnu pomoć (IPA) učestvuje u raspodjeli evropskih fondova sa ostalim državama zapadnog Balkana. Imajući u vidu da Crna Gora ima status potencijalnog kandidata, za sada je omogućeno učešće u prve dvije komponente IPA-e, a to su Podrška tranziciji i jačanje institucija i Regionalna i prekogranična saradnja.

Sredstva su namijenjena za povećanje stepena usklađenosti sa *acquis-em*, infrastrukturne projekte, saradnju sa državama u regionu, kao i za stvaranje polazne osnove za korišćenje komponenata dostupnih nakon sticanja statusa kandidata (Regionalni razvoj, Razvoj ljudskih resursa, Ruralni razvoj).

Time bi se u budućnosti, kada Crna Gora postane članica EU, obezbijedilo uspješno korišćenje strukturnih i kohezionih fondova. Osnovni uslov za prelazak na tzv. Decentralizovani implementacioni sistem (DIS) je izgradnja kapaciteta i osnivanje struktura čije je formiranje propisano aktima kojima se reguliše IPA, kao i Okvirnim sporazumom. Uspostavljanjem DIS-a, država korisnica IPA fondova postaje vlasnik cjelokupnog procesa upravljanja pomoći.¹⁰

Međutim, potrebno je naglasiti da će korišćenje sredstava zavisiti od kvaliteta podnesenih prijedloga projekata i jačanja apsorpcionih kapaciteta u Crnoj Gori, kako na centralnom tako i na lokalnom nivou. Slobodno se može reći da ovo predstavlja, na bazi iskustava iz ostalih zemalja u regionu i šire, kritičnu tačku i zbog toga se mora posvetiti više pažnje na kvalitet pripremanja projekta da bi se mogla postići efikasnost korišćenja fondova između 80-90%.

¹⁰ Informacija o uspostavljanju Decentralizovanog implementacionog sistema (DIS) u Crnoj Gori-Sekretarijat za Evropske integracije, februar 2008.

3.5. FOKUS UTICAJA EVROPSKOG ZAKONODAVSTVA NA ZAKONODAVSTVO CRNE GORE U OBLASTI GRAĐEVINARSTVA

Strateška orijentacija zemlje za članstvo u EU obuhvata više koordiniranih aktivnosti izgradnje privrednog sistema koji će biti kompatibilan sa standardima EU. Ovi standardi podrazumijevaju slobodno kretanje roba i ljudi i neograničenu konkurenciju. Od brzine ostvarivanja reformi zavisi prilagođavanje privrednog sistema evropskim standardima, a s tim u vezi i veće iskorišćavanje potencijala zemlje. Iz tog razloga neophodno je kroz kraći osvrt pomenuti prioritetne oblasti u kojima treba primijeniti evropske direktive koje na direktan ili indirektan način tretiraju i utiču na oblast građevinarstva.

Pred građevinarstvom Evropske Unije stoji obiman posao uvođenja u građevinsku praksu Eurokodova za konstrukcije, a kako postoji raspoloženje da Crna Gora postane u dogledno vrijeme članica EU, to znači da i njene građevinare očekuje isti zadatak. Njihova primjena nije samo obaveza, već to donosi i brojne razvojne mogućnosti crnogorskoj građevinskoj industriji. Osim standardizacije, jedan od osnovnih razloga uvođenja Eurokodova je obezbjeđenje povećane sigurnosti i ekonomičnosti građevinskih konstrukcija. Usvajanjem Eurokodova za konstrukcije, građevinarstvo Crne Gore dobija posebnu prednost: uvođenje novih pravila postavlja sve graditelje iz EU na istu početnu poziciju - stručnjaci iz zemalja u kojima su primjenjivani nacionalni propisi sada kreću sa istog nivoa iskustva i poznavanja propisa i standarda, pa im se pruža prilika da ovladaju novim pravilima, primijene ih i usavrše, i konačno, zauzmu povoljnu poziciju na tržištu i obezbijede sebi ekspanziju.¹¹

Postoji izuzetno bliska veza aktivnosti vezanih za nekretnine i sektora građevinarstva. Tržište nekretnina je tržište koje obuhvata sve transakcije, uključujući poslove sa pravima ili kamatama vezano za zemlju i zgrade. Dio ovih aktivnosti se odnosi na sekundarno tržište i tiče se postojeće imovine, a dio je vezan za primarno tržište i u uskoj je vezi sa građevinarstvom. Poslovi podrazumijevaju privremeni ili trajni transfer prava sa jedne strane na drugu uz naknadu - obično novac. Tržište nekretnina obuhvata stambenu imovinu i komercijalno-industrijsku imovinu. Jedan od pokazatelja stepena aktivnosti na tržištu stambene imovine je stalni rast davanja zajmova za kupovinu kuća. Poput sektora građevinarstva, crnogorsko tržište nekretnina je u ekspanziji sa konstantnim porastom zainteresovanosti domaćih i inostranih kupaca. Zbog toga unaprjeđenje sistema katastra u Crnoj Gori i registracija nekretnina predstavljaju neke od glavnih prioriteta. Treba posvetiti posebnu pažnju da principi i sistem već otpočetog evropskog i svjetskog procesa, takozvani „Katastar-2014” vođen od strane FIG-a (Internacionalne organizacije za geodeziju), nađe svoje mjesto i u srednjoročnom programu Vlade za radove na premjeru i izradi katastra nepokretnosti za period od 2008-2013. godine.

U direktnoj vezi sa prethodnim su i stanje uređenja prostora i aktivnosti planiranja, za koje je Direktiva za građevinske proizvode najobimnija direktiva u EU izuzimajući cijelu grupu Eurokodova. Njeno uvođenje u zakonodavstvo i primjena predstavljaju dugotrajni proces, jer u svom okviru podrazumijevaju i usvajanje 349 standarda koji proizlaze iz nje. Ona obuhvata bitne zahtjeve za građevinu i upotrebljive građevinske proizvode jednake za sve države članice, kao proizvode sa opredijeljenim svojstvima koja osiguravaju da će građevina ispunjavati bitne zahtjeve.

Direktive energetske efikasnosti objekata su novijeg datuma i odnose se na: energetska efikasnost krajnjih korisnika i energetske usluga, energetske karakteristike zgrada i savjeta za indikaciju sa etiketiranjem i standardnom informacijom o proizvodu za potrošnju energije i ostalih izvora uređaja za domaćinstva. Ovaj cio korpus direktiva imaće uticaja na građevinarstvo, ne samo na objekte novogradnje već i na stare objekte za koje će biti potrebna rekonstrukcija u cilju uštede energije. Sa ovim direktivama se otvara jedna posebna aktivnost u građevinarstvu i proizvodnji građevinskih materijala koja će u svakom slučaju doprinijeti uštedi energije, ali i potreba angažovanja stručnih profila koje je potrebno upoznavati sa novim saznanjima preko doobuka. Ovdje je posebno važno kakvi će se finansijski mehanizmi uspostaviti za podršku konkretnih aktivnosti. Ovo će svakako biti

¹¹ Trendovi razvoja građevinskog sektora i tržišta nekretnina - Jelena Krstajić, "Preduzetnička ekonomija"-2006.

jedna od prvih aktivnosti kojom Vlada treba da podrži cio ovaj proces. U zemljama članicama Direktiva o energetske efikasnosti već nalazi primjenu od 2007. godine.

Direktiva o uslugama obuhvata široku oblast, pa i građevinarstvo u dijelu projektovanja i konsultanskih usluga. Prvi preduslov za njenu primjenu učinjen je sa uspostavljanjem Komore u oblasti uređenja prostora i izgradnje objekata (u daljem tekstu Inženjerske komore Crne Gore) kao i uvođenjem sistema licenci.

Danas, u savremenom svijetu, praktično je nemoguće otpočeti i realizovati bilo kakav veći građevinski projekat bez primjene FIDIC-a (Fédération internationale of Consulting Engineers des ingénieurs-conseils). Tokom višedecenijskog korišćenja taj naziv institucije se pretvorio u sinonim za sve standardne ugovore, vodiče, uputstva itd. koji su pod okriljem te institucije izrađeni i promovisani, a zatim široko primijenjeni u građevinskoj praksi cijelog svijeta tako da i bez statusa direktive sa obaveznom primjenom, oni nalaze primjenu svugdje u svijetu, pa se takav trend može očekivati i u Crnoj Gori, naročito na sve veće prisustvo stranih investitora.

Direktive iz oblasti zaštite životne sredine imaju direktan ili indirektan uticaj na građevinarstvo jer podstiču svojim zahtjevima na neki način specifičnu izgradnju objekata za posebne namjene i ciljeve sa posebnim standardima i tehničkom opremom u funkciji zaštite našeg okruženja. Ovdje su važni sektori čvrstog otpada, vodosnabdijevanje i prečišćavanje otpadnih voda. Neosporno je da za sveukupno inkorporiranje Direktiva iz oblasti zaštite životne sredine u crnogorsko zakonodavstvo treba uložiti još napora, a posebno na njihovu implementaciju gdje i građevinarstvo ima svoje mesto.

Poseban značaj prethodnog proističe i iz ozbiljne zabrinutosti koju je Evropska komisija iskazala o izvještaju o napretku u vezi sa zaštitom životne sredine, kao i prostornim planiranjem i gradnjom, posebno u primorju i zaštićenim zonama.

Sve ove direktive su u funkciji veće i šire vizije evropskog zakonodavstva, a to je održivi razvoj koji je kao osnova unijet odskora i u crnogorsko okruženje preko usvajanja osnovnog dokumenta, a to je Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore. Ona predstavlja okvir koji daje smjernice kako da se u posebnim strategijama i planovima inkorporiraju principi održivosti svakog od pojedinačnih sektora. Polazeći od toga neophodno je podržati proizvodnju i ugradnju eko građevinskih materijala preko usvajanja sistema sa posebnim beneficijama.

Pravci djelovanja u okviru STRATEŠKOG OPREDJELJENJA 1**INTEGRACIJA CRNE GORE U EU I ODRŽIVI RAZVOJ**

- 1. Intenzivirati aktivnosti u okviru akcionog plana za etabliranje decentralizovanog implementacionog sistema (DIS) kako bi Crna Gora sama upravljala sredstvima iz Evropske Unije i povećala efikasnost njihove fizičke realizacije**
 - 1.1. Uspostavljanje DIS jedinice u okviru Ministarstva za finansije
 - 1.2. Intenzivirati aktivnosti na realizaciji softverskih projekata koji će podržavati sve glavne aktivnosti SEI.
- 2. Uspostaviti jedinicu za pripremu i realizaciju projekata iz IPA programa u Agenciji za Održivi razvoj**
 - 2.1. Intenzivirati pripremu Višegodišnjeg indikativnog planskog dokumenta za I i II komponentu IPA, kao i višegodišnjeg IPA programa za period 2009-2011, Sedmog okvirnog programa za istraživanje (FP7), Okvirnog programa za konkurentnost i inovativnost 2007-2013 (CIP), Kulturu 2007-2013, Erasmus Mundus, Tempus program i Mladi u akciji.
 - 2.2. Definisati i implementirati plan obuke i seminara za pripremu projekata za razne komponente IPA fondova za različite nivoe zaposlenih u operativnoj strukturi, zajedničkom tehničkom sekretarijatu i krajnjih korisnika.
- 3. Intenzivirati aktivnosti na praćenju harmonizacije nacionalnog zakonodavstva sa pravnim tekovinama EU, uključujući i primjenu inoviranog Obrasca za ocjenu usklađenosti propisa, sa detaljnom tabelom usklađenosti.**
 - 3.1. Formirati koordinativnu jedinicu za praćenje harmonizacije u okviru Agencije za Održivi razvoj za oblast građevinarstva: eurokodovi, katastar, građevinski proizvodi, energetska efikasnost, zaštita životne sredine (u prethodnom periodu funkciju preuzima Sektor za međunarodnu saradnju i održivi razvoj i kancelarija za praćenje i vođenje projekata od posebne važnosti).

4. STRATEŠKO OPREDJELJENJE 2 PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR KAO OKOSNICA RAZVOJA GRAĐEVINARSTVA CRNE GORE

4.1. UVOD

Crna Gora je u poslednjih nekoliko godina imala veliki rast stranih direktnih investicija, što je uticalo na izuzetno visoku stopu rasta u oblasti građevinarstva, a očekuju se i nove velike investicije. U narednom periodu planirane su investicije vrijedne nekoliko milijardi EUR-a u oblastima turizma, putne privrede, vodosnabdijevanja i prečišćavanja otpadnih voda, energetici...

Posebnu boljku za realizaciju investicionih projekata u ovom trenutku predstavljaju izuzetno dugi rokovi za pribavljanje raznih dokumenata i saglasnosti za gradnju, pri čemu je nadležnost za izdavanje različitih uslova i saglasnosti određena ne samo Zakonom o uređenju prostora i izgradnji objekata već i drugim propisima vezanim za zaštitu životne sredine, za zaštitu i spašavanje u vanrednim okolnostima i sl. Postojanje različitih zahtjeva koji se postavljaju pred investitora, a nisu skoncentrisani u jednom dokumentu, dodatno otežava posao budućim investitorima.

Dokaz o pravu svojine, odnosno dokaz o drugom pravu na građevinskom zemljištu je jedan od dokumenata koji je potreban za dobijanje građevinske dozvole. U vrijeme izrade ove Strategije Katastrom nepokretnosti je pokriveno oko 51% teritorije Crne Gore. Zbog toga je neophodno što prije dovršiti formiranje katastra nepokretnosti na cijeloj teritoriji Crne Gore i obezbijediti njegovo ažurno održavanje.

Nepostojanje odgovarajućih državnih i lokalnih planskih dokumenta iz oblasti uređenja prostora takođe znatno usporava realizaciju investicionih ulaganja. Stoga je potrebno pristupiti uređenju ove oblasti i donošenju odgovarajućih dokumenata.

S obzirom na sve veći značaj energije potrebno je unaprijediti sistem za energetske efikasnost objekata i donijeti odgovarajuće propise i pravilnike.

Standardizacija u oblasti građevinarstva je postala preduslov za uspješno poslovanje. Zbog toga je u Crnoj Gori otpočeo postupak uvođenja Eurokodova i potrebno je donošenje čitavog niza pravilnika sa obaveznom primjenom u oblasti građevinarstva. Proces standardizacije treba primijeniti i u oblasti ugovaranja, pa treba razmotriti usvajanje FIDIC uslova ugovora kao obavezne osnove za ugovaranja radova u sistemu javnih nabavki.

Racionalnost ulaganja, u sferi javnih nabavki radova, potrebno je provjeriti putem odgovarajuće studije na osnovu kojih se donosi odluka o investiranju. Donošenjem Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata (2008.godine) ukinuta je obaveza izrade prethodne studije opravdanosti i studije opravdanosti, pa bi za javne nabavke radova trebalo ponovo predvidjeti obavezu njihove izrade.

4.2. PROCJENA STANJA INSTITUCIONALNE UREĐENOSTI SISTEMA PLANIRANJA I UREĐENJA PROSTORA I IZGRADNJE OBJEKATA

4.2.1. Ključni akteri u sistemu - institucije

Kao ključni akteri u oblasti investicionih projekata identifikovani su organi uprave koji obavljaju poslove iz oblasti: planiranja i uređenja prostora, izgradnje objekata, zaštite životne sredine,

izgradnje objekata primarne infrastrukture, izgradnje puteva i željeznica, i katastra i upravljanja nekretninama.

4.2.1.1. Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine¹² i Agencija za zaštitu životne sredine

U toku izrade ove Strategije (djelimično i na osnovu preporuka iz Nacrta Strategije iz marta 2009. godine), došlo je do transformacije organizacije državne uprave, tako da je formirano novo Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine u čiji su djelokrug rada prešle nadležnosti u oblastima uređenja prostora, građevinarstva, stambenih poslova i zaštite životne sredine. Na ovaj način stvoreni su početni preduslovi za efikasnije i racionalnije sprovođenje upravnih poslova u navedenim oblastima.

Osnovna djelatnost ovog Ministarstva oslanja se na poslove propisane Zakonom o uređenju prostora i izgradnji objekata i Zakonom o životnoj sredini i odgovarajućim podzakonskim aktima. U ovom Ministarstvu skoncentrisani su poslovi uređenja prostora i zaštite životne sredine sa prioritarnim ciljevima:

- povećanja efikasnosti monitoringa u navedenim oblastima i njihovog unaprjeđenja,
- stvaranja adekvatne systemske podrške za korišćenje finansijskih sredstava iz pristupnih fondova EU i sredstava međunarodnih finansijskih institucija i
- koordinisane podrške za realizaciju projekata od posebne važnosti sprovođenjem aktivnosti "u cilju iznalaženja optimalnog balansa između zahtjeva investitora i propisa iz oblasti planiranja i uređenja prostora, izgradnje objekata i zaštite životne sredine"¹³.

Organizaciona šema Ministarstva odgovara realizaciji navedenih ciljeva:

- sektori su podijeljeni po osnovu oblasti rada (upravljanje prostorom, građevinarstvo, stanovanje, životna sredina, komunalni razvoj, međunarodna saradnja i održivi razvoj, inspekcijski nadzor i prekršajni postupak),
- u svakom sektoru predviđeno je posebno odjeljenje za monitoring i razvoj, odnosno podršku, analize i unaprjeđenje,
- predviđeno je formiranje posebne Kancelarije za praćenje i vođenje projekata od posebne važnosti, pri čemu je unutrašnja organizacija kancelarije sprovedena saglasno oblastima na koje se odnose prioritetni projekti.

Pod nadležnošću Ministarstva uređenja prostora i zaštite životne sredine formirana je i **Agencija za zaštitu životne sredine** koja vrši stručne i sa njima povezane upravne poslove koji se između ostalog odnose na:

- organizovanje, planiranje i učestvovanje u monitoringu i izvještavanje o stanju životne sredine;
- analizu pojava i događaja koji mogu ugroziti životnu sredinu i predlaganje i preduzimanje mjera za njihovo sprječavanje i otklanjanje;
- vođenje informacionog sistema u ovoj oblasti i katastra zagađivača;
- vođenje prvostepenog upravnog postupka u oblastima zaštite od raznih vrsta zagađivanja među kojima i upravljanja otpadom, strateške procjene uticaja i procjene uticaja na životnu sredinu; izdavanja integrisanih dozvola za rad postrojenja;
- poslove inspekcijskog nadzora u oblasti životne sredine.

S obzirom da je životna sredina obiman i širok sektor u kojem djeluje brojna regulativa ili je u procesu transformacije, sa evidentno komplikovanim procedurama, veoma često se takvim ambijentom ovaj sektor javlja kao biznis barijera.

¹² Uredba o organizaciji i načinu rada državne uprave Sl. list RCG 59/09

¹³ Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Ministarstva uređenja prostora i zaštite životne sredine (septembar 2009.)

4.2.1.2. Ministarstvo ekonomije¹⁴ i Direkcija javnih radova

U okviru svojih nadležnosti u oblasti ekonomskog i privrednog razvoja Ministarstvo ekonomije, između ostalog, vrši poslove uprave koji direktno ili indirektno imaju uticaja na građevinarstvo kroz stvaranje adekvatnih strateških ekonomskih i privrednih uslova.

Direkcija javnih radova¹⁵ nalazi se pod nadzorom Ministarstva ekonomije i vrši poslove koji se između ostalog odnose na:

- stručne poslove u vezi sa izgradnjom i rekonstrukcijom objekata primarne tehničke infrastrukture, objekata državnih organa, zdravstva, obrazovanja, kulture i sporta, kompleksa i objekata na atraktivnim turističkim lokacijama i drugih objekata koji su od javnog interesa i čiju izgradnju finansira država, a koji se odnose na prethodne i pripreme radove, studije, istražne radove i investicione programe, davanje stručne ocjene na dokumentaciju za donošenje investicionih odluka, pribavljanje urbanističko-tehničkih uslova za pojedine objekte;
- izradu i tehničku kontrolu tehničke dokumentacije, pribavljanje saglasnosti i građevinskih dozvola;
- javno oglašavanje i sprovođenje postupka ustupanja radova, zaključivanje ugovora o građenju;
- vršenje stručnog nadzora i kontrole kvaliteta, tehnički pregled, prijem izvedenih radova, pribavljanje upotrebnih dozvola;
- evidenciju, plaćanje i kontrolu finansijskog utroška sredstava, kao i druge poslove koji su joj određeni u nadležnost.

S obzirom na izmjene koje je u oblasti izgradnje donio novi Zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata, jedan dio poslova Direkcija neće moći neposredno da obavlja, s obzirom da ne ispunjava osnovni uslov, odnosno nije privredno društvo.

4.2.1.3. Ministarstvo finansija¹⁶ i Uprava za nekretnine

U nadležnosti Ministarstva finansija su, između ostalog, poslovi uprave koji direktno utiču na oblast građevinarstva. Treba naglasiti poslove u oblasti svojinsko-pravnih odnosa, državne imovine, premjera i katastra nepokretnosti i eksproprijacije zemljišta. Ove poslove Ministarstvo obavlja kroz Sektor za imovinsko pravne poslove¹⁷ odnosno njegov Odsjek za imovinsko pravne poslove, koji između ostalog vrši nadzor u sprovođenju propisa iz imovinsko-pravne oblasti i nadzor nad zakonitošću i cjelishodnošću rada Uprave za nekretnine.

Uprava za nekretnine¹⁸ vrši poslove koji su od značaja na monitoring i planiranje prostora, a koji između ostalog obuhvataju poslove u oblasti: državnog premjera i kartografije, katastra nepokretnosti i geodetsko katastarskog informacionog sistema.

4.2.1.4. Ostala ministarstva i njihove nadležnosti u vezi sa građevinarstvom i investicijama

U organizaciji državne uprave, osim nabrojanih ministarstava i pojedina druga ministarstva imaju određene nadležnosti koje, široko posmatrano, indirektno mogu imati uticaja na građevinarstvo i njegov strateški razvoj: Ministarstvo turizma, Ministarstvo prosvjete i nauke, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo saobraćaja pomorstva i telekomunikacija pod čijom nadležnošću djeluju Direkcija za saobraćaj i Direkcija za željeznice, Ministarstvo kulture, sporta i medija, Ministarstvo za evropske integracije. Ministarstvo unutrašnjih poslova i javne uprave u svojoj nadležnosti ima upravljanje rizicima u vanrednim situacijama što podrazumijeva određene ingerencije ovog Ministarstva u domenu revizije tehničke dokumentacije i vršenju tehničkog pregleda.

¹⁴ Uredba o organizaciji i načinu rada državne uprave Sl. list RCG 59/09

¹⁵ Isto

¹⁶ Isto

¹⁷ Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Ministarstva finansija (jul 2009.)

¹⁸ <http://www.nekretnine.co.me>; i Uredba o organizaciji i načinu rada državne uprave Sl. list RCG 59/09

4.2.1.5. Organi i institucije na lokalnom nivou

Prema Zakonu o lokalnoj samoupravi ("Sl. list RCG", br. 42/03, 28/04, 75/05, 13/06) i Zakonu o uređenju prostora i izgradnji objekata i opštine imaju određene nadležnosti u ovoj oblasti. Opština, u skladu sa zakonom i drugim propisima, donosi:

- planove i programe razvoja;
- program uređivanja građevinskog zemljišta;
- prostorne i urbanističke planove;
- budžet i završni račun budžeta;
- plan kapitalnih poboljšanja i investicionu politiku;
- planove i programe u pojedinim upravnim oblastima, u skladu sa posebnim zakonima;
- program razvoja i zaštite životne sredine,

Radi obezbjeđivanja vršenja poslova od neposrednog interesa za lokalno stanovništvo opština osniva: organe lokalne uprave: sekretarijati, uprave, direkcije, biroi i sl., javne službe; a za vršenje poslova koji zahtijevaju posebna stručna znanja i samostalnost u radu mogu se, odlukom predsjednika opštine osnivati agencije (agencije za izgradnju i razvoj opštine, za planiranje prostora, za uređenje građevinskog zemljišta...)

U skladu sa Zakonom o uređenju prostora i izgradnji objekata organ lokalne uprave nadležan za poslove uređenja prostora i izgradnje objekata ima brojne nadležnosti:

- vodi dokumentacionu osnovu o prostoru;
- jednom godišnje podnosi izvještaj o stanju uređenja prostora;
- vodi jedinstveni informacioni sistem o prostoru skupa sa organom uprave;
- sprovodi javni konkurs za izuzetno složene i atraktivne djelove urbanih cjelina i drugih prostora i lokaliteta koji su predviđeni planskim dokumentom;
- nosilac je pripremnih aktivnosti na donošenju lokalnog planskog dokumenta;
- izdaje izvod iz planske dokumentacije na zahtjev zainteresovanih lica, za objekte predviđene lokalnim planskim dokumentom;
- priprema separat sa urbanističko tehničkim uslovima i objavljuje ih na sajtu;
- trajno čuva dva primjerka tehničke dokumentacije na koju je izdata građevinska dozvola;
- prima i objavljuje zahtjev za izdavanje građevinske dozvole na sajtu;
- izdaje građevinsku dozvolu za objekat koji se gradi po lokalnom planskom dokumentu i objavljuje je na sajtu;
- prima i provjerava prijavu za radove koji se ne smatraju rekonstrukcijom;
- prima i objavljuje zahtjev za izdavanje upotrebne dozvole na sajtu;
- izdaje upotrebnu dozvolu za objekat za koji je ranije izdao građevinsku dozvolu i objavljuje je na sajtu;
- odobrava uklanjanje objekata čija je stabilnost ugrožena i predstavljaju opasnost.

Neefikasnost u ovom dijelu, značajno utiče na stanje u građevinarstvu i može da predstavlja značajnu biznis barijeru.

4.2.2. Osnovni principi održivosti i razvoja sektora u nacionalnim dokumentima

4.2.2.1. Prostorno planiranje u okviru Nacionalne strategije održivog razvoja Crne Gore (NSOR)¹⁹

Sistem prostornog planiranja u Crnoj Gori zasniva se na hijerarhiji planova - od Prostornog plana Crne Gore kao plana najvišeg reda, preko prostornih planova područja posebne namjene (kakva su nacionalni parkovi i područje morskog dobra) i opština, pa sve do detaljnih urbanističkih planova (DUP), lokalnih studija lokacije i urbanističkih projekata.

¹⁹ Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore, 2007.g.

Uprkos dugoj i značajnoj tradiciji prostornog planiranja, sistem pripremanja, donošenja i ostvarivanja planova u dosadašnjem periodu pokazao je brojne slabosti koje se prije svega manifestuju kroz promjenu namjene prostora, nekontrolisanu urbanizaciju i neplansku ili nelegalnu («divlju») gradnju sa velikim brojem nelegalnih objekata širom Crne Gore. Proces sanacije (legalizacije) takvog stanja je izuzetno složen i predstavlja veliki izazov za sistem prostornog planiranja

Problemi koji su posebno izraženi u samom sistemu planiranja, a koji pogoduju razvoju negativnih trendova su: zastarjelost dijela planske dokumentacije, nedovoljna pokrivenost prostora urbanističkim planovima (i nedostatak kapaciteta na lokalnom nivou za pripremu potrebne prostorno planske dokumentacije), kao i slabosti u sistemu sprovođenja planova (odnosno nepoštovanje planova).

Izraženi problemi u prostornom planiranju bili su razlog pokretanja reforme sistema koji je započeo donošenjem Zakona o planiranju i uređenju prostora (maja 2005. godine), Zakona o strateškoj procjeni uticaja i Zakona o procjeni uticaja.

Od posebnog je značaja izrada Prostornog plana (PP) Crne Gore (april 2008. godine) kao integralnog dokumenta prostornog razvoja koji ima snagu zakona, a čiji je cilj osiguranje dugoročnog razvoja države. U Nacionalnoj strategiji održivog razvoja Crne Gore u oblasti prostornog planiranja kao prioritetni zadaci navedeni su: a) donošenje novih i ažuriranje postojećih prostornih planova na svim nivoima (od PP Crne Gore do opštinskih DUP), i integracija zahtjeva održivosti u prostorno plansku dokumentaciju; i b) zaštita prirodnog i kulturnog pejzaža.

U tom smislu treba donijeti nove prostorne, prostorno-urbanističke i detaljne urbanističke planove na lokalnom nivou (posebno u primorskim i opštinama na čijoj se teritoriji nalaze nacionalni parkovi). Nadležno ministarstvo je nakon donošenja Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata započelo obiman posao usvajanjem Prostornog plana Crne Gore, Prostornog plana područja posebne namjene (PPPN) Morsko dobro, detaljnog prostornog plana za koridor autoputa Bar - Boljare i započinjanjem izrade PPPN za područje Bjelasice i Komova, Durmitorskog područja, regiona Skadarskog jezera, izrade državnih studija lokacija za lokacije na primorju i u okviru nacionalnih parkova (oko dvadesetak studija lokacije), Detaljnog prostornog plana za prostor višenamjenskih akumulacija na rijeci Morači, čime se stvorila objektivna mogućnost strateškog investicionog ulaganja na interesantnim lokacijama obuhvaćenim pomenuotm planskom dokumentacijom.

U procesu ažuriranja postojeće i donošenja nove planske dokumentacije neophodno je raditi na razvoju kapaciteta (posebno na lokalnom nivou) i formiranju institucija koje mogu doprinijeti razvoju kapaciteta i osigurati adekvatno učešće javnosti. Konačno, potrebno je sprovesti niz aktivnosti da bi se osigurao veći stepen poštovanja planske dokumentacije, a sa tim je povezano i uspostavljanje integralnog informacionog sistema (katastar, prostorno planiranje, urbanizam, infrastruktura). U toku je i Projekat implementacije informacionog sistema podrške prostornog planiranja, urbanizma i građevinarstva čime se stvaraju uslovi za efikasnije pribavljanje građevinskih dozvola i investiranje.²⁰

Kod zaštite pejzaža, potrebno je definisati odgovarajući politku i pristupiti identifikaciji i procjeni tj. vrednovanju pejzaža, u skladu sa odredbama Predione konvencije Savjeta Evrope.

4.2.2.2. Sistem prostornog planiranja Crne Gore

Postojeće planiranje prostora u Crnoj Gori sprovodi se na dva nivoa - državnom i lokalnom. Podjela nadležnosti definisana je konkretno Zakonom o uređenju prostora i izgradnji objekata i Zakonom o lokalnoj samoupravi. Sistem planiranja, odnosno uređenja prostora zasnova se na "ostvarivanju politike održivog prostornog razvoja, međusobnom usklađivanju sektorskog

²⁰ Eliminisanje biznis barijera za razvoj preduzetništva - Uređenje prostora i izgradnja objekata - Analiza propisa sa predlozima za reviziju zakonskih rješenja, Ministarstvo za ekonomski razvoj, 2009. g.

planiranja u prostoru, pripremanju stručnih podloga, cjelovitom tretiranju prostora, uključivanju javnosti i demokratizaciji odlučivanja".²¹

"Uređenje prostora zasniva se na načelima: usklađenog ekonomskog, socijalnog, ekološkog, energetskog, kulturnog razvoja prostora Crne Gore; održivog razvoja; podsticanja ravnomjernog ekonomskog razvoja prostora Crne Gore; racionalnog korišćenja i zaštite prostora i prirodnih resursa; usaglašenosti sa evropskim normativima i standardima; zaštite integralnih vrijednosti prostora; policentričnosti; konkurentnosti i kohezije; decentralizacije; zaštite i unaprjeđenja - stanja životne sredine; zaštite kulturne baštine; usaglašavanja interesa korisnika prostora i prioriteta djelovanja u prostoru; javnog interesa; privatnog interesa ali ne na štetu javnog interesa; javnosti u postupku uređenja prostora; uspostavljanja informacionog sistema o prostoru u cilju efikasnijeg uređenja prostora; aseizmičkog planiranja."²²

Bez obzira na ostvareni razvoj ovog sistema još uvijek se javlja nepotpuno međusektorsko usklađivanje i nedostatak horizontalnog i vertikalnog povezivanja i usklađivanja među raznim planskim akterima. Time se između ostalog znatno produžava postupak izmjena prostornih i urbanističkih planova, što dovodi do nezadovoljstva i negodovanja učesnika u procesu planiranja i uređenja prostora. Korisnici prostora više su naklonjeni fleksibilnim planovima, koji nažalost daju i više mogućnosti za odstupanje od planova. Osim toga "nedovoljno regulisan odnos između javnih i privatnih interesa, dodatno smanjuje značaj planskih odluka i njihovu obaveznost"²³. Značajan nedostatak predstavljaju nerazvijenost sistema pokazatelja o korišćenju prostora i prostornom razvoju i nedovoljan i neefikasan nadzor nad sprovođenjem planova.

Od donošenja novog Zakona o uređenju prostora i izgradnji objekata (2008. godina) i pored napora koji su učinjeni, nije u potpunosti izvršeno usaglašavanje lokalnih planskih dokumenata sa novim zakonom, niti je u potpunosti izvršeno usklađivanje planova nižeg reda sa planovima višeg reda u roku koji je Zakonom definisan.

U praksi ministarstvo nema podatke od kojih subjekata je nosilac pripremnih poslova tražio ulazne podatke za izradu plana, a prilikom traženja mišljenja od subjekata nema adekvatnog odgovora, to jest isti ili ne dostave traženo mišljenje ili je ono formalno - jako šturo sa nekim uopštenim uputima. Zbog ovakvog pristupa postoji objektivna nemogućnosti resornog ministarstva za poslove uređenja prostora i izgradnje objekata da utiče na ozbiljnije i studioznije pregledanje planova, što ostavlja sumnju da ni planovi nove generacije koji se upravo rade neće zadovoljiti kvalitetom koji je propisan Zakonom o uređenju prostora i izgradnji objekata²⁴.

Osim toga, pojednostavljenje dobijanja urbanističko tehničkih uslova, samo je djelimično ostvareno, jer mnoga planska dokumenta još uvijek nijesu usklađena sa Zakonom i ne sadrže propisani separat sa urbanističko-tehničkim uslovima. U pojedinim planovima koji su urađeni u skladu sa zakonom, usljed nedovoljnih sektorskih planova i programa, nijesu u potpunosti mogli biti definisani svi urbanističko-tehnički uslovi, već se neki od njih moraju prikupiti od nadležnih organa i organizacija prema posebnim postupcima.

Prostorni plan Crne Gore do 2020. godine usvojen je 2008. godine i predstavlja "opšti strateški okvir za održivi prostorni razvoj, kao osnovu za usklađivanje raznih opštih i sektorskih politika koje imaju (i) prostorne posljedice". Zasnovan je na analizi ostvarenja prethodnog plana i procjeni stanja sa potencijalima, ograničenjima i uočenim konfliktima, koja je prvenstveno predstavljena kroz analizu stanja životne sredine. Na osnovu toga, kao i na osnovu ciljeva koji su definisani određenom analizom i dostignutim socio-ekonomskim razvojem, urađena je projekcija razvoja. Planom se ostvaruje međusektorsko usaglašavanje uključujući smjernice za prostornoplane dokumente nižeg reda.²⁵

²¹ Prostorni plan Crne Gore do 2020. godine, 2008.g., str. 13.

²² Zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata 50/08

²³ Prostorni plan Crne Gore do 2020. godine, 2008.g, str.13

²⁴ Eliminisanje biznis barijera za razvoj preduzetništva - Uređenje prostora i izgradnja objekata - Analiza propisa sa predlozima za reviziju zakonskih rješenja, Ministarstvo za ekonomski razvoj, 2009. g.

²⁵ Prostorni plan Crne Gore do 2020. godine, 2008.g, str.1 i 2

Regionalni i lokalni aspekti sistema planiranja. Regionalni nivo planiranja je gotovo potpuno zapostavljen, iako je bio predviđen zakonskim rješenjima iz 1995. godine, a djelimično i novim Zakonom. Ovo predstavlja veliki nedostatak sistema i prakse, budući da je upravo regionalni nivo (ili više njih) najpogodniji za usklađivanje interesa između lokalnih zajednica i države, o čemu svjedoči i evropska praksa u posljednjih 10-15 godina. Naime, zajedničke interese lokalnih zajednica, izražene kroz, ili kao interes konkretnog regiona, mnogo je lakše iskazati na ovom nivou, te uskladiti sa državnim interesima, a naročito u oblastima upravljanja i zaštite životne sredine, razvoja privrednih aktivnosti, definisanja infrastrukturnih prioriteta i upravljanja infrastrukturnim sistemima. Prema Zakonu od 2008. godine predviđeno je da se rade planovi posebne namjene za teritoriju jedne ili više opština koje imaju neke zajedničke karakteristike (čl. 21).

4.2.3. Principi prostornog planiranja u evropskim dokumentima

S obzirom na strateško opredeljenje Crne Gore da postane članica EU, prilikom izrade prostornih planova treba imati u vidu i evropske dokumente koji regulišu uređenje prosrora.

Evropski koncept prostornog razvoja (EUREK) je ukupni prostorni koncept usvojen 1998/1999 kao evropski masterplan koji omogućuje zemljama EU uticaj na prostorno planiranje na nivou EU. U dijelu Evropa 2000-Program utvrđuje se kompatibilnost prostornog planiranja svih zemalja članica EU. Za članice EU nema obavezujuće pravno dejstvo. Cilj EUREK-a je definiranje političkih ciljeva i opštih principa prostornog razvoja na nivou EU radi postizanja održivog i uravnoteženog razvoja teritorije EU.

Politički instrumenti koji trebaju uticati na prostorni razvoj su :

- Strukturni fondovi (predviđena podrška regionima sa nedovoljnim razvojem, podrška regiona koji se nalaze u fazi prestrukturiranja i podrška zajedničkih inicijativa kao INTERREG za pogranične regione, URBAN za gradske oblasti i LEADER za seoske / vangradske regione);
- Zajednička agrarna politika (potreba proizvodnje hrane u korelaciji sa kontrolom uticaja na ekologiju);
- Transevropska mreža (TEN) (razvoj transevropskih mreža u domenu saobraćaja, telekomunikacija i snabdijevanje energijom);
- Ekologija (uticaj zakona o ekologiji u odnosu prema investicijama u komuni, kontrola podnošljivosti za prirodnu okolini, ograničenje zagađivanja vazduha kao i podrška primjene obnovljivih energija);
- Nauka, tehnologija, razvoj (saradnja privrede i naučnih institucija).

Poseban značaj ima CEMAT (Conference europeenne des Ministres responsables de l'Aménagement du Territoire), Evropska konferencija ministara za prostorni razvoj, na kojoj se diskutuju sljedeće teme :

- ciljevi i zahvati u oblasti prostornog planiranja u zemljama članicama;
- regionalna politika;
- evropska strategija planiranja regionalnih tipova;
- evropska strategija planiranja;
- prostorno planiranje i problemi urbanizacije.

Finansijsku podršku sprovođenju planova, pored sredstava iz budžeta EU, pruža i Evropska Investiciona Banka (EIB)

4.2.4. Pregled postojećih zakona i drugih propisa

U oblasti urbanizma, prostornog planiranja i građevinarstva prioritetan je Zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata koji je osnovni zakon koji reguliše oblast uređenja prostora i izgradnje objekata (Sl. list CG br. 51/08), a koji za cilj ima podizanje na veći nivo kontrola i zaštite prostora, uz normativnu deregulaciju i kodifikaciju propisa u ovoj oblasti. Ovim su zakonom objedinjene četiri

oblasti koje su ranije bile definisane posebnim zakonima (planiranje i uređenje prostora, izgradnja objekata, građevinsko zemljište i inspekcijски nadzor nad planiranjem i građenjem), što svakako predstavlja racionalizaciju.

Jedna od glavnih zamjerki investitora odnosi se na činjenicu da se pojedina pitanja u vezi izgradnje objekata tretiraju nizom drugih zakona i podzakonskih akata (više od 20)²⁶ koji su djelimično međusobno neusaglašeni u djelovima koji se odnose na izgradnju objekata, dok su pojedine odredbe nedorečene i nesaglasne sa Zakonom o uređenju prostora i izgradnji objekata. U oblasti urbanizma i građevinarstva donešen je i veliki broj podzakonskih akata usklađen sa Zakonom, mada nijesu donešeni svi akti navedeni u Zakonu.

S obzirom na značaj **zaštite životne sredine**, smatramo da treba posebno pomenuti i zakone u ovoj oblasti od uticaja na uređenje prostora i izgradnju objekata:

- Zakon o životnoj sredini (Sl. list CG 48-08),
- Zakon o integrisanom sprječavanju i kontroli zagađivanja životne sredine (Sl. list RCG, br. 080/05-12.),
- Zakon o procjeni uticaja na životnu sredinu (Sl. list RCG br. 080/05-7),
- Zakon o strateškoj procjeni uticaja na životnu sredinu (Sl. list RCG br. 020/05-1).

U ovoj oblasti donešeno je i desetak pratećih podzakonskih akata u vezi sa procjenom uticaja na životnu sredinu i izdavanjem integrisanih dozvola. Ovim aktima predviđena je strogo definisana, ali i duga procedura koju investitor treba da ispuni u smislu dostavljanja dokaza o ispunjenju zahtjeva zaštite životne sredine pri realizaciji investicionih projekata. Prilikom sprovođenja ovih zakona treba imati u vidu da nije cilj stvaranje nove biznis barijere, stoga predviđene procedure treba sprovoditi u što kraćim rokovima neutičući na kvalitet i pouzdanost odluka.

Donošenjem **Zakona o koncesijama (Sl. list CG 08/09)** ostvarena je normativna uređenost kao preduslov realizacije velikih investicionih projekata od državnog interesa putem koncesije.

4.2.5. Pregled postojećih tehničkih normativa i standarda

Pregled postojećih tehničkih normativa i standarda koji se odnose na oblast uređenja prostora, izgradnje objekata i građevinarstva uopšte, dat je u okviru dijela ove Strategije koji se odnosi na tehničku regulativu. Predstoji usklađivanje i donošenje novih nacionalnih standarda za materijale, projektovanje i građenje posebno u dijelu izgradnje puteva. Usklađivanje treba izvršiti sa evropskim normama i direktivama i novim zakonom i pravilnicima, u okvirima Instituta za standardizaciju.

4.2.6. Osvrt na postojeće stanje katastra

Savremeni sistem zemljišne administracije je nezaobilazan faktor uspjeha održivog razvoja države, jer je on sam po sebi znači efikasan, pravno legitiman i autoritativan segment upravljanja nepokretnostima i obezbeđuje zaštitu vlasništva i drugih stvarnih prava. Zasniva se na širokom spektru podataka i informacija koji mora biti podržan informatičkom tehnologijom i jedinstvenom državnim infrastrukturom za distribuciju podataka.

Znajući činjenicu da na cijeloj teritoriji Crne Gore nije uspostavljen katastar nekretnina koji je od izuzetne važnosti, u narednom periodu moraju da se u područjima gdje je na snazi katastar zemljišta i/ili popisan katastar, uspostave principi registracije i administracije sa pravima i realnim stanjem za nekretnine na cijeloj teritoriji republike.

Saglasno ovim zahtjevima kao i implementaciji preporuka iz dokumenta Katastar 2014, Vlada Crne Gore je donijela srednjoročni program za radove na premjeru i izradi katastra nepokretnosti za period 2008-2013. godine čiji se projekti postepeno realizuju. Danas je teritorija Crne Gore

²⁶ Eliminisanje biznis barijera za razvoj preduzetništva - Uređenje prostora i izgradnja objekata - Analiza propisa sa predlozima za reviziju zakonskih rješenja, Ministarstvo za ekonomski razvoj, 2009. g.

katastrom nepokretnosti pokrivena sa oko 51% površine teritorije (pretežno urbana područja), što u odnosu na podatke o broju imalaca prava iznosi oko 75,5%, ili što iznosi oko 79% katastarskih parcela i 285.000 etažnih djelova objekata, zatim 67.700 upisanih tereta i ograničenja.

4.3. PRAVCI DJELOVANJA

4.3.1. Ministarstvo

U toku izrade ove Strategije (na osnovu preporuka iz Nacrta Strategije iz marta 2009. godine), došlo je do transformacije organizacije državne uprave, tako da je formirano novo **Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine** u čiji su djelokrug rada prešle nadležnosti u oblastima uređenja prostora, građevinarstva, stambenih poslova i zaštite životne sredine.

Novoformirano ministarstvo ima zadatak da prati, i brže i efikasnije unapređuje navedenu oblast kako bi se u projektovanom periodu do 2020. godine realizovale planirane investicije vrijedne više milijardi EUR-a u oblastima turizma, putne privrede, vodosnabdevanja i prečišćavanja otpadnih voda, energetici... uz valorizaciju prostora, kao najznačajnijeg resursa svake države, na najkvalitetniji način uz primjenu strategije održivog razvoja.

Posebno važan zadatak ovog Ministarstva bilo bi omogućavanje adekvatne systemske podrške za uspješnu realizaciju kapitalnih projekata naročito u uslovima globalne ekonomske krize kada je ulaganje u infrastrukturne i druge kapitalne objekte jedan od osnovnih mehanizama za prevazilaženje problema.

4.3.2. Vladin savjet za prioritetne projekte

Formiranjem posebnog Vladinog savjeta za prioritetne projekte koji bi se bavio investicionim projektima od nacionalnog značaja sa zadatkom usklađivanja rada državnih organa i rješavanja problema vezanih za prioritetne projekte na najvišem nivou, omogućilo bi se efikasno odlučivanje i upravljanje u ovom domenu od ideje do realizacije.

Savjetom bi predsjedavao premijer, dok bi u njegovom stalnom sastavu bili ministar zadužen za pitanja uređenja prostora i zaštite životne sredine, ministar finansija i ministar ekonomije. Povremeni članovi ovog Savjeta bili bi ministri zaduženi za oblast u kojoj se realizuje prioritetni investicioni projekat kao i određena eminentna stručna lica iz odgovarajućih oblasti.

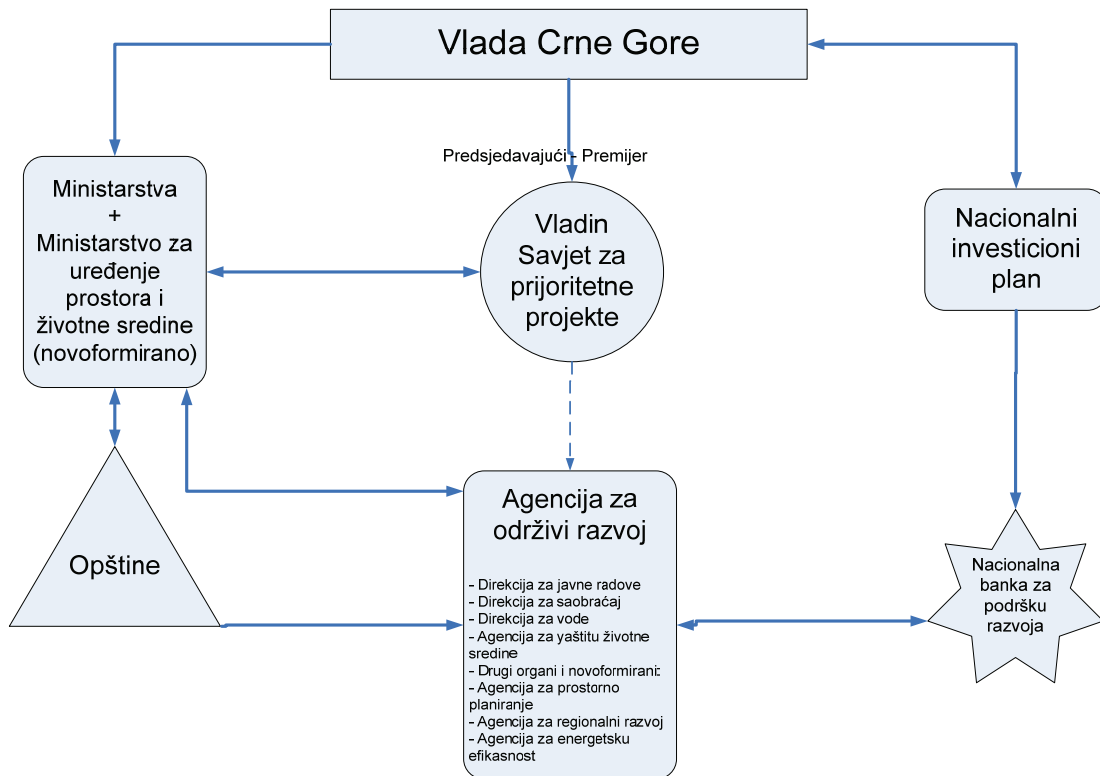
4.3.3. Agencija za održivi razvoj

Kao operativno tijelo koje bi se bavilo pitanjima vezanim za prioritene investicione projekte formirala bi se Agencija za održivi razvoj. Ona bi bila posebni organ uprave čiji bi rad pratila Vlada, a u čijem sastavu bi bili (ili bi samo koordinirala njihov rad): Direkcija za javne radove, Direkcija za saobraćaj, Direkcija za željeznice, Uprava za vode, Agencija za zaštitu životne sredine, kao i novoformirane Agencija za prostorno planiranje, Agencija za regionalni razvoj, Agencija za energetske efikasnost – bilo kao samostalne institucije koje vrše javna ovlašćenja bilo kao sektori u okviru Agencije za održivi razvoj. Zadatak Agencije za održivi razvoj bio bi da za prioritetne projekte bude „jedini šalter“. Ona bi za potrebe investitora obavljala poslove na pripremi i prikupljanju potrebnih podloga, podataka i uslova, a služila bi i kao kontakt i koordinator sa nadležnim ministarstvima, organima lokalne samouprave i javnim preduzećima.

4.3.4. Kancelarija za praćenje i vođenje projekata od posebne važnosti

Kancelarija za praćenje i vođenje projekata od posebne važnosti ima veoma bitnu ulogu u realizaciji i monitoringu Strategije. Sprovođenje koordinacije, implementacije i monitoringa nad realizacijom Strategije predviđeno je kroz saradnju svih ministarstava sa Ministarstvom uređenja prostora i zaštite životne sredine i budućom novoformiranom institucijom – Agencijom za održivi razvoj, uz glavnu koordinirajuću ulogu Kancelarije za praćenje i vođenje projekata od posebne

važnosti koja je u okviru Ministarstva uređenja prostora i zaštite životne sredine sa potpunom političkom podrškom Vladinog Savjeta za prioritetne projekte.

Sl. 3. Organizaciona šema predloženog modela

Kao prelazno rješenje do formiranja Agencije za održivi razvoj, formirana je u okviru Ministarstva uređenja prostora i zaštite životne sredine (septembar 2009) Kancelarija za praćenje i vođenje projekata od posebne važnosti sa zadatkom da vrši koordinisanu podršku za "realizaciju projekata u cilju iznalaženja optimalnog balansa između zahteva investitora i propisa iz oblasti planiranja i uređenja prostora, izgradnje objekata i zaštite životne sredine". Kancelarija u okviru Ministarstva ima samo dio budućih nadležnosti Agencije za održivi razvoj.

Kancelarija za praćenje i vođenje prioritetnih projekata treba u punom kapacitetu da ima tri sektora.

- **Prvi sektor** radiće na evidenciji i građenju kapaciteta preduzeća u građevinarstvu u saradnji sa Odborom za građevinarstvo Privredne komore Crne Gore, MONSTAT-om, Direkcijom javnih radova i Inženjerskom komorom. U nadležnosti ovog sektora je:
 - uspostavljanje informacionog sistema radi povezivanja ovih institucija,
 - rad na postupku klasifikacije i kvalifikacije u javne radove sa vođenjem registra preduzeća po različitim kategorijama od interesa za praćenje stanja u građevinarstvu (vrstama usluga, registrovanih i licenciranih preduzeća, broj i struktura zaposlenih, vrijednost radova u zemlji i inostranstvu sa vrstom i visinom dugovanja i naplate, učešće stranih preduzeća sa vrijednošću izvedenih radova i brojem nerezidentnih radnika, učešće građevinarstva u BDP zemlje....),
 - preduzimanje mjera podsticaja za unaprjeđenje ljudskih resursa i preduzeća u cjelini, odnosno za unaprjeđivanje tehničke, organizacione i druge osposobljenosti građevinske operative (posebno za tehnologije projektovanja i gradnje obnovljivih izvora energije),
 - sprovođenje aktivnosti na uvođenju njemačkog ili britanskog sistema sertifikacije za projektovanje i građenje energetski efikasnih objekata i razrada stimulansa za upotrebu ekoloških materijala u građevinarstvu,
 - rad na programu obuke i jačanja kapaciteta preduzeća.

- **Drugi sektor** daje podršku Vladinom savjetu za prioritetne projekte. On je odgovoran za proces razrade projektnih ideja, proces pripreme i izradu fizibiliti studija, obezbjeđivanje finansijskih sredstava i početak realizacije. Osnovni instrument u tom procesu je izrada i publikovanje dvogodišnjih programa javnih investicija čija izrada treba da bude u nadležnosti ovog sektora uz komunikaciju sa ostalim ministarstvima u kojima se planiraju prioritetni projekti. Ovaj sektor posebnu pažnju usmjerava na saradnju sa EU i njenim mehanizmima finansiranja kao i na implementiranje planova obuke i seminara za pripremu projekata za razne komponente IPA fondova za različite nivoe zaposlenih u operativnoj strukturi. U nadležnosti drugog sektora je i vođenje informativnog registra domaćih i međunarodnih tendera kako bi se podstaklo učešće domaćih preduzeća na ovim tenderima.
- **Treći sektor** je odgovoran za vođenje procesa harmonizacije nacionalnog zakonodavstva sa pravnim tekovinama EU u građevinarstvu i uvođenje sertifikovanog sistema upravljanja kvalitetom i upravljanja izvršavanjem (ISO 9000, ISO 10006 i ISO 14000 u građevinskim preduzećima, eurokodovi, katastar nepokretnosti, građevinski proizvodi, energetska efikasnost, zaštita životne sredine...) Ovaj dio obavljao bi se u saradnji sa Institutom za standardizaciju Crne Gore, Akreditacionim tijelom Crne Gore, Odborom za građevinarstvo Privredne komore Crne Gore i Građevinskim fakultetom. U nadležnosti ovog sektora bilo bi i vođenje procesa formiranja Agencije za prostorno planiranje kao dijela sistema AORa i rad na analizi opravdanosti formiranja Agencije za održivi razvoj sa planom za uključivanje ostalih direkcija i agencija u okvir AORa. Ovaj sektor takođe treba da inicira kreiranje Integrisanog informacionog sistema za državu sa centralnom bazom podataka (u početku, Integrisanog prostornog informacionog sistema) u okviru Kancelarije za praćenje i vođenje projekata od posebne važnosti koji će postati dio Agencije za prostorno planiranje u okviru AORa.

Pravci djelovanja u okviru STRATEŠKOG OPREDJELJENJA 2

PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR KAO OKOSNICA RAZVOJA GRAĐEVINARSTVA CRNE GORE

1. Jačanje katastra nepokretnosti

- 1.1. Implementacija preporuka iz dokumenta Katastar 2014. - dovršiti formiranje katastra nepokretnosti na cijeloj teritoriji Crne Gore
- 1.2. Uvesti dodatni uslov za tehnički pregled - obavezu da ovlašćena agencija uradi geodetski snimak objekata i da se zapisnik sa snimkom prosljeđuje i Katastru nepokretnosti
- 1.3. Transformacija Uprave za nekretnine iz državnog organa u posebnu Agenciju

2. Formiranje ministarstva zaduženog za poslove iz oblasti građevinarstva, planiranja i uređenja prostora

- 2.1. Na osnovu preporuka iz Nacrta Strategije iz marta 2009. godine, došlo je do transformacije organizacije državne uprave, tako da je formirano novo Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine

3. Formiranje Vladinog savjeta za prioritetne projekte

4. Formiranje Agencije za održivi razvoj - „AOR“

- 4.1. Izrada plana za uključivanja ostalih direkcija i agencija u okvir AORa
- 4.2. Pristupiti formiranju Agencije za prostorno planiranje kao dijela sistema AORa
- 4.3. Izrada i sprovođenje Prostornog plana, planova regija, nacionalnih parkova, područja od posebnog interesa, drugih strateških dokumenata, stručnih analiza, urbanističkih planova
- 4.4. Uspostavljanje i održavanje integrisanog prostorno informacionog sistema sa svim lejerima i izrada tematskih karti

<p>5. Priprema prostornih planova za cijelu teritoriju Crne Gore 5.1. Pristupiti ubrzanoj izradi prostornih i urbanističkih planova tamo gde oni ne postoje</p>
<p>6. Decentralizacija odlučivanja o građevinskim dozvolama 6.1. Prebacivanje sa centralnih (državnih organa) na organe lokalne samouprave svih poslova koji nisu prioritetni niti od posebnog značaja za Crnu Goru.</p>
<p>7. Uvođenje programa za jačanje kadrovskih kapaciteta organa uprave i lokalne samouprave zaduženih za izdavanje građevinskih dozvola i drugih dokumenata vezanih za izgradnju 7.1. Dodatna edukacija kadrova u organima uprave i lokalne samouprave, vezano za informatiku, kao alatke za efikasno rješavanje zahtjeva</p>
<p>8. Ubrzanje razvoja informacionog sistema u oblasti uređenja prostora i izgradnje objekata, 8.1. Uspostavljanje i rukovođenje centralnom bazom podataka u AOR-u</p>
<p>9. Uvođenje sistema "Jedan šalter" za predaju zahtjeva 9.1. Izgraditi informatičku povezanost organa 9.2. Usvojiti realne protokole za izdavanje i vršenje provjere u sistemu "Jedan šalter"</p>
<p>10. Donošenje Pravilnika o potrebnim dokumentima / uslovima u procesu od dobijanja urbanističko-tehničkih uslova do tehničkog prijema i upotrebne dozvole. 10.1. Usaglašavanje i formiranje jedinstvene procedure za izdavanje uslova, kontrolu i davanje saglasnosti na tehničku dokumentaciju, a koji proizilaze iz većeg broja drugih zakona.</p>
<p>11. Usvajanje Pravilnika o izradi Studije opravdanosti za investicije kod kojih se koriste budžetska sredstva (javne nabavke radova veće vrijednosti)</p>
<p>12. Stvaranje ambijenta pozitivne relaksacije od pritiska obimne regulative i brojnih i komplikovanih procedura u životnu sredinu u pravcu eliminisanja biznis barijera</p>

5. STRATEŠKO OPREDJELJENJE 3 TEHNIČKA REGULATIVA KAO OSNOVA SISTEMA KVALITETA U GRAĐEVINARSTVU

5.1. UVOD

Tehnički propisi i standardi su dva pojma koja omogućavaju lakšu i jednostavniju svjetsku trgovinu.

Tehnički propisi su dokumenta kojima se definišu određene karakteristike proizvoda ili postupka koji je vezan za određeni proizvod i proces njegove proizvodnje, koja uključuje i obavezne administrativne procedure. Oni su obavezni i njihovo donošenje je pod isključivom nadležnošću države.

Standard (ISO/IEC Guide 2:2004) je dokument, utvrđen konsenzusom i odobren od priznatog tijela, kojim se utvrđuju, za opštu i višekratnu upotrebu, pravila, smjernice ili karakteristike za aktivnosti ili njihove rezultate radi postizanja optimalnog nivoa uređenosti u datom kontekstu. Standardi treba da budu zasnovani na provjerenim rezultatima nauke, tehnologije (tehnik) i iskustva radi postizanja optimalne koristi za društvo.

Ukoliko se propis poziva na standarde (koji su inače dobrovoljni za upotrebu, jer je to jedan od osnovnih principa standardizacije), onda ti standardi postaju sastavni dio propisa što određuje i njihovu obaveznost u primjeni radi ispunjavanja odredbi propisa.

Dostignuća uvođenjem standarda u biznisu su višestruka: unapređenje kvaliteta proizvoda i usluga, privlačenje novih kupaca, povećanje konkurentnosti, povećanje povjerenja korisnika i kupaca, smanjenje pojave grešaka, smanjenje troškova, skladnost proizvoda, usaglašenost sa regulativom, olakšanje izvoza na stranim tržištima, povećanje mogućnosti uspješnog biznisa.

Sertifikacija proizvoda može biti obavezna (kada se odnosi na usaglašenost sa propisima) ili dobrovoljna (kada se odnosi na usaglašenost sa zahtjevima standarda).

Sertifikati izdati od ovlašćenog tijela neće biti prihvaćeni u drugim državama, ukoliko ne postoji:

- međunarodni ugovor o priznavanju o međusobnom prihvatanju sertifikata između država,
- ugovor o kooperaciji, koji podrazumijeva prihvatanje nalaza iste laboratorije, što je osnov za dobijanje i drugih nacionalnih sertifikata,
- akreditacija, gdje akreditovana tijela rade na harmonizaciji postupaka za akreditaciju tijela koja izdaju sertifikate,
- ovlašćenje Vlade određenom inostranom tijelu - laboratoriji, van teritorije, da daje akreditaciju koja važi u svakoj zemlji dobijenih ovlašćenja,
- unilateralno priznavanje na svojoj teritoriji sertifikata o usklađenosti izvjesnog proizvoda sa tehničkim standardima druge države.

Evropska Unija ima jedinstven pristup sertifikaciji kroz harmonizovanje zakona zemalja članica, radi slobodnog kretanja proizvoda. U okviru direktiva EU „Novog pristupa” utvrđeni su tzv. bitni zahtjevi koje proizvod mora da ispuni da bi se mogao staviti na tržište EU. Bitne zahtjeve je najlakše ispuniti primjenom harmonizovanih standarda.

5.2. SISTEM STANDARDIZACIJE U CRNOJ GORI

Sistem standardizacije na nacionalnom nivou se ostvaruje kroz saradnju države, privrede i drugih zainteresovanih strana preko Nacionalnog tijela za standardizaciju, koje je po preporukama EU, nezavisna i nepristrasna organizacija, ali pod posebnom pažnjom države.

Potreba za uspostavljanjem i stalnim jačanjem sistema standardizacije u Crnoj Gori definisana je kroz sljedeće političke dokumente i odluke²⁷, a koje su od suštinskog značaja za tekuće integracione procese:

- Sporazum Svjetske Trgovinske Organizacije o tehničkim preprekama u trgovini (WTO/TBT), koji sadrži Kodeks dobre prakse za izradu, donošenje i primjenu standarda,
- Nacionalna strategija Crne Gore za pristupanje Evropskoj Uniji, kojom se utvrđuje dugoročna politika Crne Gore prema Evropskoj Uniji,
- Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju Evropskoj Uniji (SSP), koji se članom 77. odnosi na obavezu jačanja sistema standardizacije u Crnoj Gori,
- Nacionalni program za integracije u Evropsku Uniju (NPI), koji tačkom 3.1.1.1 definiše kratkoročne i srednjoročne prioritete za razvoj standardizacije u Crnoj Gori,
- Centralnoevropski Sporazum o slobodnoj trgovini (CEFTA), koji se članom 13. odnosi na obavezu jačanja sistema standardizacije u Crnoj Gori,
- Uslovi evropskih organizacija za standardizaciju koje mora ispuniti Nacionalno tijelo za standardizaciju da bi steklo status punopravnog članstva u tim organizacijama (devet uslova CEN/CENELEC).

U cilju ispunjenja obaveza koje je Crna Gora preuzela gore navedenim dokumentima, a radi ostvarivanja ciljeva standardizacije, ispunjavanja zahtjeva međunarodne zajednice i Evropske Unije po pitanju standardizacije kao i sprovođenja aktivnosti na donošenju crnogorskih standarda, Vlada Crne Gore je na sjednici 29. marta 2007. godine donijela Odluku o osnivanju Instituta za standardizaciju Crne Gore (*"Službeni list RCG", br.21/2007*) kao Nacionalnog tijela za standardizaciju, a 2008. godine usvojila je i Zakon o standardizaciji (*"Službeni listu CG", br. 13/08*).

Slijedeći misiju, viziju, strategiju i opšte ciljeve, Institut za standardizaciju Crne Gore je postao Correspondent member Svjetske organizacije za standardizaciju (ISO), Affiliate member Evropskog komiteta za standardizaciju (CEN), Associate member u Međunarodnoj elektrotehničkoj komisiji (IEC) i Affiliate member Evropskog komiteta za standardizaciju u oblasti elektrotehnike (CENELEC).

Evropske organizacije za standardizaciju CEN i CENELEC svojim pridruženim članicama (Affiliate members), nacionalnim organizacijama za standardizaciju država koje su potencijalni kandidati i kandidati za pridruživanje Evropskoj Uniji, postavljaju dodatne uslove za prijem u punopravno članstvo kojima u tranzicionom periodu treba posvetiti posebnu pažnju. Za zadovoljenje navedenih uslova moraju biti ispunjene zakonske, organizacione i tehničke pretpostavke koje su važan dio usklađivanja sa zahtjevima i preporukama Evropske Unije. Napredak u ispunjavanju uslova u području standardizacije jedan je od elemenata za ocjenu opšte spremnosti zemlje za djelovanje prema evropskim zahtjevima. Kriterijumi za ostvarivanje statusa punopravnog člana evropskih organizacija za standardizaciju CEN/CENELEC definisani su kroz tzv. "devet uslova CEN/CENELEC".

Za preuzimanje evropskih standarda i standardizacijskih dokumenata u oblasti građevinarstva potrebno je formirati određeni broj tzv. „mirror“ tehničkih komiteta koji bi pratili rad 57 CEN tehničkih komiteta koji se bave oblašću građevinarstva. Osim toga, postoji i izvjestan broj ISO tehničkih komiteta iz oblasti građevine čiji bi rad takođe pratili gore pomenuti nacionalni tehnički komiteti.

²⁷ Podaci preuzeti sa web-strane Instituta za Standardizaciju Crne Gore-ISME, www.isme.me

5.3. ANALIZA EU DIREKTIVA IZ OBLASTI GRAĐEVINARSTVA I NJIHOVA TRANSPOZICIJA U NACIONALNO ZAKONODAVSTVO

Jedan od preduslova za integraciju Crne Gore u Evropsku Uniju je i prilagođavanje nacionalnog zakonodavstva sa evropskim, što podrazumijeva i transpoziciju evropskih direktiva i regulativa u nacionalne propise i zakone.

U okviru Strategije razvoja građevinarstva u Crnoj Gori do 2020. godine analizirane su samo evropske direktive koje se direktno odnose na sektor građevinarstva.

5.3.1. EU Direktiva za građevinske proizvode

Direktiva o građevinskim proizvodima (*Construction Product Directive*, CPD) **89/106/EEZ** od 21. decembra 1988. godine je jedna od Direktiva Novog Perioda. To je direktiva za aproksimaciju zakona, regulativa i administrativnih odredbi država članica EU koja se odnosi na građevinske proizvode i sa kojom se određuju:

- bitni zahtjevi za građevinu, jednaki za sve države članice i
- upotrebljivi građevinski proizvodi, kao proizvodi s takvim svojstvima koja osiguravaju da će građevina ispunjavati bitne zahtjeve (pri čemu je uslovljeno da sam proizvod zadovoljava određene zahtjeve i da je ispravno ugrađen).

Direktivom se uređuju zahtjevi za plasiranje građevinskih proizvoda na tržištu. Proizvodi se mogu plasirati na tržištu samo ako su adekvatni njihovoj namjeni, što podrazumijeva da objekti u koje će proizvodi biti ugrađeni ispunjavaju suštinske zahtjeve propisane ovom Direktivom, a to su:

- mehanička otpornost i stabilnost,
- sigurnost od požara,
- higijenska i zdravstvena sigurnost kako i bezbjednost životne sredine,
- bezbjednost pri upotrebi,
- zaštita od buke,
- ušteda energije i zadržavanje toplote.

Implementacija Direktive CPD u nacionalno zakonodavstvo treba da bude u formi nacionalnog zakona o građevinarskim proizvodima. Na osnovu ove Direktive neophodno je donijeti i sljedeće propise:

- Propis o suštinskim zahtjevima građevinskih proizvoda,
- Propis o načinu atestiranja, postupak o atestiranju, označavanje građevinskih proizvoda i sadržaj dokumenata za usaglašavanje,
- Propis o požarnoj klasifikaciji građevinskih proizvoda i
- Propis o načinu dodjeljivanja evropske tehničke saglasnosti.

Država mora stvoriti infrastrukturu koja će omogućiti transponiranje Direktive, a to je:

- državna administracija koja će biti odgovorna za implementaciju Direktive, objavljivanje tehničkih specifikacija, davanje ovlašćenja organima za sertifikaciju,
- radna grupa za praćenje „*standing committee on construction*“,
- tijelo za utvrđivanje saglasnosti proizvoda sa zahtjevima u tehničkim specifikacijama,
- tijelo za tehnička odobrenja,
- tržišni inspektorat koji će pratiti da li proizvodi koji su izašli na tržište zadovoljavaju propisane zahtjeve i da li su pravilno označeni sa „CE“ oznakom.

Institut za standardizaciju je već počeo proces usvajanja standarda koji se odnose na Direktivu CPD 89/106 i dosad je usvojeno ukupno 349 standarda.

5.3.2. EU Direktive o energetskej efikasnosti

Direktiva 2006/32/EZ Evropskog parlamenta i Savjeta za energetskej efikasnost krajnjih korisnika i energetskej usluga (*Directive 2006/32/EC of the European Parliament and of the Council on energy end-use efficiency and energy services*).

U ovoj Direktivi, sa aspekta građevinarstva, značajne su sljedeće odredbe koje treba da budu implementirane: postavljanje nacionalnih indikativnih ciljeva za postizanje energetskej ušteda od 9% ukupne potrošnje energije do 2016. godine i donošenje Akcionog plana za energetskej efikasnost; imenovanje nacionalnih agencija odgovornih za praćenje i kontrolu sprovođenja Akcionih planova; postavljanje šema za određivanje energetskej štednji, kao i šeme za akreditaciju i sertifikaciju lica koja se bave energetskej uslugama i ocjenama; osnivanje fondova za energetskej efikasnost preko kojih će se omogućiti realizacija programa i mjera za subvencioniranje energetskej efikasnosti, osiguranje grantova, kredita, finansijskih garancija ili drugih finansijskih koje garantuju postizanje rezultata.

Direktiva 2002/91/EZ Evropskog parlamenta i Savjeta za energetske karakteristike zgrada (*Directive 2002/91/EC of the European Parliament and of the Council on the energy performance of buildings*)²⁸ ima 10 članova koji se odnose na zasebne djelove oblasti. Navedeni su generalni ciljevi, definicije, donošenje metodologije za proračun energetskej karakteristika zgrada, kao što su navedene i energetske karakteristike novih i postojećih zgrada, uvođenje sertifikata za energetske karakteristike zgrada, inspekcija kotlova i sistema za klimatizaciju i uspostavljanje sistema za ocjenu energetskej efikasnosti zgrada od strane nezavisnih eksperata.

U okviru implementacije Direktiva o energetskej efikasnosti u Crnoj Gori u proteklom periodu urađeni su početni koraci. Energetska politika Crne Gore je usvojena u aprilu 2003. godine. U junu 2007. godine izrađen je nacrt dokumenta Strategija razvoja energetike²⁹, posle čega je slijedila izrada Akcionog plana implementacije Strategije za prvih 5 godina (2008-2012). Ovaj Akcioni plan je još važeći pa u okviru Akcionog plana Strategije za razvoj građevinarstva u Crnoj Gori do 2020. godine energetska efikasnost neće biti uključena. Strategija za energetiku je prepoznala i uvažila niz postojećih zakona i propisa, kao i drugih dokumenata u izradi, te ukazala na potrebu izrade i usvajanja zakonskih predloga i podzakonskih propisa, kao i dokumenata na području energetskej efikasnosti, korišćenja obnovljivih izvora energije, tehničkih standarda i ostalih dokumenata koji su prije svega vezani za pravni poredak Evropske Unije, kao i kontinualna potreba održavanja nivoa primjenjivosti i adekvatnosti postojećih zakonskih rješenja.

5.3.3. EU direktive o vodama

Okvirna direktiva o vodama (Water Framework Directive – WFD- 2000/60/EC) koja za cilj ima uspostavljanje adekvatnog okvira koji bi obezbijedio zaštitu, unapređenje i sprečavanje dalje degradacije svih vodnih resursa. Taj okvir je integralno upravljanje rječnim basenima, što između ostalog podrazumijeva uspostavljanje efikasnih mehanizama za razrješavanje potencijalno konfliktnih vidova korišćenja voda uz balansiranje interesa svih aktera.

U cijelini, WFD je transponirana u Zakonu o vodama, sa zabilješkom da je većina članova veoma generalno transponirana. Postoje još nekoliko članova Direktive kao na primer članovi 4.4-4.9, član 6, član 7.2, član 13.2 i član 13.3, koji nisu direktno transponirani. Da bi se obezbjedilo uspješno implementiranje Direktive, neophodno je da se donesu i svi predviđeni podzakonski akti. Neki su već doneseni.

Direktiva za prečišćavanje komunalnih otpadnih voda (Urban Waste Water Treatment Directive – UWWTD- 91/271/EEC) koja se odnosi na odvođenje, prečišćavanje i ispuštanje

²⁸ Directive 2002/91/EC of the European Parliament and the Council of 16 December 2002 on the energy performance of buildings, Official Journal of the European Communities, 2003

²⁹ Strategija razvoja energetike Crne Gore do 2023. godine, Institut za istraživanja u energetici, ekologiji i tehnologiji, Podgorica, novembar 2007. godine

komunalnih otpadnih voda i ispuštanje otpadnih voda pojedinih industrijskih sektora. Cilj ove direktive je zaštita životne sredine od negativnog uticaja gore navedenih ispuštanja otpadnih voda.

Analiza transponiranosti ove Direktive u Zakonu o vodama pokazuje da su samo generalni stavovi i opšte preporuke transponirane i da veći dio Direktive treba da se uskladi u bliskoj budućnosti.

5.3.4. EU direktive o otpadu

EU direktive o otpadu čine brojnu familiju direktiva. Sa aspekta razvoja građevinarstva, analizirane su samo dvije od njih koje u određenoj mjeri imaju uticaj na građevinarstvo (šire posmatrano) i to

- **EU direktiva o otpadu (Directive 2006/12/EC on Waste - DoW)** čiji je osnovni cilj zaštita čovjekovog zdravlja i životne sredine od štetnih uticaja prouzrokovanih sakupljanjem, transportom, obradom, odlaganjem i pretovaranom otpada, a koja je u cjelini ugrađena u Zakon o upravljanju otpadom.
- **Direktiva za deponije otpada (Council Directive on the Landfill of Waste – DoLW-1993/31/EC)** koja se odnosi se na definisanje mjera, procedura i uputstava za prevenciju ili smanjivanje koliko je moguće, negativnih uticaja na životnu sredinu, a posebno zagađenja površinskih i podzemnih voda, zemljišta, i vazduha i uticaja na globalnu životnu sredinu, uključujući i efekat staklene bašte, kao i rizik za čovjekovo zdravlje, od odlaganja otpada tokom cijelog životnog ciklusa deponija. Analiza transponiranosti ove Direktive u Zakonu o upravljanju otpadom pokazuje da su skoro svi članovi Direktive transponirani, osim člana 13. i djelimično člana 12, koji se odnose na procedure za zatvaranje deponija i za održavanje, monitoring i kontrolu u periodu poslije zatvaranja, kao i procedure za kontrolu i monitoring deponija u operativnoj fazi.

5.3.5. Direktiva 2006/123/EU o uslugama na unutrašnjem tržištu

Direktiva 2006/123/EU³⁰ odnosi se na usluge na unutrašnjem tržištu. Cilj ove direktive je olakšavanje prekograničnog protoka i prijema usluga i stvaranje uslova za odstranjivanje zakonskih i administrativnih barijera za formiranje jedinstvenog tržišta za usluge u granicama Evropske Unije.

EU Komisija je saglasna da regulativa zemalja koja nije u saglasnosti sa *Direktivom 2006/123/EU* stvara barijere za slobodan protok usluga, a naročito za davaoce usluga koji žele da svoje usluge pružaju i u zemljama članicama EU koje nijesu zemlje njihovog osnivanja.

Transponovanjem ove direktive u crnogorske zakone i pravilnike relevantne za uređenje prostora i izgradnju objekata stvaraju se uslovi za integrisanje crnogorskog tržišta usluga iz oblasti uređenja prostora i izgradnju objekata u jedinstveno tržište usluga u granicama Evropske Unije.

5.4. ANALIZA EU TEHNIČKIH REGULATIVA I STANDARDA IZ OBLASTI GRAĐEVINARSTVA I NJIHOVA PRIMJENA U CRNOJ GORI

Crna Gora je nakon sticanja nezavisnosti 3. jula 2006. godine nastavila da koristi standarde u oblasti građevinarstva koji su bazirani na 'JUS' standardima iz 1981. godine, a koje je naslijedila iz prethodne zajedničke države. Naime, aktuelni Tehnički propisi, Pravilnici i Standardi na osnovu kojih se vrši proračun konstrukcija u visokogradnji, niskogradnji, hidrogradnji i geotehnici nijesu usklađeni sa propisima i standardima EU, što predstavlja kočnicu za slobodno kretanje (protok) roba – građevinskih proizvoda. Anuliranje te kočnice je moguće stvaranjem preduslova za

³⁰ Direktive 2006/123/EC Evropskog Parlamenta i Savjeta od 12. decembra 2006. godine za usluge na unutrašnjem tržištu (Sl. list EU L 376, 27. decembar 2006. godine, str.36)

usklađivanje nacionalnih propisa i standarda za proračun konstrukcija sa propisima i standardima EU i izgradnja kapaciteta za njihovo uspješno usvajanje, implementaciju i upotrebu.

5.4.1. Eurokodovi – Evropska pravila za projektovanje konstrukcija

Eurokodovi predstavljaju normiranje pravila za projektovanje konstrukcija za zgrade i inženjerske građevine, uzimajući u obzir odnos između pravila za projektovanje i pretpostavke o materijalima, izvođenju i kontroli.

Eurokodovi su rezultat političke odluke – potpisa Rimskog ugovora država članica prije nekoliko decenija. Cilj njihovog donošenja je da inženjeri mogu ravnopravno učestvovati na projektima u drugim evropskim državama, izvan svoje zemlje. Eurokodovi se primjenjuju u svim državama EU. Oni predstavljaju unificirana pravila za projektovanje koja se razlikuju samo u dijelu nacionalnog dodatka, u kome su određeni specifični nacionalni parametri.

Eurokodovi će na kraju zamijeniti različita pravila u državama članicama i djelovati kao:

- sredstvo usklađivanja zgrada i inženjerskih građevina s bitnim zahtjevima, posebno s PRVIM: mehanička otpornost i stabilnost,
- sredstvo pri definisanju ugovora,
- okvir za izradu usklađenih tehničkih specifikacija za građevinske proizvode.

Eurokodovi će postati preporučeni način proračuna konstrukcija jer:

- osiguravaju zajedničke proračunske kriterijume i metode za ispunjenje posebnih zahtjeva za mehaničku otpornost i stabilnost, požarnu otpornost, kao i pitanja trajnosti i ekonomičnosti,
- osiguravaju platformu za razumijevanje između vlasnika, izvođača, korisnika, projektanta i proizvođača građevinskih proizvoda,
- olakšavaju razmjenu građevinskih usluga između država članica,
- olakšavaju marketing i upotrebu materijala i proizvoda čija svojstva ulaze u proračune.

Razlozi za prihvatanje i usvajanje eurokodova u Crnoj Gori su: politički, ekonomski i tehnički. Politički su jer se time ispunjava jedan od uslova za članstvo u EU. Time će se stvoriti uslovi za slobodno tržište proizvoda, usluga i kapitala. Ekonomski su jer će obezbjediti dobit proizvođačima i omogućiti dobit projektantima. Tehnički razlozi proizlaze iz potrebe za inoviranjem zastarjelih tehničkih propisa, što posebno dolazi do izražaja u ovom periodu intenzivne izgradnje, kad se izvode mnoge nove, značajne građevine.

Konstruktivni eurokodovi su skup od 10 evropskih normi koje sadrže zajednička pravila konstruktivnog proračuna zgrada i inženjerskih građevina. Svaka država može donijeti svoja nacionalna dokumenta za primjenu eurokodova koja sadrže nacionalno definisane parametre. Vrijednosti parcijalnih koeficijenata sigurnosti, različitih koeficijenata, pojednostavnjenih kombinacija opterećenja, nazivnih vrijednosti djelovanja itd. i drugih podataka uključuju se u Nacionalni dodatak.

Nakon prelaznog perioda eurokodovi će zamijeniti sva nacionalna pravila za proračun konstrukcija u zemljama članicama EU. Program usvajanja i pojedinosti prelaznog perioda biće različiti. Godina 2010. je sporazumno utvrđena kao godina obavezne primjene eurokodova. Nacionalne institucije ne treba da probiju taj rok. Međutim, "povlačenje" na znači "učiniti nezakonitim". Povučene norme se i dalje mogu koristiti iako ih zakon ne podržava. Načelno se u nekim državama nacionalne norme i dalje mogu koristiti. Ipak, investitori i osiguravajuća društva smiju očekivati da se projekti rade na neki poseban način, pa tako utiču na rješenja. Potpora softverskim paketima u nekim državama kasniće, pa će mogući korisnici biti izloženi riziku da koriste stare verzije.

Nakon donošenja Construction Product Directive (89/106/EEC) -CPD nastupa faza povezivanja EN za proizvode i budućih EN za projektovanje.

5.4.2. Tehnička regulativa iz oblasti geotehnike

U pogledu raznih standarda za geomehanička i geotehnička ispitivanja, do donošenja novih, treba se pridržavati uglavnom tzv. JUS B. standarda. Paralelno se mogu koristiti preporučene metode i postupci predloženi od strane međunarodnih stručnih i naučnih asocijacija.

Imajući u vidu težnju za priključivanjem Evropskoj Uniji, treba da se pristupi usvajanju Eurokoda 7 kao koda koji se odnosi na geotehniku i treba da se pripreme nacionalni dokumenti za primjenu eurokodova, odnosno nacionalni aneksi. U njima bi trebalo da se definišu određene specifičnosti koje se odnose na Crnu Goru.

Određeni dio koji tretira geotehničke probleme je povezan i sa Eurokodom 8 (EC8) "Design of Structures for Earthquake Resistant" (dio 5 ovog koda). Ovaj Eurokod se u principu odnosi na projektovanje i izvođenje građevinskih objekata u seizmički aktivnim regionima, kao što je i područje Crne Gore.

Potrebno je i znatno ulaganje u opremu i razvoj akreditovanih laboratorija za geotehnička istraživanja i ispitivanja.

5.4.3. Tehnička regulativa u oblasti niskogradnje

U pogledu raznih standarda i propisa koji se koriste pri projektovanju objekata niskogradnje (putevi, željeznice, aerodromi, vodeni putevi i pristaništa, hidrotehničke konstrukcije), do donošenja novih, treba se pridržavati uglavnom tzv. JUS standarda³¹ koji su istovjetni sa ICS standardima. Treba napomenuti da je jedan dio ovih standarda i propisa zastario, ali do donošenja novih, treba se njih pridržavati. Na nivou EU ne postoje unificirani standardi i propisi koji pokrivaju ovu oblast. Svaka zemlja ima svoje nacionalne propise i standarde.

5.4.4. Tehnička regulativa u oblasti hidrogradnje, vodovoda i kanalizacije

U ovom poglavlju posebnu pažnju treba posvetiti propisima o projektovanju brana, koje zbog interaktivnog dejstva brane, tla i vodenog fluida, predstavljaju veoma kompleksne objekte. U eurokodovima ne postoji poseban dio koji pokriva kriterijume koje brana treba da ispuni. Legislativa o sigurnosti brana sa svih aspekata mora postojati, što znači da svaka zemlja treba sama da donese svoje nacionalne kodove. Nacionalni kodovi treba da budu bazirani na preporukama ICOLD-a (International Commity Of Lagre Dans), koje su date u Biltenima izdatim od strane ove organizacije.

U cilju donošenja nove regulative u oblasti vodovoda i kanalizacije potrebno je da se nacionalno zakonodavstvo usaglasa i harmonizuje sa pravnim sistemom EU. S obzirom da je za oblast vodovoda i kanalizacije pored Evropske regulative neophodna i nacionalna regulativa, neophodna je saradnja sa nekom od zemalja EU kako bi se kroz tu saradnju blagovremeno stvorila nacionalna regulativa koja će biti harmonizovana sa odgovarajućim propisima Evropske Unije, i nezavisna od privrednih interesa i političkih uticaja. Iskustvo njemačkog udruženja, na primjer, može da pomogne i u implementaciji tehničke regulative i efikasnost u radu.

³¹ Katalog jugoslovenskih standarda i propisa za 2000. godinu, Savezni zavod za standardizaciju, Beograd 2000.

5.5. PRAVCI DJELOVANJA

Pravci djelovanja u okviru STRATEŠKOG OPREDELJENJA 3 TEHNIČKA REGULATIVA KAO OSNOVA SISTEMA KVALITETA U GRAĐEVINARSTVU
<p>1. Punopravno članstvo Instituta za standardizaciju Crne Gore u evropskim organizacijama za standardizaciju CEN i CENELEC</p> <p>1.1 Ispunjavanje svih 9 uslova za članstvo u CEN i CENELEC</p> <p>1.2 Usvajanje minimum 80% evropskih standarda, kao jedan od 9 uslova.</p>
<p>2. Jačanje nacionalne tehničke infrastrukture</p> <p>2.1 Formirati određen broj tehničkih komiteta koji bi pratili rad jednog ili više tehničkih komiteta evropskih i međunarodnih organizacija za standardizaciju.</p> <p>2.2 Potpisivanje ugovora za bilateralnu saradnju sa stranim nacionalnim tijelima za standardizaciju.</p>
<p>3. Promotivna kampanja za aktivno učešće biznis zajednice u procesu standardizacije</p>
<p>4. Izrada Akcionog plana za usaglašavanje sa članovima 28-30. Ugovora o osnivanju EU</p>
<p>5. Izrada Strategije za implementaciju zakonodavstva EU u oblast slobodnog kretanja roba</p>
<p>6. Usvajanje Eurokodova kao nacionalnih propisa i normi za projektovanje konstrukcija</p> <p>6.1 Formiranje Tehničkog komiteta, Podkomiteta i Radnih grupa koji će raditi na usvajanju Eurokodova.</p> <p>6.2 Izrada nacionalnih aneksa koji sadrže nacionalno definisane parametre i definisanje karata za snijeg, vjetar, temperaturu i zemljotres i sprovođenje javne rasprave o njihovoj adekvatnosti.</p> <p>6.3 Obezbjedivanje sredstva za neophodne aktivnosti preko evropskih fondova: IPA i TAIEX.</p> <p>6.4 Uvođenje novih metoda proračuna u nastavne programe fakulteta.</p> <p>6.5 Izrada novih udžbenika i priručnika koji sadrže eurokodove.</p> <p>6.6 Organizovanje seminara, konferencija, savjetovanja, na kojima bi se prezentovale nove metode za projektante, izvođače, investitore, inspekciju i nadzorna tijela.</p>
<p>7. Donošenje propisa za projektovanje u oblasti niskogradnje, hidrogradnje i geotehnike, u skladu sa propisima zemalja EU</p> <p>7.1 Izraditi detaljne Tehničke specifikacije za različite vidove građevinskih radova i objekata: putevi (autoputevi, magistralni i regionalni putevi), mostovi, tuneli, uređenje vodenih tokova, geotehnika, objekti od različitih materijala (beton, čelik, drvo), sanacije, zatim ispitivanja materijala itd. Ovakve Tehničke specifikacije mogu imati i trajni karakter jer, za razliku od standarda, mogu davati detaljna objašnjenja, propisivati različite postupke i metode, načine, vrijeme i učestalost kontrolnih ispitivanja, alternativne postupke mjerenja itd. Ovakvi Tehnički uslovi mogu biti sastavni dio Tenderskih dokumentacija za različite vidove građevinskih objekata, ili čak kao podzakonski akti za čije je donošenje zaduženo nadležno ministarstvo za poslove građevinarstva.</p>

8. Donošenje zakona i propisa o građevinskim materijalima i stvaranje mehanizma za primenu zakona i propisa o energetskej efikasnosti objekata

8.1 Državna administracija koja će biti odgovorna za implementaciju Direktive, objavljivanje tehničkih specifikacija, davanje ovlaštenja organima za sertifikaciju.

8.2 Radna grupa za praćenje „*standing committee on construction*“.

8.3 Tijelo za utvrđivanje saglasnosti proizvoda sa zahtjevima u tehničkim specifikacijama.

8.4 Tijelo za tehnička odobrenja.

8.5 Tržišni inspektorat koji će pratiti da li proizvodi koji su izašli na tržište zadovoljavaju propisane zahtjeve i da li su pravilno označeni sa „CE“ oznakom.

9. Osnivanje akreditovane laboratorije za testiranje građevinskih materijala.

6. STRATEŠKO OPREDJELJENJE 4 KONTINUITET KAPITALNIH INVESTICIJA

6.1. OKVIR POLAZNIH MAKROEKONOMSKIH PRETPOSTAVKI

Održavanje kontinuiteta kapitalnih investicija predstavlja najznačajniju pretpostavku razvoja Crne Gore. To je, istovremeno osnovna pretpostavka planiranja kontinuiteta razvoja crnogorske građevinske operative. Građevinarstvo doprinosi oko 10% ukupnoj ekonomiji Crne Gore i predstavlja jedan od najdinamičnijih sektora privrede. Ova tendencija se može zaustaviti u budućnosti zbog Globalne finansijske krize i pojava recesije u razvijenim tržišnim privredama koja se očekuje se da će uticati na usporavanje ekonomskog rasta Crne Gore (na primjer, u oktobru 2008. godine industrijska proizvodnja zabilježila je pad od 21% u odnosu na prethodnu godinu, a 16% u odnosu na septembar 2008. godine). Procjenjuje se da su grane koje mogu biti najviše pogođene: finansijski sistem, industrija, građevinarstvo, izvozni sektor i turizam. S tim u vezi, ekonomskom politikom za 2009. godinu, naročita pažnja je posvećena sektorima na koje će se negativne posljedice krize najviše reflektovati. Održavanje relativno visokih stopa rasta BDP kao u performansama ostvarenim u periodu 2007-2008. godine, a možda i većim, treba da bude prioritet, u zavisnosti od dosljednosti i uspješnosti ostvarivanja reformi i iskorišćavanja potencijala privrede.

Pojedinačni ciljevi makroekonomske politike su orijentisani na izgradnju infrastrukturnih projekata i animiranje interesa novih investitora u Crnoj Gori; podsticanje preduzetništva u okviru malih i srednjih preduzeća; jačanje konkurentnosti privrede i ostvarivanje ramnomjernijeg razvoja zemlje, u prvom redu preko bržeg razvoja sjevernog regiona.³² Građevinarstvo je značajno za izgradnju putne i druge saobraćajne infrastrukture, kao i za izgradnju zgrada i stanova. Na značaj ove djelatnosti u okviru makroekonomske politike, ukazuje visoka stopa rasta koja u 2006. u odnosu na 2005. godinu je najveća u zemlji i iznosi 62.7%.³³

Tabela 1. Projektovani makroekonomski indikatori za 2009. godinu³⁴

Tabela 1.	2007.	2008. ocjena	2009. procjena
BDP u tekućim cijenama, mil. €	2.807,9	3.338,0	3.715,0
Rast realnog BDP, %	10,7	8,1	5,0
Bilans razmjene roba i usluga, % BDP	-32,5	-35,9	-31,0
Spoljni dug, mil. EUR	462,1	481,7	710,0
Spoljni dug, % BDP	16,5	14,4	19,1
Neto strane direktne investicije, tekuće cijene, mil. EUR	524,9	550	460
Neto strane direktne investicije, % of BDP	18,7	16,5	12,4

Realizacija pojedinačnih ciljeva makroekonomske politike u tijesnoj je vezi sa aktivnostima u oblasti građevinarstva i građevinske industrije. Oni ukazuju na značaj ove djelatnosti i industrije za ukupni razvoj zemlje na kratak, a naročito na srednji i dugi rok. Ostvarivanje prethodno navedenih pojedinačnih ciljeva makroekonomske politike imaće direktne i indirektno efekte ne samo na razvoj građevinarstva i građevinske industrije, već i na razvoj ukupne privrede i zaposlenosti.

³² Ekonomska politika Crne Gore za 2009. godinu., str.4.

³³ Ekonomski i fiskalni program za Crnu Goru 2006 – 2008. Podgorica 2006, str.6.

³⁴ Ekonomska politika Crne Gore za 2009. godinu., str.7.

6.2. ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA

6.2.1. Makroekonomsko okruženje i razvoj preduzetništva

Stvaranje povoljnog makroekonomskog okruženja je od izuzetnog značaja za razvoj preduzetništva, za investicije i za ukupni razvoj privrede i društva. Povoljnim makroekonomskim okruženjem stvorice se uslovi za veće iskorišćavanje razvojnih resursa zemlje, što će se odraziti na dinamiku rasta realnog BDP, zaposlenosti i životnog standarda stanovništva. Crna Gora, kao zemlja u razvoju, ima veliki broj nedovoljno iskorišćenih prirodnih, finansijskih i ljudskih resursa. Neki resursi (naročito pojedina prirodna bogastva), uopšte nijesu iskorišćeni, a drugi nedovoljno ili neefikasno se koriste. Poboljšanje makroekonomskog okruženja predstavlja neophodan uslov za veće privlačenje i inostranih investitora.

U mjerama ekonomske politike za 2009. godinu predviđene su neke mjere podrške i olakšice s ciljem da se ohrabre investitori i poveća njihova likvidnost. To se odnosi na smanjenje opterećenja na zaradu, prevremenu otplatu unutrašnjeg duga, ukidanje naknade za korišćenje građevinskog zemljišta, ukidanje naknade za autoputeve, smanjenje električne energije za malu i srednju privredu, nastavljanje subvencioniranja najugroženijih kategorija stanovništva, kao i povećanje produktivne kapitalne potrošnje (jačanje investicija u infrastrukturu).

Podrška i razvoj preduzetništva odnosi se na stvaranje povoljnog ambijenta za razvoj mikro, malih i srednjih preduzeća. Iako se u vladinim dokumentima posebna pažnja posvećuje razvoju malih i srednjih preduzeća³⁵, ne treba zanemariti velika preduzeća, s obzirom na njihov veliki značaj i doprinos razvoju privrede i u formiranju BDP proizvoda zemlje, a i na njihovu ulogu u razvoju malih i srednjih preduzeća.

Posebna pažnja posvećuje se programima za olakšanje pristupa finansijama kroz postojeće kreditne linije, a i novim posebnim kreditnim linijama za podršku MSP, kao i formiranje kreditnog garantnog fonda sa ciljem da se smanji potreba obezbjeđivanja osiguranja kredita (kolateral). Mjere za podsticanje MSP obuhvataju i unapređenje znanja preko više obrazovnih programa, kao i promocija preduzetništva MSP preko unapređivanja marketinških aktivnosti, unapređivanja odnosa s javnošću, promocija osnivanja novih preduzeća i drugo.³⁶

U oblasti poreza i poreske politike, nastoji se da ova politika bude u funkciji podsticanja preduzetništva i zapošljavanja, a putem smanjivanja poreske osnovice i širenja poreske osnove. Uvođenjem PDV-a poreski sistem se orijentiše na indirektno poreze što povoljno utiče na poslovno okruženje, a rezultat je uticaja smanjenja poreskog opterećenja na rad, povećavanja priliva domaćih i stranih investicija, smanjivanja sive ekonomije, kao i povećavanja zaposlenosti i zarada.

Biznis okruženje u velikoj mjeri je determinisano efikasnošću administracije i institucija države. Nedovoljno efikasne institucije u znatnoj mjeri mogu destimulisati preduzetništvo i usporiti ekonomski razvoj zemlje. To nalaže, pored napora za reformama i prilagođavanje zakonske regulative prema standardima EU, u isto vrijeme da se osposobljavaju institucije i ljudski resursi koji će sprovesti u život reforme, zakone i propise.

6.2.2. Finansiranje i izvori finansiranja

6.2.2.1. Finansiranje projekata budžetskim sredstvima

Predviđene investicije u energetici, saobraćaju, vodosnabdijevanju i otpadnim vodama i u okviru regionalne politike, po pravilu, su kapitalno intenzivne, a efekti se odnose na cijelo društvo i privredu. Obim i karakter ovih ulaganje nijesu atraktivni za privatni setkor koji traži brz povrat uloženi sredstava i relativno visoke prinose. Zbog toga, finansiranje ovih investicija treba da bude iz budžetskih sredstava i to najvećim dijelom iz centralnog budžeta države.

Implementacija ove strategije u Crnoj Gori, **zahteva strukturiranje centralnog budžeta s ciljem da se realizuje politika javnih radova.** To nalaže postojeća budžetska struktura s ciljem da se

³⁵ Strategija za razvoj malih i srednjih preduzeća 2007-2010. Podgorica, 2007.

³⁶ Ekonomska politika za 2009, str.14-15 i Ekonomski i finansijski program za Crnu Goru 2007-2010, str.71.

obezbjede potrebna sredstva, utvrdi njihova struktura i procijeni održivost tekućih budžetskih rashoda, a s ciljem da se ostvari cjelovita realizacija ovih projekata. S tim u vezi, Vlada treba da obezbijedi programsko planiranje budžeta, povećanje budžetske potrošnje za javne radove, da se poboljša koordinacija i implementacija različitih sektorskih strategija, kako i da se sprovedi neophodan stalni monitoring i evaluacija.³⁷

6.2.2.2. Bankarski sistem i finansijsko tržište

Bankarski sektor predstavlja najznačajniji finansijski posrednik i izvor sredstava za finansiranje ekonomije i stanovništva. Relativna nerazvijenost ukupnog finansijskog sektora Crne Gore, u prvom redu tržišta kratkoročnih i dugoročnih sredstava, nalaže investitorima u najvećoj mjeri da se naslanjaju na banke i bankarske kredite kao izvore sredstava za finansiranje.

U bankarskom kapitalu dominira inostrani kapital koji učestvuje sa oko 80% u kapitalu. Bankarski sistem karakteriše diverzifikacija i kontinuiran rast obima aktivnosti i ponude novih bankarskih proizvoda i usluga.

Pored toga, u poslovanju banaka manifestuje se sve veći porast depozita, štednje i ukupne aktive (na primjer, štednja krajem 2006. godine u odnosu na 2000. povećala se za trinajst puta, a aktiva banaka povećala se za skoro dvadeset puta).³⁸ Veliki porast depozita, a naročito aktive, je znak visokog povjerenja klijenata, s jedne strane, i rastućeg učešća banaka u kreditiranju privrede i stanovništva. Bankarsko poslovanje, a naročito upravljanje rizicima, sve više se reguliše donošenjem odgovarajuće podzakonske regulative.

Iako u bankarskom poslovanju dominiraju klasični bankarski poslovi, banke mogu da doprinesu povećanom finansiranju raznih investicionih projekata. Pored poboljšanja upravljanja rizicima, banke treba da stvaraju uslove za opadanje kamatnih stopa i ostalih troškova kog korišćenja sredstava.

Danas tržište kapitala ima relativno malu ulogu u obezbjeđivanju sredstava za finansiranje. Međutim, na srednji, a naročito na dugi rok, treba očekivati mnogo veće učešće u finansiranju privrede posredstvom tržišta kapitala.

6.2.2.3. Finansiranje inostranim sredstvima

Inostrana sredstva predstavljaju alternativni izvor sredstava za finansiranje projekata za koja su potrebna velika i dugoročna ulaganja. U ove investicije spadaju, prije svega, ulaganja u oblasti transporta i energetike gdje su potrebna velika sredstva i višegodišnja izgradnja. Izgradnja velikih energetskih i infrastrukturnih objekata, ima više direktnih i indirektnih efekata na dinamiku ekonomskog razvoja zemlje.

Crna Gora ima relativno mali spoljnji dug³⁹ (sa učešćem od 16,5% u BDP za 2007., 14,4% za 2008 i procjenjeni 19,1% za 2009 godinu), **što omogućava relativno veće zaduživanje države u cilju finansiranja velikih i skupih projekata.** Ova sredstva bi bila namijenjena za one sektore u kojima je interes privatnog sektora veoma mali, odnosno u izgranji velikih energetskih i infrastrukturnih objekata. U oblasti, pak, turizma i dijelom u stanovanju, treba očekivati veći interes privatnog sektora.

6.2.2.4. Drugi finansijski izvori

Pored domaćih finansijskih izvora, za finansiranje razvojnih i infrastrukturnih projekata značajan izvor predstavljaju inostrani izvori. U okviru ovih, treba pomenuti strane direktne investicije (SDI), koncesije, kredite međunarodnih privatnih i državnih banaka, kao i donacije inostranih Vlada i međunarodnih organizacija. Ova sredstva dolaze iz privatnih i javnih izvora što utiče na njihovu cijenu (kamatne stope, rok povrata i drugo) i druge uslove korišćenja.

³⁷ Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore. Vlada Republike Crne Gore, 2007, str.69-70.

³⁸ Ekonomski i fiskalni program Crne Gore, str.83-84.

³⁹ Ekonomska politika Crne Gore za 2009.godinu, str.7.

Korišćenje inostranih finansijskih sredstava pogodno je za neke vrste kapitalnih ulaganja koja angažuju velika sredstva na duži rok. Na primjer, treba navesti iskustvo sa Evropskom investicionom bankom koja je u Crnoj Gori kreditirala projekte iz saobraćajne infrastrukture.⁴⁰

6.2.3. Uticaj globalne ekonomske krize na ukupna ekonomska kretanja i građevinarstvo

Uprkos globalnoj ekonomskoj krizi možemo reći da su dugoročne perspektive za razvoj crnogorskog građevinarstva izuzetno povoljne, U ovom trenutku je vrlo teško predvideti dinamiku krize ali jasno je da će u narednom periodu biti snažna nastojanja nosioca ekonomske politike da se dobave sredstva za rješavanje problema nelikvidnosti banaka i privrede u celini kako i obezbjede sredstva za pokriće očekivanog budžetskog deficita. Svi koraci koje Vlada preduzima vode u tom pravcu.

Smanjivanju posljedica globalne ekonomske krize može doprinijeti efikasnija politika postizanja veće konkurentnosti privrede, privlačenje inostranih investicija, a naročito politika uklanjanja biznis barijera koje će doprinijeti daljem dinamičnom razvoju građevinarstva. Jedan od ciljeva Zakona o uređenju prostora i planiranju objekata je uklanjanje biznis barijera i pojednostavljenje procedura. Na ovo se nadograđuje i kompletiranje podzakonskih akata i analiza i predlog revizije zakonske regulative povezane sa izdavanjem građevinske dozvole koja je u toku.

Smatra se da je naročito važno za sektor građevinarstva u predstojećem periodu globalne finansijske krize, stvaranje preduslova za obezbjeđenje kritične mase infrastrukturnih investicija, u prvom redu preko kapitalnog budžeta, a s ciljem da se obezbijedi dinamiziranje ukupnog privrednog rasta. Infrastruktura, u mnogim domenima, prije svega saobraćajnu infrastrukturu, komunalna i druga ekološka infrastruktura kao i energetska, postala je ograničavajući faktor razvoja privrede i posebno nekih privrednih grana, kao što je, na primjer, turizam.⁴¹

Ova je kriza pokazala da strane direktne investicije i međunarodno tržište kapitala nisu jedini na šta treba da se oslanja rast crnogorske ekonomije, već se mora balansirati i sa dobro planiranim investicijama države iz budžeta za kapitalne projekte pogotovo u infrastrukturi. Ovaj balans je veoma vazan za kontinuitet razvoja građevinarstva.

Usled krize došlo je do usporavanja a potom i zaustavljanja gradnje i onih objekata koji imaju dugoročnu perspektivu. Ovdje se prvenstveno misli na investicije u razne turističke kapacitete. U sadašnjoj situaciju na ogromnom broju gradilišta nema aktivnosti, za mnoge završene stanove nema kupaca i da se od mnogih planiranih projekata odustalo. Ogroman kapital je vezan za završene neprodane stanove i za obustavljene građevinske radove. Izvori ovog kapitala su pak u bankarskim kreditima. Procjene o visini bankarskih kredita građevinara se kreću od 400 do 600 miliona eura. Ako se radovi u toku ne nastave i ukoliko se tako završeni objekti zajedno sa već završenim objektima ne prodaju, neće biti moguće otplatiti uzete kredite. Očito je da će to predstavljati jak udar na bankarski sistem, Zbog toga se moraju razmotriti mjere za prevazilaženje krize u obliku i kapacitetu koje Vlada može da ponese u ovom trenutku kao što su⁴²:

- Da se Država javi kao kupac određenog broja stanova koji bi postali njeno vlasništvo i koji bi služili kao važan resurs sistema *socijalne zaštite i udovoljavanju potreba za prvi stan mladim bračnim parovima*. Kako je primjećeno u analizama stanovanja, sistem socijalne zaštite je u Crnoj Gori gotovo na nultom nivou, pa bi ovakav jedan poduhvat predstavljao značajan korak u njegovom etabliranju i razvoju. Podrazumijeva se da bi kod ovakvih kupovina stanova cijena stana morala biti jednaka prosječnim troškovima gradnje u datom gradu. Nikakav profit ne bi se smio ostvariti kroz ovakve transakcije. Isključiva korist koju bi građevinari, koji se za ovakve prodaje opredijele, trebali imati je povećanje njihove likvidnosti i završetak započetih objekata.

⁴⁰ Bilten Ministarstva finansija, broj XII / 2008, str.15.

⁴¹ Uticaj globalne finansijske i ekonomske krize na crnogorsku ekonomiju. Ministarstvo za ekonomski razvoj. Podgorica, 2008, str.5.

⁴² Mogućnosti za prevazilaženje krize u građevinarstvu Crne Gore, - Privredna Komora Crne Gore, Prof. dr. Milenko Popović

- Posle očekivane podrške bankarskog sistema sa oko 150 miliona eura od kredita koji će prispjeti od Evropske investicione banke i od Njemačke razvojne banke kao i mogući kreditni aranžman sa MMF-om, treba sagledati opravdanost i realne mogućnosti za reprogramiranje dijela bankarskih kredita građevinarstva, ali za samo započete projekte koji imaju dugoročnu tržišnu perspektivu kao što je gradnja nekih turističkih kapaciteta i ostale privredne investicije, u koje ne spada i gradnja stanova zbog činjenice da već u ovom trenutku ima 5400 izgrađenih i neprodanih stanova.

- Građevinari koji dominantno grade iz sopstvenih sredstava i koji imaju mali nivo bankarskih kredita u svojoj pasivi mogu ući u sferu finansija, tj. kreditiranja kupovine svojih stanova ili izdavanje stanova. Ovime se njihove trenutno nelikvidne zalihe stanova konvertuju u tokove budućih prihoda od zakupnina.

- Postoji određen broj mjera koje se mogu podvesti pod zahtev za smanjivanje biznis barijera, ali se često javljaju u vremenima ekonomske krize kao zahtjevi i moguća rješenja, pa ih treba razmotriti: Smanjivanje određenih poreskih stopa (ovaj zahtev je u suprotnosti sa preporukama MMF-a, što se mora imati u vidu); smanjenje određenih doprinosa (važi isto ograničenje kao i u prethodnom slučaju); povoljnije ugovaranje naknada za komunalije; odlaganje plaćanja određenih obaveza prema državi; kompenzacija određenih obaveza prema opštinama i državi poslovnim i drugim prostorom u objektima na koje se obaveze odnose. U slučaju da se na ovaj način dobiju stambene jedinice one bi se mogle uključiti u ranije pomenuti fond „socijalnih“ stanova. Nije isključena ni mogućnost, pogotovo u manjim sredinama gde se javlja problem nedostatka kadrova, da se na ovaj način riješe određeni kadrovski problemi opština i raznih ustanova.

6.2.4. Investicije u građevinske radove u opštinama

Ostvareni obim investicija lokalnih samouprava u građevinskim radovima (Tabela 2) u periodu 2005-2008. godine pokazuje veoma visok porast (indeks 685,4). Najveće investicije su usmjerene na hidrogradnju i izgradnju puteva (indeks 836,0 i 829,8), visok obim investicija je ostvaren i u oblasti visokogradnje (679,2), dok investicije u završne zanatske radove i izvođenje građevinskih instalacija ostvaruju manji porast (446,9 i 498,0).

Tabela 2.

Obim investicija lokalnih samouprava u građevinskim radovima u periodu 2005-2008 (Euro i %)

Godina i %	Građevinski radovi					Ukupno
	Visokogradnja	Izgradnja puteva	Hidrogradnja	Izvođenje građevinskih instalacija	Završni zanatski radovi	
2005	2.865.138	4.456.558	717.721	2.841.427	301.205	11.182.049
%	25,6	39,9	6,4	25,4	2,7	100,0
2006	2.912.514	8.105.707	991.300	2.622.792	685.299	15.317.612
%	19,0	52,9	6,5	17,1	4,5	100,0
2007	5.730.099	10.836.779	1.810.993	4.578.124	1.111.481	24.067.476
%	23,8	45,0	7,5	19,0	4,6	100,0
2008	19.460.000	36.981.840	6.000.000	12.699.600	1.500.000	76.641.440
%	25,4	48,3	7,8	16,6	2,0	100,0
Indeks 2008/2005	679,2	829,8	836,0	446,9	498,0	685,4

Izvor: Anketa sprovedena u 2008/2009 god. od strane konsultanta.

U 2008. godini, najveće investicije su ostvarene u opštinama Bijelo Polje i Bar (50,0% i 25%). Prema rezultatima anketnog istraživanja, u nekim opštinama nije ostvarena investiciona aktivnost lokalnih samouprava (to se odnosi na opštine Žabljak, Berane, Mojkovac, Šavnik u periodu 2005-2006. godine, a za opštine Žabljak i Šavnik u 2008. godini).

Izvori finansijskih sredstava opština u najvećem dijelu su od državnih i lokalnih izvora. Za 2009. godinu kapitalni budžet lokalne samouprave je predviđen na 115,59 miliona eura, što predstavlja

34% od ukupnog Kapitalnog budžeta države koji ima vrijednost od 340,69 miliona eura⁴³. Korišćenje državnih izvora najviše je prisutno u opštinama Andrijevići 70% , Plavu 48%, i Beranama 64%, opštine Mojkovac, Kolašin i Bijelo Polje imaju nešto manje učešće državnih fondova (37%, 30% i 36%), opština Šavnik 5%, a u opštinama Žabljak i Bar ne postoji korišćenje državnih fondova. Finansiranje investicija opštinskim sredstvima najviše je prisutno u opštini Bar (100%) i opštini Kolašin (70%), dok ostale opštine imaju znatno manje učešće vlastitih sredstava u strukturi investicija (jedino opština Žabljak nema investicija iz opštinskih izvora). U skladu sa programima javnih radova koji će se implementirati kroz kapitalni budžet, Direkcija javnih radova će realizirati 105 projekata u 2009 godini u vrijednosti od 122,6 miliona eura.

Ostali izvori za finansiranje građevinskih radova u opštinama, i to na bazi emisija obveznica, samoisplativih projekata, koncesija, donacija i drugo, formiraju manji dio u ukupnoj strukturi sredstava. Ovi izvori najveći su u opštini Šavnik gdje formiraju 90% izvora za investicije u 2008. godini.

Veoma malo učešće ostalih izvora u formiranju sredstava za finansiranje investicija u građevinarstvu opština, odražava nedovoljnu razvijenost finansijskog tržišta koje je u Crnoj Gori u razvoju. Međutim, ohrabruje činjenica da se ostali izvori finansija primjenjuju u većem dijelu opština, tako da u narednim godinama treba očekivati njihovo relativno veće učešće u ukupnim izvorima investicija opština.

Investicije u građevinarstvu u opštinama za period 2009-2011. godine planiraju se na 59.940 hiljada eura u 2009. godini, 65.313 hiljada eura u 2010. godini i 70.479 hiljada eura u 2011. godini. Najveći dio investicija biće uloženi u izgradnju puteva (oko 34-38%), slijedi visokogradnja (oko 19-28%), izvođenje građevinskih instalacija (oko 23-26%) i hidrogradnja (oko 13-14%).

6.3. STRATEŠKI PRAVCI INVESTICIJA I OBIM INVESTICIJA

6.3.1. Analiza i prognoze investicionih poduhvata do 2020. godine

Prilikom detaljne analize i prognoze investicionih poduhvata u budućnosti obuhvaćeno je 5 sektora za koje se smatra da će predstavljati najaktivnija područja investiranja s obzirom na usvojene pravce razvoja od strane Vlade i definisana područja u glavnim strateškim dokumentima Crne Gore. Uglavnom se mogu podijeliti u tri gupe: **sektore infrastrukture** (energetiku, zaštitu životne sredine-vodosnabdijevanje-prečišćavanje otpadnih voda-odlaganje čvrstog otpada, transportna infrastruktura), **sektor vodećeg ekonomskog razvoja-turizam**, **bazični sektor-stanovanje**, koji u razvijenim zemljama ima dominantnu ulogu u građevinarstvu i investicijama.

Trenutni prostorni i ekonomski razvoj države uslovljava uzajamnu povezanost i uticaj sva tri sektora, a posebno je izražen kod infrastrukture i turizma. Ovo, u neku ruku otežava proces samog investiranja, jer traži podjednake investicije u svakom od tih sektora, tako da zahtijeva planiran i strogo kontrolisan dinamički plan investiranja kako bi se mogli izvući najveći ekonomski efekti od uloženi sredstava.

Investicione aktivnosti su tesno povezane sa građevinarstvom, tako da veće investicije, po pravilu, znače veće angažovanje građevinarstva i industrije građevinskih materijala. Detaljne analize koje su napravljene u okviru ove strategije za pojedine sektore pokazuju da će **investicije u turizmu** prednjačiti ispred ostalih sa 10,437 milijardi eura do 2020 godine⁴⁴. Ove su vrijednosti dobijene iz Master plana razvoja turizma u Crnoj Gori i inovirane Strategije za razvoj turizma Crne Gore do 2020.godine. Već su otpočete aktivnosti za realizaciju na projektima Luštice, 'H.Novi i Tivat u vrijednosti od 1,35 milijardi eura u periodu od 5-12 godina. Projekat Velika plaža akumuliraće 7 milijardi eura do 202. za njegovu realizaciju. Realizacija prve milijarde eura predviđena je u prve tri godine kao osnova za realizaciju narednih 3.milijarde eura. U procesu

⁴³ Ekonomska politika Crne Gore za 2009.godinu, str.10.

⁴⁴ Strategija razvoja turizma crne Gore- 2008.godina, str.87

tenderiranja su i projekti na Valdanosu (lokacija sa 4miliona m²), Ostrvo Cvijeća, Sveti Marko sa ukupno 17 lokacija i predviđene izgradnje od 100.000m² u periodu od 5 do 10 godina, Heceg Novi sa izgradnjom hotelskih kapaciteta od 100.000m², Budva- Skoči Đevojka (100.000m²) i Crvena Glavica (50.000m²), Bar – Maljković i Čanj (80.000m²), Kotor- Urt i Fjord (32.000m²), Budva-centar I Bečići sa 200 do 300.000m².

Sektor stanovanja je drugi po investicijama u ovim analizama iako u evropskim zemljama on ima uvek vodeću investicionu ulogu i obuhvata oko 63% ukupnih investicija u građevinarstvu. Osnov za vršenje projekcije do 2020 godine su podatci iz „Akcionog plana politike stanovanja u Crnoj Gori”. Osnovni cilj demografske politike Crne Gore, koju treba definisati posebnom strategijom, je ublažavanje negativnih demografskih kretanja u poslednjih 20 godina, naročito u regionalnoj raspodjeli stanovništva.

Demografske projekcije kombinovane sa realnim statističkim podacima trebaju biti osnov za planiranje, razvijanje i praćenje potreba stanovanja u različitim regionima Crne Gore. Karakteristično je da i pored viška stambenih jedinica u odnosu na domaćinstva u Crnoj Gori, 27.000 domaćinstava nema riješeno stambeno pitanje na adekvatan način, što znači da u postojećim ekonomskim uslovima, prinuđeni su da plaćaju visoku zakupninu za stan u odnosu na ostvarena mjesečna primanja. Koristeći podatke iz projekcije za 2021. godinu iz analiza prostornog plana utvrđene su potreba za izgradnjom stanova. S obzirom na statističku prognozu, broj stanovnika povećaće se za 65.000. Ukoliko se zadrži kao reper podatak od 2003. godine da na svaka 2,4 stanovnika dolazi po jedna stambena jedinica to, pokazuje da ćemo krajem 2020. godine imati potrebe za novih 27.083 stambenih jedinica. Ukoliko se uzme da za 2,4 stanovnika odgovara dvoiposobni stan sa 72m², onda je potrebno izgraditi 1.949.976m². Raspoređeno u vremenskom razdoblju od 11 godina, godišnja potrebna izgradnja svodila bi se na 177.264m² ili 2462 stambene jedinice. Prognoze stambene izgradnje uzeto je da će od 2009-2014. godine porast cene/m² biti 7% godišnje, dok od 2015-2020. godišnji porast cijene će biti 4%. Za polaznu cijenu proračuna uzeta je početna cijena u 2009. godini od 1000EUR/m². Koristeći ove pretpostavke, dolazi se do ukupne potrebne investicije od 2,983 Milijardi EURA. Ukoliko se uzme u obzir da već sada 27.000 domaćinstava nemaju riješeno stambeno pitanje, do kraja 2020. godine moguća potražnja bi se udvostručila na 5,966 Milijardi EUR. Ali u konačnoj tabeli ipak ćemo uzeti samo vrijednost baziranu na statistički očekivani prirast stanovništva.

Analize koje su urađene i dokumentovane u Strategiji razvoja energetike Crne Gore do 2025. godine i njenom akcinom planu, jasno pokazuju da su potrebna značajna sredstva od 2,031 milijarde eura da bi se Strategija realizovala u svim djelovima: Ulaganja u nove obnovljive izvore energije, Revitalizacija postojećih elektrana, Ulaganja u elektroenergetsku mrežu, Sektor tehničkih gasova, Sektor elektroenergetike i daljinskog grijanja. Otpočet je pretkvalifikacioni tender za branu Andrejevo na Morači u vrijednosti od 500 miliona eura sa rokom završavanja do 2016, a još tri manje su unesene u prostorni plan za realizaciju. Za branu Kamarnicu se u trenutku radi fizibiliti studija sa Austriskim partnerom za investicionu vrijednost od 182 miliona eura. U blizini Pljevala se predviđa investicija na bazi koncesija od 600 miliona eura za izgradnju termoelektanu na lignitu. Date su koncesije za 23 male hidroelektrane u vrijednosti investicija od 90 miliona eura, a planira se tender za novih 10 u vrednosti investicije do 100 miliona eura. Istraživanja za izgradnju vetroelektana na području Možura i Krnova pokazala su mogućnost za investiranje od 280 miliona eura. Ovo pokazuje da izgledna investiciona ulaganja u ovom trenutku iznose 1,75 milijardi eura.

Planirani projekti i investicije u transportnoj infrastrukturi definisane su u Strategiji razvoja saobraćaja Crne Gore 2006. sa dinamikom investiranja 2006-2015. godine u vrijednosti od 1,334 milijarde eura. Ovoj vrijednosti ne pripada već ugovoreni projekat Bar-Boljare na principu koncesije od najmanje 2,77 milijardi eura na kojem je nedavno otpočela izgradnja.

U sektoru zaštite životne sredine (vodosnabdijevanje, prečišćavanje otpadnih voda i odlaganje čvrstog otpada), ukupne investicije za izgradnju objekata za odvođenje i prečišćavanje otpadnih voda na teritoriji cijele Crne Gore u saglasnosti sa Master planom za kanalizaciju i otpadne vode u centralnom i sjevernom regionu Crne Gore, 2004 i Konceptnim projektnim rješenjem, 2006, iznose 355,281,105 €. U periodu do 2020. godine. U razvoju snabdijevanja vodom naselja u Crnoj Gori

trebaće da se uloži oko 175.000.000 EUR, od tog iznosa oko 50% otpada na izgradnju regionalnog vodovoda Crnogorskog primorja, a ostatak na ostale gradske vodovode i na seoske javne vodovode. Strateškim Master Plan za upravljanja otpadom predviđa investicije u vrijednosti od 61 milion eura. **Ukupna ulaganja u ovom sektoru su 591 milion eura.** S obzirom da se u sektoru voda već obezbjedilo za realizaciju 175,5 miliona eura što je više od 30 % predviđenih investicija u ovom sektoru⁴⁵ realna ukupna ulaganja bi se umanjila na 416 miliona u ovom sektoru. Master planom za upravljanje čvrstim otpadom⁴⁶, planirano je sedam regionalnih sanitarnih deponija (Bar, Kotor, Nikšić, Bijelo Polje, Pljevlja, Berane i Podgorica) za koje je Vlada finansirala izradu potrebne projektne dokumentacije. Za realizaciju je potrebno 70 miliona eura. Vlada je obezbijedila kredit Evropske Investicione banke u iznosu od 27 miliona eura, kredit Svjetske banke od 3,6 miliona i sredstva od kapitalnog budžeta. S obzirom da se u svijetu, u poslednjim godinama implementira nova tehnologija efikasnog i ekonomski isplativog spaljivanja svih kategorija čvrstog otpada koja se može koristiti u modulima i uz to proizvoditi električna energija čime se cio sistem čini ekonomski dostupnim principu javnog i privatnog partnerstva, neophodno je revidirati ovaj predviđeni ciklus investicija i izvršiti novu analizu sa ciljem da država uštedi 70 miliona eura, a pri tome riješi na najvišem ekološkom principu u najkraćem mogućem vremenu problem čvrstog otpada kao deklarirana ekološka država. Na ovaj način moguće je potrebne investicije u sektoru smanjiti na 346 miliona eura.

Tabela 3. Potrebna ulaganja do 2020. godine po sektorima

NAZIV	milioni EUR
Sektor TURIZAM	10.437
Sektor STANOVANJE	2.983
Sektor ENERGETIKA	2.031
Sektor TRANSPORTNA INFRASTRUKTURA	1.334+(koncesija Bar-Boljare 2.770)
Sektor ZAŠTITA ŽIVOTNE SREDINE (vodosnabdijevanje, prečišćavanje otpadnih voda i odlaganje čvrstog otpada)	416 (591 planirano)
UKUPNA ULAGANJA	17.200-(19.200)

Kako je prikazano u Tabeli 3. potreban je visok nivo investicionih ulaganja u periodu do 2020. godine u vrijednosti od **17,2-19,2 milijardi € do 2020. godine** (varijacija od – do proizlazi iz sektora putne infrastrukture gdje je koncesija autoputa Bar-Boljare odvojena od ostalih) ili u prosjeku po **1,5-1,7 milijardi € godišnje** ukoliko se prate predviđeni planovi realizacije projekata u strateškim dokumentima za pet glavnih sektora. Zbog ovako velike vrijednosti potrebnih finansijskih ulaganja, neophodno je uraditi dinamiku najprioritetnijih projekata kako bi se na najodgovarajući način dimenzionisao i iskoristio kapacitet ulaganja države u kapitalne projekte. Zato je neophodno izrađivati dvogodišnji Program javnih investicija (PIP- Public Investment Program) u kontinuitetu sa kojim će se dobijati jasna slika potrebnih investicija i stepen realizacije.

U Ekonomskom i fiskalnom programu za Crnu Goru 2008-2011⁴⁷ navedene su pretpostavke koje se ogledaju u smanjenju uvoza i potrošnje, usporavanju rasta bankarskih kredita i padu javnih prihoda, realni scenario pretpostavlja korekcija ekonomskog rasta naniže za 2 procentna poena (sa definisanih 7% na 5%) za 2009. godinu i blagi oporavak u 2010. i 2011. godini koji bi se reflektovao kroz rast od oko 5% uz bolje fiskalne pokazatelje. Pesimistički scenario pretpostavlja još veći pad ekonomske aktivnosti, sa budžetskih 7% rasta, pretpostavljen je pad na oko 2,5%

⁴⁵ Iz Ekonomске politike Crne Gore za 2009.godinu, str.33-34: ove godine se produžava rad na projektu "Odvođenje otpadnih voda na Crnogorskom primorju- Faza III" i na prethodnim projektima za vodosnabdjevanje i kanalizaciju za Herceg Novi, Kotor, Bar i Tivat u okviru saradnje sa KfW bankom sa vrijednošću ugovora od 53,5 miliona eura, sa Evropskom investicionom Bankom implementiraće se projekat "Vode i kanalizacija u Crnoj Gori" u vrijednosti od 57miliona eura, od kapitalnog budžeta za Regionalni vodovod predviđena su 22,54 miliona eura, 4,2 miliona eura za sanitarne deponije, za prečišćavanje otpadnih voda u Plavu, Cetinju i Ulcinju, 3,3 miliona eura, a sa EIB zaključen je ugovor o finansiranju I faze izgradnje deponija u Baru, Kotoru, Nikšiću, Bijelom Polju, Pljevljima, Beranama i Podgorici u vrijednosti od 35miliona eura

⁴⁶ Master plan za upravljanje čvrstim otpadom, GOPA, 2004

⁴⁷ Ekonomskom i fiskalnom programu za Crnu Goru 2008-2011- Ministarstvo Financija Crne Gore

rasta. Zakon o budžetu za 2009. godinu omogućava realizaciju oba scenarija rasta, jer se u slučaju slabijeg ostvarivanja prihodne strane predviđa mogućnost zaduživanja radi finansiranja kapitalnog dijela budžeta. Ovo je moguće, jer Crna Gora još uvijek spada u nisko zadužene zemlje.

Planirane kapitalne investicije u 2009. godini, navedene u Vladinom dokumentu Ekonomska politika Crne Gore za 2009. godinu, iznose oko 340 miliona eura (kapitalni budžet Crne Gore 225,10 mil.€ i kapitalni budžet lokalne samouprave 115,59 mil.€). **Ovaj izuzetno veliki procenat od 9,84% iz BDP-a za kapitalne investicije u 2009. godini ima cilj da ublaži efekte svjetske krize na domaću ekonomiju i procjena je da na dugi rok, saglasno praksi u drugim zemljama, tako veliki procenat i velika izdvajanja za kapitalne investicije ne bi bili održivi.**

Za procjenu kapitalnih investicija i procjenu investicija u saobraćajnoj infrastrukturi kao procenti iz BDP-a, prihvatamo sljedeća scnerija porasta BDP-a.

Scenario 1: od 2009. do 2020. rast od 2,0%

Scenario 2: od 2009. do 2020. rast od 5,0%

Scenario 3: od 2009. do 2020. rast od 7,0%

Od 2010. pa do 2020. prognoze kapitalnih investicija su napravljene na osnovu prethodno navedenih procenta procijenjenog rasta BDP-a. Procijenjena veličina BDP-a u 2009. godini uzeta je za prognoze kapitalnih investicija. Procijenjene veličine finansijskih sredstava koje bi bile namijenjene za kapitalne investicije, kao i dio za saobraćajnu infrastrukturu u periodu 2010. do 2020. predstavljene su u sljedećim tabelama:

Scenario 1: Procijenjeni porast BDP, ukupne kapitalne investicije i investicije u transportnu infrastrukturu za predviđeni godišnji porast BDP od 2%

God.	Procijenjeni BDP	Procent iz BDP za ukupne kapitalne investicije	Ukupne kapitalne investicije	Procent iz BDP za kapitalne investicije u transportnu infrastrukturu	Ukupne investicije u transportnu infrastrukturu
2009.	3 370	9,8%	332	3,0%	101.1
2010.	3 505	8,0%	275	3,0%	103.1
2011.	3 645	7,0%	245	3,0%	105.2
2012.	3 791	6,0%	215	2,0%	71.5
2013.	3 942	6,0%	219	2,0%	73.0
2014.	4 100	6,0%	223	2,0%	74.4
2015.	4 264	5,0%	190	2,0%	75.9
2016.	4 435	4,5%	174	1,5%	58.1
2017.	4 612	4,5%	178	1,5%	59.2
2018.	4 797	4,0%	161	1,5%	60.4
2019.	4 988	4,0%	164	1,5%	61.6
2020.	5 188	4,0%	168	1,5%	62.9

Izvor: procjena konsultanta

Scenario 2: Procijenjeni porast BDP, ukupne kapitalne investicije i investicije u transportnu infrastrukturu za predviđeni godišnji porast BDP od 5%

God.	Procijenjeni BDP	Procent iz BDP za ukupne kapitalne investicije	Ukupne kapitalne investicije	Procent iz BDP za kapitalne investicije u transportnu infrastrukturu	Ukupne investicije u transportnu infrastrukturu
2009.	3 370	9,8%	332	3,0%	101.1
2010.	3 539	8,0%	283	3,0%	106.2
2011.	3 715	7,0%	260	3,0%	111.5
2012.	3 901	6,0%	234	2,0%	78.0
2013.	4 096	6,0%	246	2,0%	81.9
2014.	4 301	6,0%	258	2,0%	86.0
2015.	4 516	5,0%	226	2,0%	90.3
2016.	4 742	4,5%	213	1,5%	71.1
2017.	4 979	4,5%	224	1,5%	74.7
2018.	5 228	4,0%	209	1,5%	78.4
2019.	5 489	4,0%	220	1,5%	82.3
2020.	5 764	4,0%	231	1,5%	86.5

Izvor: procjena konsultanta

Scenarij 3: Procijenjeni porast BDP, ukupne kapitalne investicije i investicije u transportnu infrastrukturu za predviđeni godišnji porast BDP od 7%

God.	Procijenjeni BDP	Procent iz BDP za ukupne kapitalne investicije	Ukupne kapitalne investicije	Procent iz BDP za kapitalne investicije u transportnu infrastrukturu	Ukupne investicije u transportnu infrastrukturu
2009.	3370	9,8%	332	3,0%	101.1
2010.	3606	8,0%	288	3,0%	108.2
2011.	3858	7,0%	270	3,0%	115.7
2012.	4128	6,0%	248	2,0%	82.6
2013.	4417	6,0%	265	2,0%	88.3
2014.	4727	6,0%	284	2,0%	94.5
2015.	5057	5,0%	253	2,0%	101.1
2016.	5411	4,5%	244	1,5%	81.2
2017.	5790	4,5%	261	1,5%	86.9
2018.	6196	4,0%	248	1,5%	92.9
2019.	6629	4,0%	265	1,5%	99.4
2020.	7093	4,0%	284	1,5%	106.4

Izvor: procjena konsultanta

Procjena je da je dugoročno potrebno godišnje obezbijediti minimum od 28 do 35 miliona € za redovno održavanje postojeće putne i željezničke infrastrukture. Procjena finansija zasnovana na porastu BDP-a, saglasno sa scenarijima 1, 2 i 3 pokazuje da je moguće obezbijediti ove sume iz sopstvenih izvora. Saglasno prethodnim pretpostavkama o rastu BDP i stopi izdvajanja za transportnu infrastrukturu, pored obezbjeđivanja potrebnih sredstava za redovno održavanje infrastrukture (oko 35-40 miliona eura godišnje), trebalo bi da ima još oko ukupno 480 miliona eura u periodu 2009-2020. u Scenariju 1 (2% porast BDP-a), ili oko 630 miliona eura u Scenariju 2 (5% porast BDP-a), odnosno oko 740 miliona eura u Scenariju 3 (7% porast BDP-a) za druge kapitalne investicije u transportnoj infrastrukturi.

6.4. PRAVCI DJELOVANJA

Posmatrajući strukturu i veličinu investicija po sektorima može se zaključiti da 32% pripada realizaciji investicionih projekata u sektoru niskogradnje i 68% u sektoru visokogradnje. Međutim, mora se napomenuti da se crnogorsko građevinarstvo može brzo prilagoditi i sa manje ulaganja u sektor visokogradnje, i izvući maksimalna dobit u korist domaćih preduzeća, dok se u niskogradnji kod velikih investicionih projekata ne može očekivati konkurentnost i brzo podizanje kapaciteta u odnosu na strane firme.

S obzirom da država nije u mogućnosti da finansira cijeli opseg predviđenih investicija potrebno je da preuzme ulogu kreiranja politike boljih investicionih uslova, regulaciju sektora i vlasništvo nad strateški značajnim infrastrukturnim projektima. Takođe država mora pojednostaviti sve pravne i administrativne procedure u cilju brže realizacije predviđenih projekata.

Strategija zato pretpostavlja da će država svojom zakonskom regulativom i propisima doprinijeti bržem ulasku privatnog kapitala u svim sektorima. U ovakvim okolnostima potreba velikih ulaganja, privatni sektor bi preuzeo uloge finansiranja kao budući investitor, upravljač određenih sistema ili u kombinaciji posljednja dva. Odluke o učešću državnog kapitala povezane su i sa stvarnim interesima stranih investitora, što zapravo podvlači tržišno orijentisan pristup i u realizaciji ove Strategije.

Tokom gradnje objekata vezanih za objekte iz svih 5 sektora, značajna sredstva ulaze u privredu Crne Gore, što omogućava ne samo znatno uvećanje prihoda domaćinstava, već i razvoj određenih struktura. Stvaranje građevinske operative i kadrovske osnove tokom gradnje svih objekata ima takođe za posljedicu stvaranje uslova za intenzivniju realizaciju komplementarnih projekata (gradnje akumulacije, putne mreže, irigacionih sistema, kanalizacionih sistema itd), tako da je u pitanju dugoročni efekat koji ima značajne socijalne posljedice.

Pravci djelovanja u okviru STRATEŠKOG OPREDJELJENJA 4 KONTINUITET KAPITALNIH INVESTICIJA	
1. Izvršiti uravnoteženu privatizaciju preostalih kompanija od strateškog značaja za Crnu Goru	1.1. Reinvestirati prikupljena sredstva od privatizacije za kapitalne objekte ili koristiti za su-investiranje sa strateškim partnerima;
2. Izrada usmjerenog plana javnih nabavki	2.1. Kreiranje dinamičkog plana realizacije javnih nabavki uzimajući u obzir i kapacitete građevinarstva Crne Gore;
3. Utvrđivanje mjera ekonomske politike za ublažavanje posljedica globalne ekonomske krize na građevinarstvo za period 2009-2011.	<p>3.1. Usvajanje mjera podrške i olakšice sa ciljem povećanja likvidnosti;</p> <p>3.1.1. Utvrđivanje kriterijuma za preduzeća kojima će država omogućiti pomoć.</p> <p>3.2.2. Smanjenje stope PDV-a u sektoru građevinarstva.</p> <p>3.2.3. Obustavljanje plaćanja akontacije poreza na dobit na osnovu prethodne godine kod očekivanog poslovanja sa gubitkom u ovoj godini.</p> <p>3.2. Država kao kupac određenog broja viška izgrađenih stanova koji bi služili kao važan resurs sistema socijalne zaštite i udovoljavanje potreba za prvi stan mladim bračnim parovima u svim regionima Crne Gore uz pomoć Banke za podršku razvoja Savjeta Evrope i drugih institucija;</p> <p>3.3. Reprogramiranje dijela bankarskih kredita u oblasti građevinarstva samo za započete projekte koji imaju jasnu dugoročnu tržišnu perspektivu;</p> <p>3.4. Za građevinska preduzeća koja u trenutku ekonomske krize ne mogu da završe građenje stanova ili završene stanove da plasiraju na tržište, potrebno je obezbjediti kreditno finansiranje uz uslov da kredit otplaćuju izdavanjem stanova;</p>
4. Podsticaj i razvoj preduzetništva	<p>4.1. Kontinuirane mjere poboljšanja ambijenta za mala i srednja preduzeća;</p> <p>4.2. Praćenje i podsticaj razvoja velikih preduzeća u građevinarstvu sa građenjem kapaciteta za nastup na regionalnom tržištu;</p> <p>4.3. Kreiranje ambijenta za realizaciju projekata na principu javnog i privatnog partnerstva i koncesija</p>
5. Produžiti aktivnosti na uklanjanju biznis barijera u građevinarstvu	5.1. Dovršiti proces poboljšanja regulative u urbanizmu i izgradnji objekata sa podzakonskim aktima;
6. Nastaviti sa podsticanjem investicija i težiti razvojnoj komponenti Budžeta	<p>6.1. Izrada i publikovanje dvogodišnjih Programa Javnih Investicija (PIP- Public Investment Program) u kontinuitetu;</p> <p>6.1.1. Izrada planskog dokumenta za prioritete i realizaciju investicija od strane Vlade, koji je javno dostupan.</p> <p>6.1.2. Prikaz projekt fisova prije i u fazi realizacije za sljedeće sektore: energetika, saobraćaj, vodoprivreda, komunalne usluge, zaštita životne sredine, turizam, obrazovanje i nauka, kultura, zdravstvo, stanovanje i socijalna zaštita.</p> <p>6.1.3. Prikaz projekt fisova za projekte u pripremi sa indikativnim planom realizacije.</p> <p>6.1.4. Poboljšanje koordinacije i implementacije različitih sektorskih strategija.</p> <p>6.2. Pristupiti izradi fisibiliti studija, odgovarajuće tehničke i druge dokumentacije.</p> <p>6.3. Programski stvoriti pretpostavke da udio građevinarstva u BDP srednjeročnom periodu dostigne najmanje 8%. Prilikom realizacije infrastrukturnih projekata, prioritet dati onim projektima u čijoj realizaciji veće učešće može imati domaća građevinska operativa;</p>

7. Nacionalna banka za podršku održivom razvoju Crne Gore

- 7.1. Realna zamjena za fond za zaštitu životne sredine, fond za energetske efikasnost, fond za podsticaj razvoja malih i srednjih preduzeća, fond za regionalni razvoj-nedovoljno razvijenih područja;
- 7.2. Preuzima ulogu garantnog fonda za realizaciju ili finansiranje projekata;
- 7.3. Prati razvoj i realizaciju prioritarnih projekata i projekata od važnosti za Crnu Goru finansijskim sredstvima;

8. Izrada Programa projekata u odnosu na mogućnost izvora obezbjeđivanja finansijskih sredstava za oblasti: energetike, zaštite životne sredine, vodosnabdijevanja i tretmana otpada i otpadnih voda, transportne infrastrukture, izgradnje turističkih kompleksa, kao i izgradnje stanova

- 8.1. Korišćenje finansijskog potencijala postojećih preduzeća - kompanija („pristup kapitalu“) za finansiranje izgradnje novih kapaciteta;
- 8.2. Aktivni razvoj koncepta i uslova za korišćenje scenarija JPP (Javno-Privatno Partnerstvo);
- 8.3. Ulaganje uz pomoć finansijskih institucija;
- 8.4. Privatizacija dijela određenog sektora, te ulaganje kapitala u razvoj;
- 8.5. Primjena koncesionog, BOT i sličnih modela;
- 8.6. Korišćenje finansijske tehnologije Javnih i Specijalnih obveznica (”Public and Municipal Bonds”);
- 8.7. Direktno državno investiranje (uz pomoć Nacionalne banke za podršku održivom razvoju Crne Gore) u projekte od najvećeg prioriteta i sa relativno nižim stepenom povrata investicija;
- 8.8. Raspis državnih obveznica za pojedine projekte s obzirom da buduće investicije nijesu rizičnog karaktera;
- 8.9. Kreditna sredstva od međunarodnih finansijskih organizacija EBRD, EIB, WB, JICA, KfW;
- 8.10. Obezbeđenje sredstava putem dokapitalizacije i izlaskom kompanija na referentnu berzu;
- 8.11. Drugi finansijski pristupi u skladu sa pozitivnom praksom u svijetu i okruženju u ovoj oblasti;

9. Povećanje nivoa ekonomske razvijenosti u regionima

- 9.1. Podsticaj razvoja industrije građevinskih materijala na bazi evidentiranih prirodnih resursa ili reaktiviranje postojećih;
- 9.2. Podsticaj nivoa investicija posebno za planinski i ruralni turizam u sjevernom regionu;
- 9.3. Poboljšanje infrastrukture na regionalnom nivou;

10. Definirati dugogodišnju strategiju stambene izgradnje

- 10.1. Utvrditi mjere prihvatljivog finansiranja preko Vladinog programa državnog podsticanja stanogradnje, subvencioniranje stambenih kredita i sl.

11. Pristupiti ubrzanom izradi prostornih i urbanističkih planova tamo gde oni ne postoje.**12. Pristupiti revidovanju dokumentacije za finansiranje izgradnje 6 regionalnih deponija sa primjenom sistema novih tehnologija spaljivanja i proizvodnje električne energije preko privatnog i javnog partnerstva.**

7. STRATEŠKO OPREDJELJENJE 5 JAČANJE KONKURENTNOSTI GRAĐEVINSKE OPERATIVE

7.1. UVOD

Globalizacija na svim područjima i nivoima ljudskog djelovanja unijela je nova saznanja o pravcima mogućeg optimalnog razvoja nacionalnih ekonomija. Velike i razvijene zemlje se udružuju na svim nivoima sa izraženim protekcionizmom i snažnom evidentnom kontrolom ekonomskih i političkih zbivanja u cilju zaštite svojih povlašćenih pozicija i tehnološke dominacije. Male zemlje u koje spada i Crna Gora, imaju praktično zanemarljiv kapacitet i ekonomsku snagu da bi iole značajnije mogli da utiču na takav tok razvoja svjetskog poretka. Ove zemlje treba da razvijaju i unapređuju komparativne prednosti uz angažovanje raspoloživih kadrovskih i materijalnih resursa.

7.1.1. Osnovna svojstva građevinskog proizvodnog sistema

Posebosti proizvodnje i poslovanja u građevinarstvu u odnosu na industriju uobičajeno se artikulišu kroz ekonomsko zapažanje o (a) nepokretnosti građevinskih objekata kao rezultata rada, (b) obimnosti i nedjeljivosti građevinskih objekata kao proizvoda, (c) dužini proizvodnog procesa, (d) upotrebi velikih količina materijala za građenje i ugrađivanje, (e) sezonskom karakteru građevinske proizvodnje, (f) pojedinačnom karakteru građevinske proizvodnje, (g) proizvodnji po narudžbi i u drugome, pa to upućuje na zaključak da postoji mnogo toga, interno i eksterno uslovljenog, po čemu se građevinarstvo i građevinsko poslovanje razlikuju od drugih privrednih segmenata, što znači da unutar njega vladaju i bitno drugačiji odnosi i da se javljaju problemi drugačiji od onih u industriji. Pri tome se, građevinarstvo karakteriše kao projektni tip industrije, ali projektni tip industrije nije isključivo odlika samo građevinske industrije.

Kao kvalitativni pokazatelji osnovnih svojstava građevinske produkcije ističu se visoki inicijalni troškovi, dugotrajnost korišćenja proizvoda, veliki socijalni značaj građenja i otvorenost socio-ekonomskog sistema, kompleksnost i imobilnost, značaj gradilišne produkcije, građenje kao produkcija prototipova, inkontrolabilnost procesa građenja, postojanje neformalnog upravljačkog sistema i organizacije, nizak nivo standardizacije, visok nivo manuelno-zanatske produkcije, podjela autoriteta između kupca, projektanta, izvođača, podizvođača i stakeholder-a iz okruženja projekta, odvajanje uloga projektovanja i proizvodnog oblikovanja od proizvodnje, pokretljivost mjesta rada pojedinih radnih skupina i dr.

Za održiv razvoj jednog građevinskog preduzeća⁴⁸ potrebna su tri različita oblika resursa:

Finansijski resursi obuhvataju finansijska sredstva, novčana sredstva, kreditni kapital, akcijski kapital i ostale oblike vrijednosnih hartija. Finansijski resursi se mogu potražiti i nikad nisu bili jeftini, makar bili u izobilju i u raznim formama, na svjetskom tržištu.

Fizičke resurse čine materijalna dobra kao što su zgrade, infrastruktura, oprema, mašine, uređaji, instalacije, sirovine, reprodukcijski materijali, polufabrikati i sl. i mogu se relativno brzo izgraditi.

⁴⁸ iako je u skladu sa Zakonom o privrednim društvima ispravnije upotrijebiti riječi građevinska privredna društva, radi pojednostavljenja u ovom dokumentu će se koristiti pojam "građevinsko preduzeće"

Ljudski resursi, koje čine znanja, sposobnosti i vještine ljudi, procesi, poslovi, zadaci, funkcije i organizaciona struktura, menadžment, obrazovanje, iskustvo, poslovni dometi, izvršioci, obuka, motivacija, timovi, i sl. su najvažniji. Oni su glavni nosilac promjena u društvima. Nekada su 70% vrijednosti jedne kompanije činili njeni opipljivi potencijali. Danas ekonomisti govore da u prosjeku 63% vrijednosti kompanija čine njihovi neopipljivi resursi, uglavnom ljudi. Svaka nacionalna ekonomija i njen dugoročni razvoj zavisi gotovo isključivo od kvaliteta njenih ljudskih resursa. U tom slučaju, korišćenje tih resursa i ulaganje u njihov kvalitet primarni su faktori razvoja. Procjenjuje se da su one zemlje čija se razvojna politika ne temelji na koncepciji cjeloživotnog učenja osuđene na privrednu i političku marginalizaciju.

7.1.2. Uticaj okruženja za poslovanje u građevinarstvu

Kao i za druge grane tako i za razvoj građevinarstva, ključne mjere za eliminisanje barijera za razvoj preduzetništva odnose se na olakšavanje otpočinjanja biznisa (registracija preduzeća), unapređenje sistema licenciranja i dobijanja potrebnih dozvola i dokumenata, ubrzavanje prenosa pokretne imovine, kao i unapređenje pristupa finansijama i uvođenje konkurentne poreske politike.⁴⁹ Imajući ovo u vidu Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine izvršilo je analizu propisa sa predlozima za reviziju zakonskih rješenja i procedura.⁵⁰

Više barijera sprječava brži rast preduzetništva i razvoj malih i srednjih preduzeća (MSP). Kao najznačajnije navode se: komplikovana i duga administrativna procedura; slab rad i koordinacija inspekcija; kupovanje zemljišta i nedostatak građevinskog zemljišta; spor proces prenosa nepokretne imovine; nizak stepen razvoja sektora osiguranja; nefleksibilnost tržišta rada; nedovoljan pristup finansijama. Poseban problem predstavlja siva ekonomija koja je od oko 60% svedena na oko 20% BDP⁵¹. U građevinarstvu, siva ekonomija najviše se manifestuje u oblasti bespravne gradnje i zapošljavanja radnika na „crno“.

Imajući u vidu parametre koje nam daje studija Svjetske banke o lakoći poslovanja u cjelini, biznis okruženje zemlje ne ocjenjuje se kao povoljno. Prema rangiranju Svjetske banke i Međunarodne finansijske korporacije (ICI), u 2007. godini, Crna Gora je bila rangirana na 81. mjestu od ukupno 178 ispitanih zemalja. U 2006. godini zemlja je bila rangirana kao 70. mjestu, a pogoršanje pozicije je rezultat napredovanja drugih zemalja.⁵² Prema izvještaju iz 2009. godine, Crna gora je na 71. mjestu, a u regionu istočno evropskih i azijskih zemalja na 15. mjestu.

Slični rezultati se dobijaju i preko Globalnog indeksa konkurentnosti prema kojima, iako privreda Crne Gore brzo napreduje i poboljšava svoj rang, još uvijek kompetitivnost daleko zaostaje iza prosjeka zemalja EU (u sličnoj situaciji se nalaze i ostale zemlje u regionu). Od brzine poboljšanja indeksa konkurentnosti i lakoće poslovanja u velikoj mjeri zavisiće obim investicija, iskorišćavanje razvojnih potencijala zemlje, zapošljavanje, životni standard stanovništva i dinamika rasta BDP. Ohrabrujuće brze promjene u kompetitivnosti i poboljšavanje ranga zemlje, ukazuju na riješenost i posvećenost vlade ovom pitanju usljed čega treba očekivati dalje poboljšavanje ranga zemlje, a i bolje rezultate privrede, na primjer, slično ostvarenim u 2006. i 2007. godini. U Tabeli 4. navedeni su i najproblematičniji faktori za poslovanje u upoređenju sa okruženjem i članicama EU.

⁴⁹ Procjena napravljena od strane opštinske administracije u vezi efikasnosti oko izdavanja građevinskih dozvola ukazuje da je ona efikasna u 67% slučajeva, da je veoma efikasna u 11% slučajeva, a da je nedovoljno efikasna u 22% slučajeva. Izvor: Anketa za potrebe izrade Strategije 2008/2009.

⁵⁰ Eliminisanje biznis barijera za razvoj preduzetništva- Uređenje prostora i izgradnja objekata, -Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, avgust 2009.

⁵¹ Ekonomski i fiskalni program za Crnu Goru 2007-2010. Ministarvo finansija Crne Gore, Pogorica 2007, str.69.

⁵² Isto, str.70.

Tabela 4 Najproblematičniji faktori za poslovanje (Izvor: Regional Economic Forum SEE, MIT Centar)

FAKTOR	Crna Gora	SEE+	SEE-	EU 27
Neefikasna vladina birokratija	16.9	14.3	13.3	14.4
Neadekvatna infrastruktura	16.3	9.1	10.2	7.6
Neadekvatno obrazovana radna snaga	14.2	7.6	7.1	9.6
Restriktivne regulative vezane za rad	10.3	5.0	3.6	13.2
Slaba radna etika domaće radne snage	9.6	5.7	6.5	4.4
Korupcija	9.0	11.3	12.8	4.7
Pristup finansijama	6.1	7.7	8.8	7.2
Poreske stope	4.3	6.6	5.7	11.2
Kriminal i krađe	3.0	2.2	2.8	0.8
Poreska regulativa	3.0	8.6	12.2	13.1
Inflacija	2.9	6.6	5.3	7.5
Nestabilnost poliika	1.9	8.9	9.9	4.7
Loše javno zdravstvo	1.6	1.0	0.9	1.0
Regulative vezane za strane valute	0.7	1.5	1.3	1.0
Nestabilnost vlade	0.3	3.9	4.4	1.5

7.2. ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA

Građevinarstvo u Crnoj Gori je oblast koja je doživjela značajnu ekspanziju poslednjih godina. Tome je najviše doprinijelo otvaranje crnogorskog tržišta u smislu povoljne investicione klime, koje je omogućilo veliki priliv direktnih stranih investicija. Profilisanje zemlje kao značajne turističke destinacije izazvalo je značajan rast tražnje za stambenim i poslovnim objektima od strane nerezidenata. Takođe, nedovoljno razvijena infrastruktura otvorila je prostor za angažovanje brojnih građevinskih preduzeća.

Izvesno je da će globalna finansijska kriza i pojava recesije u razvijenim tržišnim privredama uticati na usporavanje ekonomskog rasta Crne Gore. Crna Gora, kao mala i visoko otvorena ekonomija, teško može izbjeći prenošenje uticaja sa globalnih tržišta, ali treba da nastoji da mjerama ekonomske politike, koliko je god je to moguće, minimizira njihova dejstva.

Crnogorsko tržište u sektoru građevinarstva u odnosu na tržišta ostalih evropskih zemalja je veoma, veoma malo tržište. Međutim, zbog udjela u bruto domaćem proizvodu i zbog činjenice da investicije u fiksni kapital i dalje daju najveći poticaj rastu BDP-a, značaj građevinskog tržišta se ne može zanemariti. Do sada je u Crnoj Gori ponuda radne snage bila manja od tražnje za radnom snagom koju generira građevinarstvo. Broj angažovanih nerezidentnih fizičkih lica u oblasti građevinarstva u 2007. godini ja iznosio 13.858, u 2008. godini 26.571, a u prvoj polovini tekuće godine (do 3. jula 2009. godine) 10.534.⁵³ Po ovom osnovu iz Crne Gore se odlivalo oko 150 do 200 miliona eura godišnje, koji bi su u slučaju da su realizovani od strane domaćih građevinskih preduzeća imali pozitivnog uticaja na učešće u BDP-u⁵⁴. Istovremeno, zapošljavanje u građevinarstvu predstavlja značajan faktor socijalnog mira, a investicijska izgradnja povezana je s ostvarivanjem društveno-ekonomskih i političkih ciljeva.

Pri tome, udio javne nabavke bitno oblikuje tržište i utiče na određivanje tržišnih cijena. Stoga je razumljivo da je građevinsko tržište vrlo osjetljivo na političku i ekonomsku dinamiku i nestabilnost, koja je u prethodnom periodu u Crnoj Gori bila veoma prisutna.

⁵³ Zavod za zapošljavanje Crne Gore - Izvještaj o zapošljavanju stranaca, Oktobar 2009

⁵⁴ Mogućnosti za prevazilaženje krize u građevinarstvu Crne Gore, Privredna Komora Crne Gore, 2009. Prof. dr. Milenko Popovic, strana 7.

Vrijednost izvršenih građevinskih radova u I kvartalu 2009. godine manja je za 18,5 % u odnosu na isti kvartal prošle godine. Izvršeni efektivni časovi na građevinskim radovima u I kvartalu 2009. godine manji su za 17,2 % u odnosu na isti kvartal prošle godine. Vrijednost novih ugovora na zgradama u I kvartalu 2009. godine manja je za 52,8% u odnosu na isti kvartal prošle godine. Vrijednost novih ugovora na ostalim građevinama u I kvartalu 2009.godine manja je za 58,3% u odnosu na isti kvartal prošle godine.

Vrijednost izvršenih građevinskih radova u 2008.godini, prema zvaničnim podacima Monstata, veća je za 45,7% u odnosu na 2007.godinu, dok je fizički obim radova, mjereno izvršenim efektivnim časovima, veći za 20,7%. Vrijednost novih ugovora na zgradama u 2008. manja je za 39,2%, a ostalim građevinama veća za 69,3% u odnosu na 2007. godinu, što u cjelini ukazuje na visok intenzitet aktivnosti u oblasti građevinarstva uslovljen snažnom investicionom tražnjom.⁵⁵

U uslovima djelovanja finansijske krize u toku tekuće godine oblast građevinarstva suočena je sa problemom nelikvidnosti u odsustvu bankarske podrške za realizaciju započetih projekata, naročito u sektoru stambene izgradnje i, s tim u vezi, problemom blokiranih sredstava u nezavršenim objektima sa svom složenošću reperkusija koje iz ovog odnosa proizilaze.

Konkretno stanje u građevinarstvu karakterišu tri osnovne pojave:

- značajno povećanje obima investicija u Crnoj Gori do 2008. godine, sa tendencijom pada u doba svjetske ekonomske krize;
- izmjena strukture investitora, izražena u dominantnom učešću stranih privatnih investicija, kao i investicija realizovanih kreditima stranih banaka i međunarodnih finansijskih institucija;
- inostrana konkurencija na domaćem tržištu.

Građevinarstvo, kao ekstenzivna i nisko profitna privredna grana, nepripremljeno je ušlo u proces privatizacije. Sporo i pogrešno sprovedena privatizacija dovela je do sloma velikog broja najvećih građevinskih kompanija. U poređenju sa drugim granama privrede, privatizacija građevinskih kompanija nije bila atraktivna stranim investitorima. Crnogorska građevinska preduzeća investicioni bum dočekala su nespremna, nerazvijena i nekompletirana, posebno u dijelu niskogradnje i montaže sa niskim nivoom organizovanosti i obučenosti, slabim menadžerskom strukturom i uspostavljenom vlasničko-menadžerskom strukturom koja je fokusirana na kratkoročne finansijske ciljeve.

U kontekstu građevinskih preduzeća i optimalnog razvoja nacionalnog građevinarstva nesporno je da transfer znanja, permanentna edukacija kadrova i sopstveni doprinos može odigrati presudnu ulogu u razvoju.

Stanje u građevinarstvu usko je povezano sa stanjem cijele privrede. Prilikom prikaza stanja neke grane u državi polazi se od osnovnih makroekonomskih pokazatelja, koji su dati u Tabeli 5. (Izvor: Monstat) i prikazuju, odnose i korelacije u domaćoj privredi.

U indeksu kretanja proizvodnje u građevinarstvu može se zapaziti veliki rast od oko 40% od 2006. godine, dok je učešće građevinarstva u BDP u marginama od 3 do 4%, što je znatno ispod prosjeka zemalja EU gdje su te stope oko 11% do 12%, a mnogo ispod prosjeka npr. «istočnog dijela SR Njemačke» s približno 14 %. Pored rasta i dalje je udio građevinarstva u BDP ispod Evropskog prosjeka.

Odnos zaposlenih u crnogorskom građevinarstvu u ukupnoj zaposlenosti u BDP kreće se od oko 4 do 5% zaposlenih u sektoru, i po pokazatelju je mnogo manji od najvećeg evropskog poslodavca u oblasti industrije sa oko 7% ukupne zaposlenosti.

⁵⁵ Tekuća privredna kretanja u I kvartalu 2009. godine sa ocjenom uticaja finansijske krize na građevinarstvo i predlog mjera za njeno prevazilaženje, Privredna komora Crne Gore – Odbor udruženja građevinarstva, IGM i komunalne privrede str. 2,3 i 4

Tabela 5	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
⁵⁶ Bruto Domaći Proizvod (000)	1.065.699	1.295.110	1.360.353	1.510.128	1.669.783	1.814.994	2.148.998	2.422.800
Bruto dodata vrijednost u građevinarstvu (000)	41.408	45.482	49.457	43.514	49.758	54.192	76.039	
Učešće građevinarstva u BDP %	3,9	3,5	3,6	2,9	3,0	3,0	3,5	
Stopa rasta građevinarstva u BDP		5,3	-5,2	-15,4	3,7	18,4		
Stanovništvo (u hilj.)	608.900	612.900	617.085	620.279	622.118	623.277	624.241	626.048
⁵⁷ Broj zaposlenih u građevinarstvu					6.879	7.563	6.853	6.647
Zaposlenost u građevinarstvu %					4,8	5,2	4,5	4,3
Indeksi kretanja proizvodnje u građevinarstvu⁵⁸								
- vr. građevinskih radova u milionima					54	73	204	198
-efekt. časovi rada u hiljadama					4514	5345	8424	8280
- prosječan broj radnika					2011	2343	3525	3522

U Tabeli 6 prikazana je struktura kompletnog crnogorskog građevinarstva i industrije građevinskih materijala u 2007. godini iz koje je vidljivo da je prema podacima iz Centralnog registra Privrednog suda registrovano 5.184 privrednih subjekata, dok je prema evidenciji fonda PIO (novembar 2008.) u ovim djelatnostima zaposleno 13.977 zaposlenih u ukupno 2.377 privrednih subjekata. Na osnovu toga je registrovan prosječan broj zaposlenih oko 5,9. Prema tome, čak za 2.815 privrednih subjekata (54,3%), prema našim saznanjima nema evidencije o zaposlenim licima u fondu PIO, što je samo djelimično odraz neažurnosti službenih evidencija. Podaci o broju privrednih društava mogu dati pogrešnu sliku realnog stanja, jer postoji veliki broj djelova stranih društava ili društava čiji su osnivači ili suosnivači strana pravna i fizička lica osnovana radi nekretnina ili ostvarivanje lakšeg platnog prometa između Crne Gore i država u okruženju.⁶⁰

Kao mjerodavan broj aktivnih privrednih subjekata usvojen je broj privrednih društava koja su podnijela poresku prijavu u periodu 2005-2008 Poreskoj upravi, ili bilanse stanja i uspjeha u periodu 2004-2007 Centralnoj banci Crne Gore, a takvih je ukupno bilo 2.468, od čega njih oko 580 nema evidentiranih zaposlenih prema podacima Fonda PIO (bez onih koja su u stečaju ili je stečaj okončan i bez privrednih društava koja su registrovana kao dio stranog društva).

Tabela 6	2007
Broj subjekata (CRPS)	5.184
Broj zaposlenih (fond PIO)	13.977
Broj subjekata (prema fondu PIO)	2.377
Broj aktivnih subjekata (prema podacima PU ili CB)	2.468
- s 0-50 zaposlenih	1.797
- s 50-250 zaposlenih	33
- s više od 250 zaposlenih	1
- nepoznat broj radnika	637

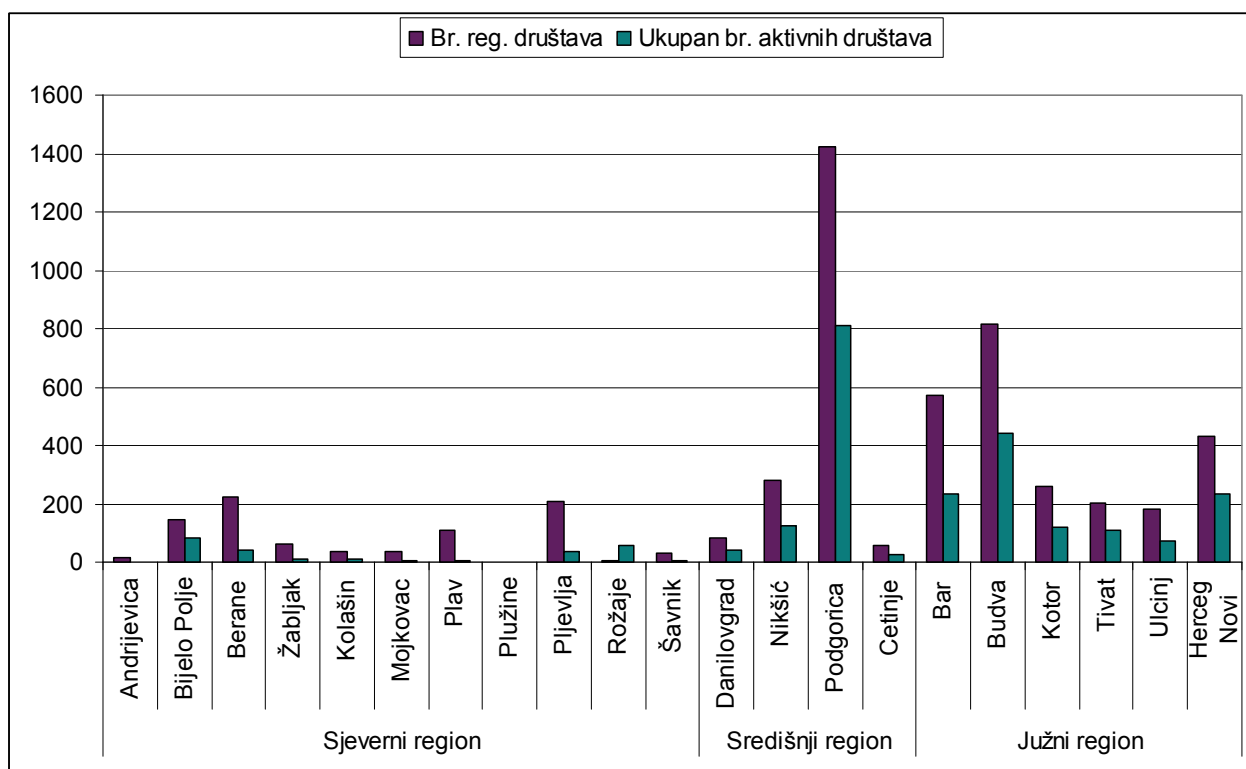
⁵⁶ Saopštenje o BDP, decembar 2007., Monstat

⁵⁷ Statistički godišnjak 2008, Monstat

⁵⁸ Mjesečni statistički pregled 01-2009, Monstat

⁵⁹ Isto

⁶⁰ Privredna Komora Crne Gore-Odbor za građevinarstvo „Dostava predloga i sugestija“- I. Preišić st.5

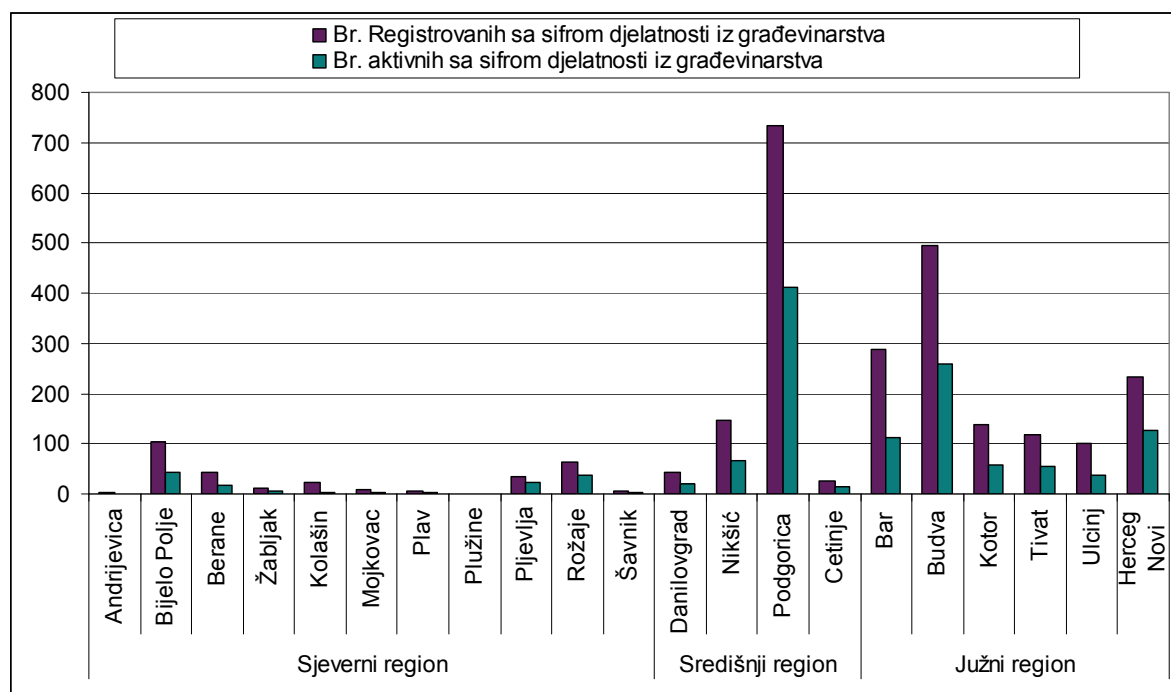

Iz Tabele 7 može se zaključiti da je od ukupnog broja privrednih subjekata koja djeluju u građevinarstvu (14%) najviše DOO (24%), s obzirom na izvore osnivačkog kapitala i lakše zakonske obaveze za ovaj tip građevinskog preduzeća za razliku od AD. Tu je interesantno to što su u najvećem djelu inostrana društva organizovala svoje djelove (33%) u ovom sektoru, imajući u vidu potencijal tržišta i moguću visoku stopu profita.

Privredna društva 2008. godine	privreda	građevinarstvo	%
Broj registrovanih priv. društava	36.745	64	14%
Akcionarsko društvo	379	4373	17%
DOO	18.285	123	24%
Dio stranog društva	369	7	33%
Komanditivno društvo	64	4	11%
Nevladine organizacije	301	57	1%
Ortačko društvo	499	2	11%
Ostali oblici obavlja. priv. vjelatnosti	12	536	17%
Preduzetnik	15.954	10	3%
Ustanova	779	8	1%
Zadruga	103	64	8%

Analizom subjekata koji rade u operativi i subjekata koji rade u proizvodnji građevinskih materijala, trgovini građevinskim materijalima i projektovanju može se ustanoviti da je njihov broj skoro jednak i po broju preduzeća i po broju zaposlenih. Tabela 8. Prema dostupnim podacima u oblasti projektovanja i konsaltinga rade isključivo mala preduzeća.

Naziv djelatnosti	preduzeća				zaposleni			
	SJR	SRR	JUR	ukupno	SJR	SRR	JUR	ukupno
Građevinska preduzeća u operativi	305	952	1.375	2.632	594	3.674	2.069	6.337
Preduzeća u proizvodnji građ. materijala, trgovini i projektovanju	572	892	1.088	2.552	2.213	3.728	1.699	7.640
UKUPNO	877	1.845	2.463	5.185	2807	7402	3768	13977

U periodu poslije 2005. godine, prisutan je brzi porast broja preduzeća koja se bave građevinarstvom i to od 50 u 2005. godini na 133 u 2008. godini (indeks 266). U 2008. godini samo opštine Andrijevica i Plav nemaju građevinska preduzeća. Veliki rast broja građevinskih preduzeća ukazuje na dinamična regionalna strukturalna kretanja u ovoj oblasti privrede, jačanje preduzetništva i privatnog sektora.

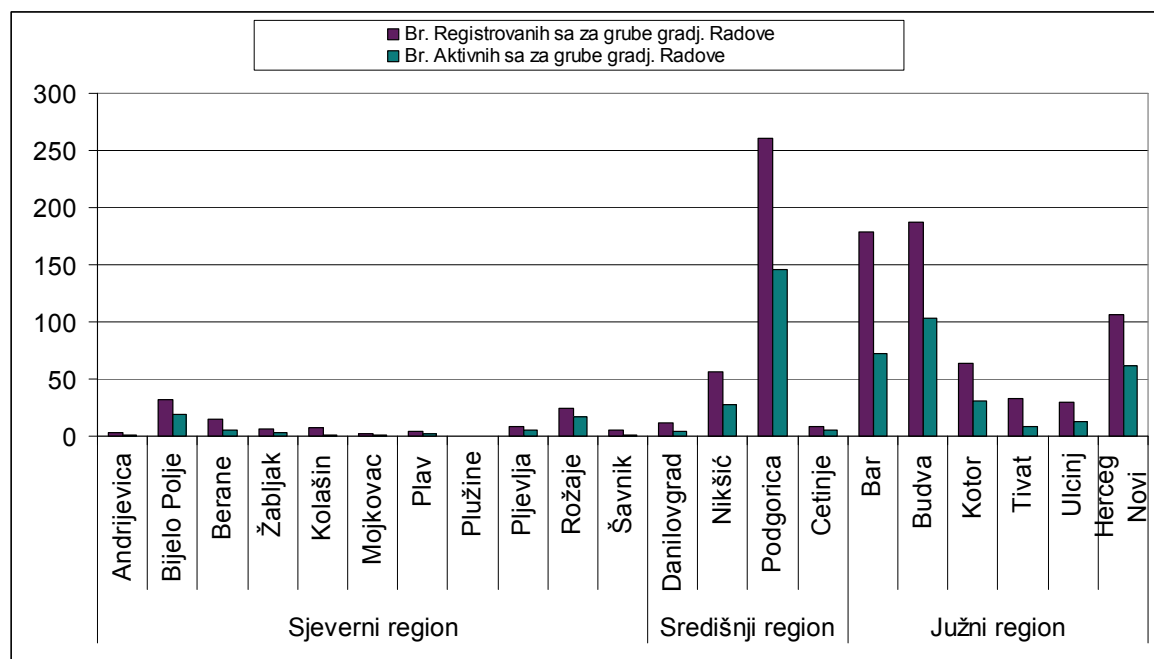
Opština Bar ima najveći broj građevinskih preduzeća u 2008. godini (54,9%), slijedi opština Bijelo Polje (16,5%), opštine Berane i Šavnik (sa po 7,5%), opština Mojkovac (6,0%), opština Kolašin (5,3%), a najmanje opština Žabljak (2,2%). Velika koncentracija građevinskih preduzeća u opštinama Bar i Budva je rezultat lokacije ovih opština i značajne građevinske aktivnosti u oblasti turističkih lokacija pored Jadranskog mora, kao i u oblasti glavnog grada Podgorice.

Broj preduzeća koja proizvode građevinske materijale, takođe ostvaruje visok porast (od 44 u 2005. godina na 101 preduzeća u 2008, ili indeks 230). Broj preduzeća proizvođača građevinskih materijala je relativno ravnomernije teritorijalno raspoređen i to u opštinama Bijelo Polje (24,8% u 2008), Mojkovac (20,8%), Berane (16,8), Kolašin (11,9%), Žabljak (9,9%) i Plav (7,9%). Samo opština Šavnik nema građevinsko preduzeće, dok u opštini Andrijevica ima samo jedno.

Dinamički porast broja preduzeća koja proizvode građevinske materijale, pored ostalog, ukazuje na veće korišćenje domaćih prirodnih resura i oslanjanje na vlastite potencijale. Utvrđena prirodna bogastva zemlje su pretpostavka za dalji razvoj industrije građevinskih materijala, što će svakako pozitivno uticati ne samo na privredni razvoj i zaposlenost opština i države u cjelini, već i na stanje bilansa plaćanja.

Najvažniji segment su najznačajnija preduzeća koja su nosioci građevinskih aktivnosti, a ona su i u najvećem broju svrstana u šifru 045210 Grubi građevinski i specijalni radovi (Tabela 9). Od ukupno 1.043 registrovanih građevinskih preduzeća u ovoj oblasti aktivno je 527, što predstavlja oko 51% registrovanih.

Tabela 9 Naziv djelatnosti 045210	REGION	preduzeća				zaposleni			
		SJR	SRR	JUR	ukupno	SJR	SRR	JUR	ukupno
Grubi građ. i spec. radovi – regist. preduzeća		106	338	599	1.043				
Grubi građ. i spec. radovi - aktivna preduzeća		55	183	289	527	218	1.806	1.062	3.086
ODNOS aktivna / registrovana preduzeća		52%	54%	48%	51%				

Spoznaje o nosiocima građevinske djelatnosti ogledaju se u broju subjekata, broju zaposlenih radnika, prihodu, kao i u visini dobitaka ili gubitaka pomoću kojih samo približno utvrđujemo specifičnu težinu preduzeća i grane u kojoj je preduzeće zastupljeno.

Od ukupnog broja registrovanih preduzeća (privrednih društava) u Centralnom registru Privrednog suda po opštinama i regionima, oko 48% registrovanih se smatra aktivnim (pri čemu se pod aktivnim smatraju preduzeća koja su prijavila prihod poreskoj upravi zaključno sa 2008. godinom ili dostavila izvještaj Centralnoj banci zaključno sa 2007. godinom).⁶¹ Na osnovu podataka Fonda PIO o broju zaposlenih može se vidjeti da crnogorsko građevinarstvo počiva na malim preduzećima⁶² koja ne nude razvoj u ovoj konstelaciji, jer velikih preduzeća kao nosioca razvoja i nema.

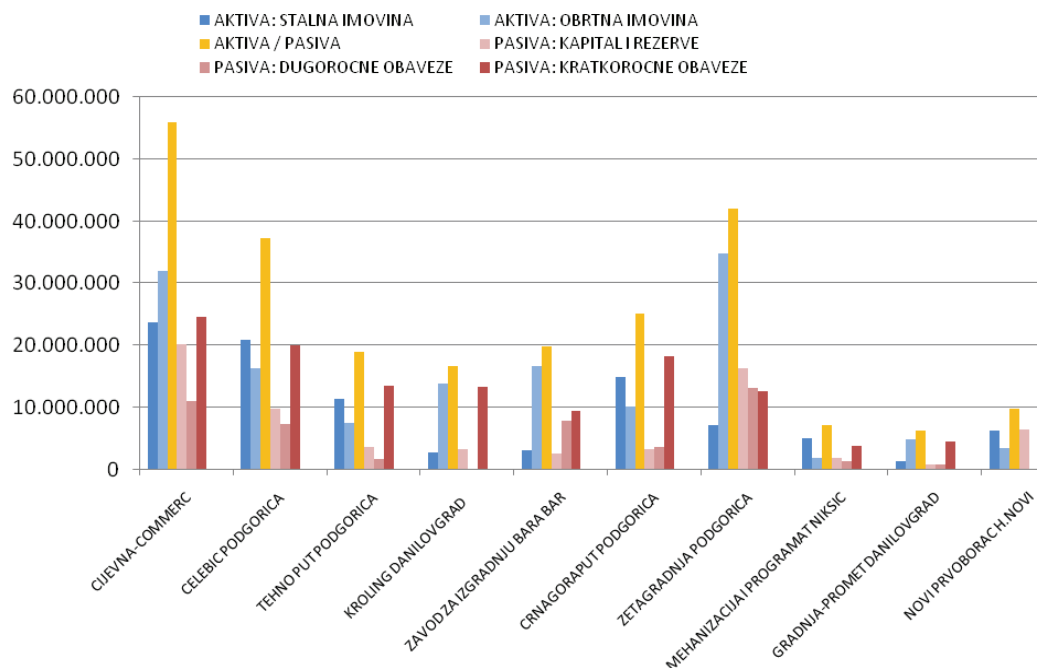
Prema podacima o ukupnom broju registrovanih preduzeća u Centralnom registru Privrednog suda u zavisnosti od tipa privrednog društva vidi se da je dominantni oblik organizacije društvo sa ograničenom odgovornošću i po broju takvih preduzeća i po broju zaposlenih.

r.b.	Skrraćeni naziv privrednog društva (preduzeća)	Sjedište	sifra	Kategorizacija		
				prihodi	aktiva	zaposleni
1	CIJEVNA KOMERC	PODGORICA	045210	S	V	S
2	ČELEBIĆ	PODGORICA	045210	S	S	S
3	TEHNO PUT	PODGORICA	045210	S	S	S
4	KROLING	DANILOVGRAD	045210	S	S	S
5	ZAVOD ZA IZGRADNJU BARA	BAR	045210	M	S	S
6	CRNAGORAPUT	PODGORICA	045230	S	S	M
7	ZETAGRADNJA	PODGORICA	045210	S	S	M
8	MEHANIZACIJA I PROGRAMAT	NIKŠIĆ	045210	M	M	S
9	GRADNJA PROMET	DANILOVGRAD	045210	S	M	S
10	NOVI PRVOBORAC	HERCEG NOVI	045210	M	M	S

⁶¹ Ovi kriterijumi su usvojeni na osnovu raspoloživosti podataka u trenutku izrade Strategije

⁶² Kategorije malih, srednjih i velikih preduzeća zavise od prosječnog broja zaposlenih, ukupnog prihoda na godišnjem nivou i ukupne aktive. Granice podjele su definisane članom 3.a Zakona o računovodstvu i reviziji Sl. list CG 80/08

U tabeli 10 prikazani su podaci za 10 najvećih crnogorskih građevinskih preduzeća kategorisani prema aktivi, prihodima iz bilansa uspjeha i prosječnom broju zaposlenih tokom 2007. godine. Podaci su ilustrativni za ocjenu stanja građevinarstva i industrije građevinskih materijala jer navedena privredna društva imaju ukupno 1566 zaposlenih ili oko 13% ukupnog građevinarstva ili 50% zaposlenih od glavnih nosilaca građevinskih aktivnosti.

Prema podacima za 10 prirednih društava (osam sa preko 50 zaposlenih i 2 sa manje od 50 zaposlenih), u strukturi sredstava pet privrednih društava dominiraju obrtna sredstva, a u ostalih pet stalna sredstva. Na bazi ovakve strukture može se konstatovati da polovina od analiziranih društava imaju relativno skromnu ekipiranost. Kod ostalih pet, gdje dominiraju obrtna sredstva, moguće je veliko učešće potraživanja od kupaca i zaliha. Kod izvora sredstava dominantno je učešće obaveza (kratkoročnih i dugoročnih). Kod osam društava dominiraju kratkoročne obaveze. Analiza uspješnosti poslovanja pokazuje da devet društava ostvaruje pozitivne finansijske rezultate, a samo jedno negativne.

Većina crnogorskih građevinskih kompanija usmjerena je uglavnom na poslovanje na domaćem tržištu. Problemi koje treba prevazići potiču iz sveukupnog okruženja u kome su privredna društva u zadnjih nekoliko godina, manje ili više uspješno, održavala svoju egzistenciju.

Karakteristike građevinarstva u Crnoj Gori su:

- veliki broj pasivnih preduzeća (52%), a samo 48% od ukupno registrovanih su aktivna,
- nema velikih preduzeća koje su nosioci razvoja, samo mali broj srednjih preduzeća, a ostatak čine mala preduzeća,
- mali broj zaposlenih u preduzećima (2,72 po registrovanom preduzeću, 2,41 po registrovanom preduzeću za grube građevinske radove, 5,70 po aktivnom preduzeću, što je manje od prosjeka evropskog građevinarstva),
- neravnomjerna regionalna distribucija građevinskih preduzeća, sa najvećim brojem registrovanih preduzeća u južnom regionu, približno u primorskom i središnjem regionu, i u najmanjoj mjeri u sjevernom regionu,
- inostrana društva su najviše zastupljena u ovom sektoru, motivisana potencijalom tržišta sa visokom dobiti,
- značajno učešće nerezidentnih građevinskih radnika u privređivanju građevinskih preduzeća,

- velike kratkoročne obaveze koje su na visini stalne imovine koja je vjerovatno garant za te kredite,
- prisutnost velikih zaliha u poslovanju preduzeća,
- mali broj preduzeća je sertifikovao sisteme za upravljanje kvalitetom,
- nedostatak resursa u preduzećima,
- nedostatak slobodnih finansijskih sredstava,
- nezadovoljavajući nivo mehanoopremljenosti u većini preduzeća - zastarjela oprema i mehanizacija,
- loša i neefikasna organizacija,
- loša i neefikasna produktivnost,
- nedostatak kvalitetnih kadrova - nedovoljan broj kvalifikovanog i visokostručnog kadra,
- otežano dobijanje bankarskih garancija,
- preduzeća sa istom vrstom ponude,
- ograničeni uslovi za školovanje kroz rad tehničkog kadra,
- prisutna nelikvidnost kod izvođača radova i naručilaca posla,
- nagomilani gubici,
- nedovoljna razvijenost domaće proizvodnje građevinskih materijala - uvozna zavisnost operative.

Organizacioni i tehnološki nivo poslovanja u nekim kompanijama danas je na niskom nivou, što ih čini neatraktivnim čak i za investitore koji su skloni velikim poslovnim rizicima prilikom kupovine istih. Osim toga, neke kompanije imaju problema sa amortizovanošću osnovnih resursa, mehanizacija i opterećenje, kao i nedostatak obrtnih sredstava i smanjenu kreditnu sposobnost. Generalna ocena je da su srednja i mala preduzeća pokazala veću fleksibilnost tj. žilavost, jer su na promjene tržišta reagovala brže i kvalitetnije nego veća. Dio preduzeća je kroz privatizaciju dobio nove vlasnike ili obezbijedio povoljne kredite za pokretanje projekata.

Činjenica je da je najveći broj građevinskih kompanija još uvijek nedovoljno organizaciono i tehnološki razvijen da zadovolji uslove tendera sa stranim kapitalom, pa je otvoren prostor za nastup inostranih građevinskih kompanija koje su se već uspješno pozicionirale u čitavom regionu. Primjeri su Alpine, Vinci, Strabag, Porr i Skanska.

7.3. PRAVCI DJELOVANJA

U narednim godinama opšti privredni ambijent u znatnoj mjeri biće okrenut uslovima globalne ekonomske i finansijske krize sa odnosima međuzavisnosti u osnovnim finansijskim tokovima i prelijevanjem uticaja na realnu sferu, sa mnogostrukim implikacijama na svjetsku ekonomiju. Kriza u građevinarstvu svoj zenit dostići će ove godine, a kao posljedicu će imati opasno ugroženu likvidnost banaka. Pretpostavke su da će objektivne prijetnje i rizici predstavljati usporavanje ili odlaganje dijela najavljenih investicija, smanjenje aktivnosti u građevinarstvu i redukciju kreditnog potencijala, otežan pristup kreditima u sektoru građevinarstva i povećanje kamata.

U narednim godinama treba očekivati ozdravljenje najvećih svjetskih privreda što će se odraziti na ukupnu potražnju i veće iskorišćavanje prirodnih, finansijskih i ljudskih resursa Crne Gore. S tim u vezi, smanjenje razvojnih performansi privrede zemlje ne treba očekivati na duži rok. Mjere ekonomske i razvojne politike Vlade oblikovane su za naredne dvije godine⁶³, a naročito za 2009. godinu, za saniranje posljedica po domaću privredu kao rezultat nastalih poremećaja u globalnoj ekonomiji.

Preduslov dugoročnog razvoja građevinarstva su građevinske firme (preduzeća). One trebaju da su teritorijalno pravilno disperzirane, na visokom organizacijskom i tehničko-tehnološkom nivou sa podignutim obrazovnim nivoom zaposlenih kadrova, funkcionalno integrisane u više oblike i u vezi

⁶³ Ekonomski i fiskalni program za Crnu Goru 2008-2011- Ministarstvo Finansija Crne Gore

sa drugim firmama koje su osposobljene za razvojno istraživački rad, koje imaju bolju kvalifikacijsku strukturu, bolju unutrašnju organizaciju, ime na domaćem i eventualno stranom tržištu, koje u svom poslovanju primjenjuju marketing koncepciju i prate razvoj tržišnih potreba. U stabilnim opštim uslovima, samo preko takvih firmi, može prodrjeti savremena tehnologija, kvalitetnije i jeftinije građenje.

Polazeći od očekivanih investicija u kapitalnu infrastrukturu, prije svega u izgradnji putne infrastrukture, treba usmjeriti pravce djelovanja ka osposobljavanju i jačanju kapaciteta preduzeća u niskogradnji. Imajući u vidu strukturu očekivanih ulaganja u visokogradnji, prije svega izgradnji ugostiteljskih objekata visoke kategorije, prioritet treba dati razvoju kapaciteta za izvođenje zanatskih, instalaterskih i uopšte specijalističkih radova koji su visoko akumulativni i za čije izvođenje je lakše obezbijediti zainteresovanost radnika. Evidentirano je da se u strukturi investicionih projekata svake godine značajno povećava izvođenje radova rekonstrukcije objekata tako da i ova aktivnost pripada strateškom pravcu specijalizacije građevinske operative.

Treba postići da crnogorska građevinska operativa postane nosilac ili partner u realizaciji projekata originalnih i kompleksnih rješenja za sve vrste konstrukcija i objekata, od projektovanja do izvođenja sa visoko stručnim timom, koristeći naprednu tehnologiju i praktična iskustva, vodeći računa o očuvanje životne sredine. Ovo se može postići na duži rok sa konkretnom podrškom države i banaka (kreditna, poreska i druga vrsta olakšica) nabavci savremenih postrojenja, opreme i mehanizacije i stvaranju kapaciteta za proizvodnju građevinskih materijala.

Pravci djelovanja u okviru STRATEŠKOG OPREDJELJENJA 5

JAČANJE KONKURENTNOSTI GRAĐEVINSKE OPERATIVE

1. Utvrditi sistem podsticajnih mjera građevinskim preduzećima za uvođenje Sertifikovanog sistema upravljanja kvalitetom i uvođenje sistema upravljanja izvršenjem

- 1.1. Uvođenje ISO 9000 i ISO 14000 u građevinskim preduzećima
- 1.2. Primjena standarda ISO 10006 - Kvalitet u upravljanju projektima
- 1.3. Uvođenje stimulansa za projektovanje i građenje energetski efikasnih objekata i upotrebu ekoloških materijala u građevinarstvu

2. Ponuditi finansijske i ostale mehanizme preko Nacionalne banke za podršku održivog razvoja (NBOR) Crne Gore i ostalih institucija za unaprjeđivanje tehničke, organizacione i druge osposobljenosti građevinske operative

- 2.1. Prioritet u Implementaciji informacionih tehnologija
- 2.2. Kreditiranje izvozno orjentisanih građevinskih preduzeća
- 2.3. Dostupnost povoljnih kredita građevinskim preduzećima za obnovu mehanoopremljenosti, upotrebu novih tehnologija i obrtnih sredstava
- 2.4. Podsticaj uvođenja tehnologija, oprema i materijala u saglasnosti sa svjetskim standardima za životnu sredinu i održivi razvoj
- 2.5. Praćenje bankarskim garancijama za izvozno orientisana preduzeća i međunarodne tendere u Crnoj Gori
- 2.6. Transformacija građevinski preduzeća putem reinženjeringa poslovnih procesa
- 2.7. Stvaranje kompetentnih radnika kroz vještine-nadogradnju i poboljšanje znanja

3. Kontinuirano sprovoditi aktivnosti na suzbijanju bespravne gradnje i rada na "crno", kao generatora sive ekonomije

- 3.1. Ojačati kapacitete inspekcija u oblastima zaštite prostora, građevinarstva, zaštite na radu i dr
- 3.2. Donijeti zakonski okvir za rješavanje problema objekata podignutih bez građevinske ili upotrebne dozvole u uslovima nepostojanja urbanističkih planova u skladu sa preporukama Bečke deklaracije i korišćenjem iskustava drugih zemalja (legalizacija objekata gdje je moguće uklapanje u nove urbanističke planove)

4. Implementirati FIDIC ugovore u domaćim građevinskim projektima

- 4.1. Revidovati propise o postupku nabavke robe, usluga i radova, te propise o licenciranju izvođača
- 4.2. Izvršiti izmjenu i dopunu Zakona o javnim nabavkama u dijelu modela ugovora koji treba biti baziran na FIDIC-ovim uslovima i domaćoj regulativi u djelu posebnih uslova

5. Implementirati postupak klasifikacije i kvalifikacije u javne radove

- 5.1. Donijeti propis o registru i kategorizaciji privrednih društava koja se bave izvođenjem radova na izgradnji objekata
- 5.2. Donijeti propis sa uslovima za obavljanje djelatnosti upravljanja projektima izgradnje objekata
- 5.3. Donijeti Uzanse o građenju ili inkorporirati u pripadajućem zakonskom segmentu

6. Povezivanje preduzeća u saveze (klastere) preko aktivnog učešća Vlade, Privredne komore, lokalne samouprave, Univerziteta, sindikata i drugih)

- 6.1. Stvaranje klastera i povezivanje crnogorskih građevinskih preduzeća radi zajedničkog nastupa na domaćim ili inostranim tržištima.

7. Regulisati primjenu najsavremenijih mjera bezbjednosti i zaštite zdravlja pri radu**8. Inicirati periodično prikupljane i publikovanje podataka od strane Privredne komore - Odbora za građevinarstvo kao osnova za preduzimanje mjera podsticaja za unapređenje ljudskih resursa i preduzeća u cjelini**

- 8.1. Podaci o raspisanim inostranim tenderima
- 8.2. Podaci neophodni za učešće građevinskih preduzeća na inostranim tenderima
- 8.3. Podaci vezani za domaće tržište i građevinska preduzeća (broj, struktura, veličina, šifra djelatnosti itd.)

9. Donošenje savremene tehničke regulative, propisa i normi

- 9.1. Prihvatiti EU tehničku regulativu

10. Podsticati razvoj i formiranje jakih konsultantskih i projektantskih kuća

8. STRATEŠKO OPREDJELJENJE 6 FORMIRANJE ADEKVATNE STRUKTURE RADNE SNAGE U OBLASTI GRAĐEVINARSTVA

8.1. UVOD

U modernoj ekonomiji niti jedan resurs nije tako važan kao ljudi sa svojim znanjima i vještinama koje ih čine kompetentnim u upravljanju promjenama. Razvoj ljudskih resursa je bitna karika razvoja djelatnosti i ekonomije uopšte. Ulaganje u ljudske resurse poboljšava efikasnost i uspješnost javnog sektora. Pokazatelj ulaganja u ljudske resurse oblikovan je na temelju podataka o ukupnom broju obrazovanja uz rad po zaposlenom.

Obrazovanje i stručno usavršavanje određuju kvalitet ljudskih resursa, a razvoj ljudskih resursa utiče na produktivnost i konkurentnost djelatnosti. Zaostajanje u razvoju sistema obrazovanja i nedovoljna ulaganja postaju ograničavajući faktor dugoročnog održivog razvoja svake zemlje. Uveliko odmakla reforma obrazovnog sistema u Crnoj Gori temelji se na izboru originalne strategije inspirisane pozitivnim tradicijama i nasljeđem uz ugrađivanje tendencija savremenog društva i pozitivnih rješenja razvijenih obrazovnih sistema u Evropi.

8.2. ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA

Ova analiza odnosi se na obrazovni profil radne snage i sektor obrazovanja u oblasti građevinarstva u Crnoj Gori. Cilj je da se u okviru projekta "Strategije razvoja građevinarstva Crne Gore do 2020 godine", izvrši analiza: pravnog i institucionalnog okvira; zainteresovanih strana u procesu obrazovanja; obrazovnog sistema u Crnoj Gori i obrazovnih profila radne snage u građevinarstvu sa aspekta potreba tržišta rada. Na osnovu toga urađena je SWOT analiza, predviđeni su dalji pravci razvoja obrazovnog sistema i dat je predlog mjera sa akcionim planom.

8.2.1. Pravni okvir obrazovanja i zapošljavanja

Funkcionisanje obrazovnog sistema je regulisano odgovarajućom zakonskom regulativom, počev od Ustava Crne Gore preko zakona o obrazovanju na različitim nivoima do pravilnika koji detaljnije regulišu odgovarajuću problematiku, a to su: *Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju* ("Sl. list RCG", br. 64/02, 31/05, 49/07 i "Sl. list Crne Gore", 04/08), *Zakon o priznavanju i vrednovanju obrazovnih isprava* ("Sl. list Crne Gore", br. 04/08), *Zakon o stručnim nazivima* ("Sl. List SRCG", br. 24/73), *Zakon o gimnaziji* ("Sl. list RCG", br. 64/02, 49/07), *Zakon o stručnom obrazovanju* ("Sl. list RCG", br. 64/02, 49/07), *Zakon o visokom obrazovanju* ("Sl. list RCG", br. 60/03, "Sl. list Crne Gore", br. 04/08,), *Zako o obrazovanju odraslih* ("Sl. list RCG", br. 64/02 od 28.11.2002, 49/07 od 10.08.2007).

Prema Zakonu o stručnom obrazovanju srednje stručno obrazovanje se stiče na nivou nižeg (2 godine), srednjeg (3 ili 4 godine) i višeg stručnog obrazovanja uz posebno naglašene ciljeve od značaja za uspostavljanje tijesne veze između obrazovanja i tržišne privrede. Stručno obrazovanje stiče se kroz obrazovne programe formirane u skladu sa standardima zanimanja. Standarde zanimanja donosi ministarstvo nadležno za poslove rada, na predlog Savjeta za stručno obrazovanje.

Prema *Zakonu o obrazovanju odraslih* ono se ostvaruje u školama ili u specijalizovanim organizacijama za obrazovanje odraslih koji ispunjavaju propisane uslove. Oblici obrazovanja odraslih su: *formalno* i *neformalno obrazovanje* i *informalno učenje*. Programe obrazovanja za dokvalifikaciju, prekvalifikaciju, usavršavanje i specijalizaciju, obrazovanje uz rad i druge oblike obrazovanja i osposobljavanja propisuje ministarstvo nadležno za poslove rada, na predlog Savjeta za obrazovanje odraslih uz pribavljanje mišljenja zainteresovanih ministarstava, Zavoda za zapošljavanje Crne Gore i Udruženja poslodavaca (predlaganje zanimanja za koja se pripremaju odgovarajući programi i staranje o praktičnom obrazovanju za ta zanimanja). Javni interes u obrazovanju odraslih utvrđuje se Planom obrazovanja odraslih, koji donosi Vlada, na predlog nadležnog savjeta, uz pribavljanje mišljenja Zavoda za zapošljavanje, Udruženja poslodavaca, organa jedinice lokalne samouprave i zainteresovanih ministarstava.

U svjetlu ukupnog procesa reforme obrazovanja i ostvarenja ciljeva Vlade Crne Gore definisanih u dokumentu „Agenda ekonomskih reformi Crne Gore“⁶⁴ i posebno u svjetlu aplikacije za pristupanje Evropskoj Uniji, u proteklom periodu intenzivno je rađeno na unapređenju svih oblasti razvoja uz usaglašavanje sa evropskom regulativom. U tom smislu u oblasti obrazovanja posebno je značajan i *Zakon o nacionalnim stručnim kvalifikacijama* (*“Sl. list Crne Gore”, br. 80/08*) i usvojena Strategija uspostavljanja nacionalnog okvira kvalifikacija u Crnoj Gori za period do 2010. godine čiji je cilj dalji razvoj crnogorskog obrazovnog sistema, harmonizacija sa EU obrazovnim prostorom, te postizanje jasnosti kvalifikacija i mobilnosti crnogorskih građana unutar EU.

Crnogorski okvir kvalifikacija će, po uzoru na Evropski kvalifikacioni okvir, sadržati osam nivoa⁶⁵, za razliku od dosadašnjih stepena, pri čemu najniži nivo predstavlja osnovna škola a najviši doktorske studije⁶⁶. U okviru nivoa će biti podnivoi koji će obuhvatiti sve kvalifikacije, odnosno biti usaglašeni sa obrazovnim profilima koji su potrebni domaćem tržištu rada. Nacionalni okvir kvalifikacija treba da bude u tijesnoj vezi sa tržištem rada i treba da omogući lakše prepoznavanje profesionalnih kvalifikacija u zemlji i inostranstvu. S tim u vezi je i donošenje nacionalne klasifikacije zanimanja zasnovane na Internacionalnom standardu klasifikacije zanimanja (ISCO-88), na čemu je rad već započeo Zavod za zapošljavanje.

U Crnoj Gori dvopartitni socijalni dijalog između radnika i poslodavaca i njihovih predstavnika reguliše se sa nekoliko zakona, među kojima su *Zakon o radu* (*“Sl. list CG”, br. 49/08*) i *Zakon o štrajku* (*“Sl. list RCG”, 43/03, 61/04, 71/05* i *“Sl. list CG”, 16/07, 49/08*), *Zakon o zapošljavanju* (*“Sl. list RCG”, 05/02, 79/04, 29/05* i *“Sl. list CG”, 12/07, 21/08*), *Zakon o zapošljavanju i radu stranaca* (*„Sl.list CG.“ br. 22/08*). Podzakonskim aktima bliže se definiše navedena materija.

Zakon o zapošljavanju uređuje zapošljavanje kao djelatnost od javnog interesa i pitanja od značaja za organizovano i produktivno zapošljavanje. Zakonom je između ostalog, predviđeno: stipendiranje; kreditiranje za investiciona ulaganja u zapošljavanje po osnovu novih proizvodnih i drugih mogućnosti i sufinansiranje sezonskog zapošljavanja. Osim toga, u skladu sa zakonom i odgovarajućim podzakonskim aktima definisane su obaveze Zavoda za zapošljavanje: profesionalnu orijentaciju, stručno osposobljavanje, prekvalifikaciju ili dokvalifikaciju, inoviranje znanja nezaposlenih lica, osposobljavanje pripravnika za samostalan rad i druge oblike osposobljavanja.

Zakonom o zapošljavanju i radu stranaca uvode se obaveze dobijanja radnih dozvola za rad stranaca. Utvrđivanje broja radnih dozvola za strance će se vršiti formiranjem kvota, a koje utvrđuje Vlada CG, na predlog ministarstva rada, uz prethodno pribavljeno mišljenje resornih ministarstava i Socijalnog savjeta.

8.2.2. Analiza ključnih učesnika

Obrazovnu politiku u Crnoj Gori vodi Skupština i Vlada preko **Ministarstva prosvjete i nauke**. Ministarstvo je odgovorno za definisanje državne politike u obrazovanju, strukturiranje i finansiranje obrazovanja, osnivanje i upravljanje obrazovnim ustanovama u državnoj svojini, pripremanje

⁶⁴ Strategija uspostavljanja Nacionalnog okvira kvalifikacija

⁶⁵ Strategija uspostavljanja Nacionalnog okvira kvalifikacija

⁶⁶ Crna Gora – Cetinje Konferencija 08-09. jul 2008. NQF – EQF (primjer Crne Gore). mr. sc. Ćazim Fetahović.

Ministarstvo prosvjete i nauke Crne Gore www.coe.int/t/dg4/highereducation/Source/Cetinje08_Montenegro.ppt

zakonske regulative u domenu obrazovanja i nauke, implementaciju zakona i drugih propisa, stručno usavršavanje nastavnika, donošenje nastavnih planova i programa, odobravanje udžbenika i udžbeničke literature, razvoj naučno-istraživačke djelatnosti, razvoj naučnih i naučno-istraživačkih organizacija i službi.

Radi depolitizacije i deregulacije sistema značajan dio ovlašćenja i odgovornosti sa Ministarstva prenošen je na stručno-savjetodavne organe: **Savjet za opšte obrazovanje, Savjet za stručno obrazovanje, Savjet za obrazovanje odraslih i Savjet za visoko obrazovanje i Savjet za naučno-istraživačku djelatnost.**

Prateći pozitivne primjere u reformi obrazovanja u razvijenim zemljama Evrope, Ministarstvo prosvjete i nauke se opredijelilo za decentralizaciju sistema u upravljanju i prenošenje dijela svojih nadležnosti na druge institucije, sa ciljem obezbjeđivanja i unapređivanja kvaliteta obrazovno-vaspitnog rada. Iz tog razloga formirane su institucije: - Zavod za školstvo, - Centar za stručno obrazovanje, - Ispitni centar Crne Gore i - ENIC centar.

Centar za stručno obrazovanje – CSO je osnovan osnovan kao samostalna institucija socijalnog partnerstva, od strane Vlada, Privredne komore, Saveza sindikata i Zavoda za zapošljavanje Crne Gore, zbog specifičnosti u organizovanju i realizaciji srednjeg stručnog obrazovanja, a radi neophodnosti učešća socijalnih partnera u strukturiranju i finansiranju stručnog obrazovanja. Aktivnosti Centra za stručno obrazovanje su u funkciji ostvarivanja ciljeva reforme stručnog obrazovanja i obrazovanja odraslih u skladu sa Evropskim opredjeljenjima.

ENIC CENTAR (EVROPSKA MREŽA INFORMACIONIH CENTARA) osnovan je u Ministarstvu prosvjete i nauke u skladu sa zahtjevima Lisabonske konvencije o priznavanju i ujednačavanju akademskih kvalifikacija u oblasti visokog obrazovanja. Osnovan je u cilju slobodnog protoka informacija koje se odnose na priznavanje diploma i ostalih kvalifikacija stečenih u inostranstvu, pružanje informacija o nacionalnom obrazovnom sistemu i obrazovnim sistemima u inostranstvu, a u svrhu olakšavanja i povećanja mobilnosti i razmjene profesora, studenata i radne snage. Ovaj proces prati i usaglašena zakonska regulativa u oblasti priznavanja i vrednovanja obrazovanja Zakon o priznavanju i vrednovanju obrazovnih isprava ("Sl. list Crne Gore", br. 04/08).

Ostali ključni učesnici sa bitnim ulogama u kreiranju i razvoju obrazovanja, naročito sa aspekta njegove usklađenosti sa zahtjevima tržišta rada i tržišne ekonomije uopšte su: Udruženje poslodavaca i Zavod za zapošljavanje Crne Gore.

8.2.3. Analiza obrazovnog sistema u Crnoj Gori

8.2.3.1. Formalno obrazovanje

Formalno obrazovanje obuhvata: visoko obrazovanje, opšte srednje obrazovanje, srednje stručno obrazovanje i osnovno i predškolsko obrazovanje i vaspitanje, pri čemu ovi zadnji oblici obrazovanja nijesu od značaja za analizu.

Opšte srednje obrazovanje – gimnazije - Reforma obrazovnog sistema Crne Gore donijela je promjene u gimnazijskom obrazovanju. Novi koncept gimnazije je opšeg tipa, u kojem je jedan dio posvećen opšteobrazovnim predmetima, a drugi dio nastavnog plana je posvećen izbornim predmetima koje usvaja Savjet za opšte obrazovanje. Na ovaj način fleksibilnija gimnazija omogućava bolju prohodnost ka visokom obrazovanju, uključujući tu i fakultete za građevinarstvo, arhitekturu i geodeziju.

Srednje stručno obrazovanje -Kako je navedeno u Knjizi promjena⁶⁷, za period 2005-2009. godine prioriteta u stručnom obrazovanju su nastavak izrade i primjene novih ili revidiranih standarda zanimanja i obrazovnih programa usklađenih sa zahtjevima tržišta. Važno je naglasiti i težnju za racionalizacijom i restrukturiranjem mreže stručnih škola u cilju funkcionalnijih obrazovnih ishoda. Struktura stručnog obrazovanja u Crnoj Gori je: niže stručno obrazovanje (dvije godine),

⁶⁷ Knjiga promjena, paragraf 6.2

srednje stručno obrazovanje (tri ili četiri godine) i više stručno obrazovanje (dvije godine, posle srednjeg obrazovanja).

U dijelu stručnog obrazovanja u oblasti građevinarstva obuhvaćena su 4 područja rada, a to su: građevinarstvo, arhitektura, geodezija, geologija. Od 47 srednjih škola u Crnoj Gori, 37 su srednje stručne ili srednje mješovite škole, a samo 4 od njih, sa ukupno 13 odjeljenja, direktno obrazuje kadrove za potrebe građevinarstva⁶⁸. To su škole u Podgorici, Plavu, Nikšiću i Herceg Novom. Za zanimanja koja ne spadaju u područje rada *Geodezija i građevinarstvo*, ali su neophodni za razvoj građevinarstva, a to su bravari, instalateri, zavarivači i t.d., postoje još 6 stručnih škola sa ukupno 16 odjeljenja.

Najviše je srednjih stručnih škola iz oblasti građevinarstva u centralnom regionu. U Podgorici, u srednjoj građevinsko-geodetskoj školi, godišnje se raspisuje konkurs za oko 230 učenika⁶⁹, zatim slijedi srednja stručna škola u Nikšiću (gde postoji smer za geodeziju i građevinarstvo), koja za građevinarstvo raspisuje konkurs za 60 učenika, a zajedno sa ostalim smjerovima iz oblasti mašinstva raspisuje ukupno 270 mjesta. Zatim slijede sjeverni region, gdje su zastupljeni samo arhitektonski tehničari, monter suve gradnje, bravari, instalateri i zavarivači, a gdje se godišnje raspisuje konkurs za ukupno 180 učenika. Na samom začelju po broju škola, odeljenja i upisanih učenika iz navedenih oblasti je južni region Crne Gore gdje su zastupljeni samo monter suve gradnje i bravari, sa ukupno 35 upisanih učenika godišnje. Ovdje su uzeti u obzir i obrazovni profili bravari, instalateri i zavarivači kao i profili iz oblasti elektrotehnike, jer su indirektno vezani za proces izgradnje.

Ministarstvo prosvjete i nauke i Centar za stručno obrazovanje, svjesni nedostatka kadrova u oblasti građevinarstva, preduzeli su korake za prevazilaženje ove situacije i započeli sa izradom novih obrazovnih programa iz oblasti građevine. Od šesnaest urađenih programa, tri su bila iz ove oblasti (arhitektonski tehničar, tesar, monter suve gradnje). Do školske 2009/2010. godine urađeno je 7 programa za trogodišnje škole i 6 programa za četvorogodišnje škole. Ministarstvo prosvjete i nauke je, u saradnji sa međunarodnim donatorima, opremilo školske radionice neophodnom opremom. U renoviranje i nabavku opreme u Građevinsko-geodetskoj školi u Podgorici uloženo je 120.000 eura.

U sljedećoj tabeli dati su podaci o broju upisanih učenika za poslednje 4 godine za III i IV stepen stručne spreme iz oblasti građevinarstva. Na bazi ovih podataka evidentan je rast broja upisanih, posebno za treći stepen stručne spreme gdje je za posljednjih 3 godine broj povećan za 73%.

naziv	2005.	2006.	2007.	2008.	UKUPNO
4-ti stepen stručne spreme	446	499	543	627	2115
3-ći stepen stručne spreme	296	300	404	518	1518

Visoko obrazovanje

Visoko obrazovanje iz oblasti građevinarstva ostvaruje se na Univerzitetu Crne Gore na Građevinskom, Arhitektonskom i fakultetu za Geodeziju u Podgorici. Struktura obrazovnog procesa na Univerzitetu u Podgorici je usaglašena sa savremenim kretanjima u Evropi.

Građevinski fakultet u Podgorici (na kojem je prosječno diplomiralo oko 20 studenata godišnje) uz evidentan porast broja upisanih studenata nudi osnovne i postdiplomske studije iz oblasti građevinarstva i osnovne studije menadžmenta u građevinarstvu po modelima:

- osnovne studije (3 godine);
- specijalističke studije (3+1) na smjerovima: konstruktivni, saobraćajni, inženjersko-urbanistički smjer, menadžment i tehnologija građenja
- magistarske studije (3+1+1) na smjerovima: konstruktivni, saobraćajni, inženjersko - urbanistički smijer, menadžment i tehnologija građenja.

⁶⁸ Statistički godišnjak Grne Gore 2008

⁶⁹ Konkurs za upis učenika u I razred srednjih škola za 2008/2009 god.

Studijski program za Geodeziju je osnovan 2006 godine, kao samofinansirajući studijski program koji studije realizuje po strukturi 3 + 1 + 1, na kome se svake druge godine upiše po 25 novih studenata, a očekuje se da će ubuduće prerasti u Geodetski fakultet.

Od septembra 2006. godine akademski studijski program arhitektura na Građevinskom fakultetu, prerastao je u Arhitektonski fakultet u Podgorici, kao samostalna jedinica Univerziteta Crne Gore. Osnovni studijski program je u trajanju od 4 + 1, kojim se stiče diploma specijalista u arhitekturi na dva smjera: projektantski i urbanistički. U pripremi su jednogodišnji magistarski studij u trajanju od 2 semestra i trogodišnji doktorski studij u trajanju od 6 semestara.

8.2.3.2. Neformalno obrazovanje u Crnoj Gori

Knjiga promjena⁷⁰ predstavlja niz opštih ciljeva u oblasti obrazovanja odraslih, kao dijela reforme sistema obrazovanja. Za period 2005-2009. godine prioriteti u oblasti obrazovanja odraslih usmjereni su na institucionalizaciju programa za obrazovanje odraslih kao dijela formalnog sistema obrazovanja, kao i povećanje ukupne stope upisa odraslih na programe obuke, usavršavanja i kurseve, što obuhvata i doobuku za deficitarna zanimanja iz oblasti građevinarstva.

8.2.4. Analiza potražnje i ponude radne snage u građevinarstvu

Domaće građevinarstvo nije dočekalo na adekvatan način šanse koje su se zadnjih godina, nastajanjem građevinskog „buma”, ukazale u Crnoj Gori. Iako bi se na prvi pogled moglo zaključiti da je deficit odgovarajućih kvalifikacija doveo do ovakvog stanja u građevinarstvu, taj deficit prije predstavlja posljedicu nepostojanja adekvatne organizacije u tom sektoru. Stanje u sektoru je to koje generira tražnju za pojedinim vrstama rada i time utiče na popularnost tog zanimanja. Realno, težak fizički rad, teški uslovi rada, male zarade, radno angažovanje van mjesta prebivališta, rad na određeno vrijeme i nedovoljna zaštita na radu su osnovni razlozi nepopularnosti građevinskih zanimanja. Dopunski razlog za nepovoljno stanje je i obrazovni sistem Crne Gore koji u dužem periodu nije vodio pravilnu politiku usmeravanje kadrova.

Prema podacima Zavoda za zapošljavanje Crne Gore⁷¹ u 2003. godini je broj zaposlenih u oblasti građevinarstva bio 6101, u 2005. godini bilo je 7563 zaposlenih; u 2006. godini 6853, u 2007. god. 8100 ili 3.8% od ukupno zaposlenih u Crnoj Gori, da bi u 2008. godini naglo porastao na 12500 u prvom i drugom kvartalu, a 13300, ili 6% od ukupno zaposlenih, u trećem kvartalu 2008. godine.

Prema podacima Zavoda za zapošljavanje⁷² početkom 2009. godine objavljen je konkurs za 104 zanatlije i pomoćna građevinska radnika, 3 građevinska tehničara, 2 geometra, 9 diplomiranih građevinskih inženjera i 2 diplomiranih inženjera arhitekture. Prema ovim podacima samo u Podgorici i Danilovgrad postoji deficit kadrova III i IV-og stepena srednje stručne spreme, i to za sljedeća zanimanja: armirači, tesari, rukovaoci građevinskih mašina, keramičari i geometri. Ponuda za arhitektonske tehničare, građevinske tehničare za visokogradnju, niskogradnju i hidrogradnju, kao i za geodetske tehničare je znatno veća od potražnje, što je vjerovatno nerealna slika stvarne situacije i rezultat momentalne ekonomske krize.

Da bi se dobila što realnija slika o stanju deficitarnosti kadrova, u 2008. godini sprovedena je anketa na uzorku od 2117 preduzeća⁷³ (od kojih je 94 iz oblasti građevinarstva) prema kojoj 46,15% poslodavaca smatra da postoji deficit radne snage u Crnoj Gori. Prema broju potrebnih izvršilaca za deficitarna zanimanja na drugom mjestu je građevinarstvo sa 25,56% (1.148 nedostajućih izvršilaca). U ovoj djelatnosti zabilježen je najveći rast deficitarnosti: u odnosu na 2006. godinu deficitarnost je skoro 10 puta veća, u odnosu na 2005. preko 10 puta i nešto manje od 7 puta u odnosu na 2004 godinu. Najveći deficit javlja se u Podgorici, Baru, Budvi, Herceg Novom, a zatim slijede Bijelo Polje i Pljevlja.

⁷⁰ Knjiga promjena, paragraf 7.2

⁷¹ Statistički godišnjak Crne Gore 2008

⁷² Informacija o ponudi, tražnje, deficitima, suficitima i zapošljavanju kod zanimanja III i IV stepena srednje stručne spreme na tržištu rada u CG, ZZZ CG, 11.03.2009

⁷³ Analiza deficitarnih zanimanja u Crnoj Gori, Zavod za zapošljavanje CG, Podgorica, maj 2008

Na osnovu rezultata Ankete poslodavaca 2007/2008.g. broj deficitarnih zanimanja se povećava kao i broj lica u okviru nedostajućih zanimanja. U oblasti građevinarstva nedostaje preko 39% izvršilaca za preko 14 zanimanja, najviše je izražena deficitarnost u okviru III stepena stručnosti, dok je u IV stepenu taj procenat 19%, a u VII stepenu 7%. Na osnovu analize strukture deficitarnih zanimanja u okviru određenog stepena stručne spreme, može se konstatovati sljedeće:

- U segmentu II stepena stručnosti najveći deficit je izražen za profilima kranovođa i pomoćnih građevinskih radnika.
- Kada je u pitanju III stepen stručnosti najviše nedostaju: tesari, zidari, armirači, rukovaoci građevinskih mašina, asfalteri, izolateri (u posljednje četiri godine uopšte nije zabilježena ponuda ovih profila), gipsari, fasaderi, keramičari i podopolagači.
- Kod IV stepena problem deficitarnosti je najviše zastupljen kod građevinskih tehničara, zatim geodetskih tehničara, tehničara za visokogradnju i niskogradnju, kao i geometara.
- U V i VI stepenu taj deficit nije toliko izražen a tiče se prije svega specijalista (građevinskih tehničara, zidara, tesara i betoničara).
- Kada je u pitanju VII stepen, najviše nedostaje diplomiranih inženjera geodezije i građevinarstva, zatim inženjera arhitekture. Tome u prilog ide i činjenica da su geodezija i arhitektura tek od 2006.godine u Crnoj Gori počeli sa radom kao samostalni studijski programi.

Po regijama situacija je sledeća: **U sjevernom dijelu** Crne Gore najveći deficit izražen je kod VII stepena stručne spreme za zanimanje- inženjer građevinarstva, zatim slijedi - arhitekta, pa mašinski inženjer. Razlog ovakvog stanja na tržištu rada jeste migracija obrazovanog kadra u razvijeniji dio države, najčešće u Podgoricu. Poslije VII stepena, najveći deficit je u III i IV stepenu za zanimanja: - stolar, tesar, zidar, bravar, zavarivač, vodoinstalater, pa slijede druga zanimanja koja nisu povezana sa građevinarstvom. Najveći razlog za deficitarnost je migracija obrazovanog kadra u razvijeniji dio Crne Gore.

U centralnoj regiji najizraženiji deficit je u III stepenu stručne spreme za zanimanja: armirač, tesar, zidar, rukovalac dizalica, rukovalac građev. mašina, pa slijede druga zanimanja koja nisu povezana sa građevinarstvom. Nakon III stepena deficit je izražen kod VII stepena stručnosti za zanimanja: Inženjer građevinarstva, na prvom mjestu, zatim i druga koja su vezana za građevinarstvo: Inženjer arhitekture, arhitektonski projektant, arhitekta dizajna i enterijera.

Najveći deficit u **južnoj regiji** uočava se kod III stepena stručne spreme za zanimanja iz oblasti ugostiteljstva, a nakon tih zanimanja slijede: rukovalac dizalica, bravar, elektro- zavarivač. Na drugom mjestu je, kao i u centralnom dijelu države, VII stepen, gdje je najveći deficit izražen za zanimanje diplomirani inženjer građevinarstva.

Najveći razlog za deficitarnost u centralni i južni region je ekspanzija građevinarstva poslednjih godina.

I prema oficijelnim podacima ZZZCG i podacima objavljenim od strane Privredne komore Crne Gore⁷⁴ u posljednje četiri godine (2005-2008) postoji trend kontinuiranog rasta tražnje za radnom snagom IV stepena stručne spreme u građevinarstvu (rast od 178% u 2008. godini u odnosu na 2005. godinu). Najveća tražnja je izražena za profilom građevinskog tehničara (70% od ukupne tražnje), zatim geometra i geodetskog tehničara, dok je izuzetno mala tražnja za profilom građevinskog tehničara za visokogradnju (1%). Po pojedinim zanimanjima, u periodu od 2005-2008 godine, najveći rast tražnje je uočen kod geometra (rast od 522% u 2008. godini u odnosu na 2005. godinu). Postoji i trend kontinuiranog rasta tražnje za radnom snagom III stepena stručne spreme (rast od 126% u 2008. godini u odnosu na 2005. godinu). Najveća tražnja za uskospecijalizovanim građevinskim zanimanjima je izražena kod tesara, armirača, rukovaoca građevinskom mehanizacijom i zidara.

Postoji trend rasta tražnje i za radnom snagom VII stepena stručne spreme (rast od 48% u 2008. godini u odnosu na 2005. godinu). Najveći rast tražnje je uočen kod diplomiranih inženjera geodezije (rast od 368% u 2008. godini u odnosu na 2005. godinu).

⁷⁴ Obrazovanje u građevinarstvu- problematika deficita radne snage, Privredna komora CG, Februar 2009

Na osnovu podataka Zavoda za zapošljavanje Crne Gore (ZZZ CG) o ponudi radne snage⁷⁵, evidentan je kontinuirani pad ponude radne snage IV stepena stručne spreme (pad od 46% u 2008. godini u odnosu na 2005. godinu). Najveći pad ponude je uočen kod građevinskog tehničara za niskogradnju (85% u 2008. godini u odnosu na 2005. godinu). Zatim slijede geodetski tehničar (66%) i građevinski tehničar za visokogradnju (62%). Postoji i trend kontinuiranog pada ponude radne snage III stepena stručne spreme (pad od 40% u 2008. godini u odnosu na 2005. godinu). Najmanja ponuda uskospecijalizovanih građevinskih zanimanja je izražena kod asfaltera, gipsara, fasadera, podopolagača, betonirača i armirača.

Uočen je i pad ponude radne snage VII SSS (pad od 36% u 2008. godini u odnosu na 2005. godinu). Najmanja ponuda radne snage VII stepena stručne spreme je uočena kod diplomiranih inženjera geodezije.

Što se tiče kvaliteta radne snage zaposlenih u građevinarstvu, 73% poslodavaca su zadovoljni, a 21% su djelimično zadovoljni. Međutim, 35% ovih poslodavaca izjavljuje da su zadovoljni kvalitetom kadrova na evidenciji Zavoda, 37% su djelimično zadovoljni, a 22% su nezadovoljni.⁷⁶

Problem deficitarnosti u Crnoj Gori rješavan je **“uvozom radne snage”**. Poslodavci već duži niz godina, iako je sve više izraženija potreba za radnom snagom, očekuju da kadrovi u sve većem broju i sa više znanja i sposobnosti budu na raspolaganju samo u toku sezone. Nedovoljan broj potrebne radne snage u toku sezone može se tretirati kao deficit privremenog karaktera, koji je jedino moguće riješiti angažovanjem lica iz susjednih zemalja, što poslodavci i primjenjuju zadnjih 2-3 godine, jer znaju da iz obrazovnih institucija kadrovi sporo pristižu na tržište rada.

Prema podacima Zavoda za zapošljavanje, od ukupnog broja nerezidenata u 2008. godini najviše ih je bilo angažovano u sektoru građevinarstva (24.165 što je 41,83%), pri čemu postoje nezvanične procjene da je taj broj iznosio i do 40.000. U 2008. godini, oko 45% nerezidenata koji rade u građevinarstvu bilo je angažovano iz Srbije, 25% iz Bosne, 20% iz Makedonije i 10% iz ostalih zemalja regiona. Postoji trend kontinuiranog rasta broja angažovanih nerezidenata u sektoru građevinarstva (rast od 1010% u 2008. godini u odnosu na 2005. godinu).

Na osnovu člana 6 Zakona o zapošljavanju i radu stranaca („Službeni list CG“, broj 22/08), Vlada Crne Gore **donosi odluku o utvrđivanju broja radnih dozvola za strance za godinu**. Kvota za 2009. godinu iznosi 39.450, od toga je 34.300 dozvola za sezonski rad stranaca, a od tih dozvola 13.500 je za sezonske poslove u oblasti građevinarstva.

Prema izvještaju ZZZCG o broju izdatih dozvola za zapošljavanje i rad stranaca u period od 1. januara do 3. jula 2009 godine, izdato je 2588 dozvola za sezonski rad i 1466 dozvola za zapošljavanje u oblasti građevinarstva. Najveći broj dozvola izdat je u Podgorici, zatim u Budvi, Herceg Novom i Nikšiću.

U sklopu izrade Strategije, izvršena je anketa u građevinskim preduzećima u Crnoj Gori. Veoma je mali broj preduzeća koji su odgovorili na anketu, svega 22. Analizirajući odgovore u upitnicima može se konstatovati:

- u 50% preduzeća planira se povećanje broja zaposlenih,
- u više od 50% preduzeća preduzimaju se mjere za podizanje kvalifikacionog nivoa zaposlenih,
- nedostatak radne snage postoji u 56% anketiranih preduzeća, od toga 77% se odnosi na nedostatak diplomiranih građevinskih inženjera, 23% na inženjere. Građevinski tehničari nedostaju u 33% slučajeva (u pojedinim preduzećima nedostaju i inženjeri i tehničari).
- Broj zaposlenih po svim stepenima obrazovanja se neznatno povećava poslednje 4 godine.
- Najveći je broj zaposlenih sa III stepenom obrazovanja (KV), zatim PKV, onda diplomiranih inženjera, zatim tehničara a najmanje inženjera (VI SSS)

⁷⁵ Ponuda radne snage se prikazuje kroz broj nezaposlenih radnika građevinske struke.

⁷⁶ Analiza deficitarnih zanimanja u Crnoj Gori, Zavod za zapošljavanje CG, Podgorica, maj 2008

8.2.5. Uticaj obrazovanja na smanjenje deficitarnosti

Obrazovanje i obuka kako nezaposlenih tako i zaposlenih lica je mjera za ublažavanje nesklada ponude i tražnje na tržištu rada i otklanjanje deficitarnosti pojedinih zanimanja, a utom smislu primarno je pravilno planiranje obrazovanja. U ovom 2008. godini u Crnoj Gori u svim godinama u srednjem stručnom obrazovanju u (široj) oblasti građevinarstva upisano je ukupno 5896 učenika, čime će se samo ublažiti deficitarnost stručnih kadrova III i IV stepena. Od toga, najviše upisanih je u centralnom regionu, oko 66%, u sjevernom oko 24%, a samo 10 % u južnom regionu.

Prema podacima Statističkog godišnjaka za 2008. god. na Građevinskom fakultetu studira 300 studenata, na Arhitektonskom fakultetu 211 a na Geodeziji, 45 studenata. Prema analizi dinamike diplomiranja, potreba od 123 diplomiranih građevinskih inženjera biće zadovoljena tek za 6 godina, pod uslovom da se u međuvremenu potražnja ne poveća. Kod diplomiranih inženjera arhitekture situacija je znatno bolja, jer momentalna potražnja tržišta iznosi 36, a godišnje diplomira u prosjeku po 15 do 20 studenata.

Kod strukture i dinamike produkcije radne snage iz sistema redovnog obrazovanja, treba imati u vidu i okolnost da, od ukupnog broja sada upisanih učenika, školovanje u okviru određenog stepena, završi 80-85%, kao i da oko 60% njih, nakon toga, nastavlja školovanje u višem stepenu istog, sličnog ili drugog zanimanja. To znači da će, svega oko 40% od sada upisanog broja učenika srednjih škola, tek kroz 4 ili više godina biti radno raspoloživo, odnosno, okončati školovanje u okviru određenog zanimanja a da će, isto tako, oko 40% njih koji su nastavili školovanje na fakultetima, biti radno raspoloživo za 5 - 7 godina tj. nakon okončanja studija.

Programi Zavoda za zapošljavanje iz oblasti stručnog osposobljavanja i obuke nezaposlenih lica, već sedam godina ublažavaju nesklad između ponude i potražnje na tržištu rada. Ovim programima obuhvaćeno je preko 20.000 nezaposlenih lica i sasvim je izvjesno da se i u narednom periodu moraju intenzivirati mjere za unapređenje kvaliteta radne snage u cilju veće prilagodljivosti potrebama potražnje. U 2007. godini za potrebe poznatog poslodavca obukom za rad u građevinarstvu pripremljeno je 131 lice, dok je za potrebe tržišta rada pripremljeno 258 lica.

8.3. PRAVCI DJELOVANJA

Posljednjih godina razvoj ljudskih resursa je predmet mnogih proučavanja, analiza i promjena širom Evrope. Na to su, svakako, uticali novi prodori informacione tehnike i tehnologije, promjene na tržištu rada, trendovi i potrebe u sferi zapošljavanja, promjene u ekonomiji, društvene i političke okolnosti. Analitičari su osnovni akcenat stavili na uspostavljanju takvog obrazovanja i osposobljavanja polaznika u kome bi oni sticali vještine, znanja i kompetencije koje će im omogućiti bolje i fleksibilnije prilagođavanje novim uslovima rada, novim vrstama poslova i različitim okolnostima u kojima se rad odvija.

Evropska Unija je postavila ciljeve za obrazovanje i obuku za 2010, koji slijede Lisabonsku strategiju razvoja konkurentnosti Evrope. Evropska Unija nema za cilj usklađivanje obrazovnih sistema zemalja članica, već smatra da je obrazovanje jedan od osnovnih elemenata u izgradnji dobrobiti i razvoja u Evropi. Trenutno su u svim zemljama članicama, kao i zemljama u procesu integracije, u toku procesi i naponi na povećanju transparentnosti i zajedničkih okvira za stručno i profesionalno obrazovanje i obuku, kao i za visoko obrazovanje. Razvoj obrazovanja, koherentnost i realnost u obrazovnim politikama od najveće su važnosti ne samo za obrazovni sektor u Crnoj Gori, nego i za proces integracije u Evropsku Uniju.

U cilju formiranja adekvatne strukture radne snage u oblasti građevinarstva neophodno je slediti principe održivog razvoja i u tom pravcu definisane preporuke za razvoj obrazovnog procesa. Ove preporuke nalažu da obrazovanje treba biti:

- usaglašeno sa momentalnim ali i budućim potrebama tržišta rada,
- dostupno svima: učeniima, odraslima, licima sa posebnim potrebama, nezaposlenima,
- doživotno – kroz razne oblike usavršavanja u struci
- fleksibilno - mobilnost unutar i izvan sistema,
- efektivno – da omogući dostizanje željenog nivoa kvalifikacija,

- zasnovano na saradnji i partnerstvu i da uključi sve relevantne partnere u razvoju, upravljanju, implementaciji i kontroli;
- integrativni deo ukupnog sistema kvalifikacija - svaki nivo mora da priprema za sledeći nivo i da obezbedi prolaz iz obrazovanja u osposobljavanje i nazad;
- racionalno - da optimalno koristi raspoložive resurse,
- funkcionalno –jednostavno u pogledu organizacione strukture,
- usmjereno ka postizanju održivog razvoja.

Stručno obrazovanje i obuka radne snage treba da pruže svakom pojedincu mogućnost pune socijalne participacije, unapređivanje kvaliteta života, lični izbor, zapošljavanje, mogućnost kontinuiranog profesionalnog razvoja i mogućnost kvalitetnijeg života u zdravoj životnoj sredini.

Pravci djelovanja u okviru STRATEŠKOG OPREDJELJENJA 6	
FORMIRANJE ADEKVATNE STRUKTURE RADNE SNAGE U OBLASTI GRAĐEVINARSTVA	
1	Dovršavanje procesa reforme obrazovanja naročito u pogledu sistema nacionalnog okvira kvalifikacija 1.1 Donošenje nacionalne klasifikacije zanimanja, zasnovane na Internacionalnom standardu klasifikacije zanimanja (ISCO-88)
2	Povećanje javnih izdvajanja za obrazovanje i razvoj ljudskih resursa i njihovo pravilno usmjeravanje 2.1 Uvođenje politike i podsticajnih mjera koje će stimulisati veća privatna ulaganja u obrazovanje i obuku, kao dodatna, ali i kao zamjena već postojećim javnim ulaganjima
3	Uspostavljanje aktivnije saradnje socijalnih partnera sa nadležnim ministarstvom pri definisanju /određivanju potrebnih programa srednjeg i višeg stručnog obrazovanja. Ovom mjerom će se smanjiti potreba naknadnih obuka
4	Otvaranje srednjih stručnih škola (javnih ili privatnih), ili otvaranje odjeljenja za deficitarne struke u postojećim školama 4.1 Sprovođenje detaljne analize deficitarnih zanimanja po regionima 4.2 Priprema, evaluacija i uvođenje obrazovnih programa za deficitarna zanimanja 4.3 Obezbjedenje nastavničkog kadra za ta zanimanja 4.4 Obezbjedenje materijalnih sredstva za razvoj i opremanje obrazovnih ustanova
5	Donošenje upisne politike koja stimuliše upis deficitarnih zanimanja 5.1 Limitiranje broja upisanih na obrazovne programe za nedeficitarna zanimanja
6	Popularizacija građevinske struke kod učenika 6.1 Profesionalna orijentacija i savjetovanje 6.2 Osnivanje fondova za stipendiranje ili kreditiranje učenika i studenata za deficitarna zanimanja
7	Uključivanje obrazovanja odraslih i dalji razvoj ljudskih resursa kao sastavni dio politike obrazovanja.
8	Sprovođenje aktivnosti na podizanju svijesti kod poslodavaca i menadžera u kompanijama o važnosti daljeg ulaganja u razvoj ljudskih resursa i stvaranju organizacija koje uče 8.1 Organizovanje kurseva stranih jezika, kompjuterske tehnike i sl. za zaposlene 8.2 Organizovanje kurseva za rukovodeći kadar, kome najčešće nedostaju menadžerske sposobnosti 8.3 Insistiranje na pohađanju kurseva, radionica, stručnih predavanja, seminara i sl.

9	Uvođenje programa obrazovanja za dokvalifikaciju, prekvalifikaciju, usavršavanje i specijalizaciju, obrazovanje uz rad i druge oblike obrazovanja, u skladu sa definisanim potrebama na tržištu rada. Prioritet treba dati obuci i prekvalifikaciji za poznatog poslodavca
9.1	Podsticanje potencijalnih kandidata za obuku, ili prekvalifikaciju, posebnim popularnim mjerama (plaćeni troškovi programa, obezbjeđivanje naknade za vrijeme trajanja programa, obezbjeđivanje radnog mjesta nakon završetka programa)
9.2	Obezbjeđenje dualnog sistema obrazovanja (obrazovanje uz praksu)
9.3	Stimulisanje interesa građevinskih kompanija odgovarajućim fiskalnim mjerama
10	Postepeno povećanje broja radne snage sa visokim i postdiplomskim obrazovanjem
11	Dopuna visokoobrazovnih programa disciplinama vezanim za održivi razvoj, kao što su zaštita životne sredine i primjena novih, ekoloških i obnovljivih građevinskih materijala
11.1	Priprema i akreditacija novih studijskih programa iz oblasti energetske efikasnosti objekata
12	Uspostavljanje bolje koordinacije na području istraživanja i razvoja putem partnerstva relevantnih učesnika: pojedinaca, kompanija, socijalnih partnera i vlasti
13	Iniciranje korišćenja sredstava EU fondova pri kreiranju zajedničkih projekata (socijalnih partnera) koji podržavaju podizanje kvaliteta i dostupnosti učenja mladih i odraslih.
14	Obezbjeđenje učestvovanja strukovnih udruženja (Savez arhitekata, Udruženje geodeta, Savez inženjera i tehničara i Inženjerske komore) u procese doživotnog učenja i stručnog usavršavanja

9. STRATEŠKO OPREDJELJENJE 7 RAZVOJ INDUSTRIJE GRAĐEVINSKIH MATERIJALA BAZIRAN NA PRINCIPIMA ODRŽIVOG RAZVOJA

9.1. UVOD

Analiza industrije građevinskih materijala obuhvata građevinske materijale koje svi izvođači građevinskih radova (građevinska i negrađevinska preduzeća) koriste za gradnju objekata, za održavanje, rekonstrukciju i ostale građevinske radove. Obuhvaćeni su mineralni resursi, drvene rezerve i značajniji građevinski proizvodi, za koje je data aproksimativna proizvedena količina za 2007. godinu. Pri tom treba napomenuti da su svi podaci o eksploataciji mineralnih resursa, koncesijama i proizvodnji dobijeni na osnovu dokumentacije ili su procijenjeni, što je posljedica slabog odziva na poslate upitnike za anketiranje kod preduzeća i opština. Utvrđena je značajna diskrepancija u različitim izvorima podataka, što ukazuje na potrebu sofisticiranije evidencije.

Trenutno je mali broj preduzeća koje proizvode građevinske materijale, jer se veći dio materijala, naročito za završne radove u građevinarstvu, uvozi. Crna Gora u kvalifikaciji po bruto nacionalnom dohotku spada u svjetske države sa ekonomijom koja ima gornje-srednji dohodak \$3706 - \$11455.⁷⁷ U toku 2007. dostignut je rast bruto domaćeg proizvoda (BDP) od 7.5%, što je više od svih zemalja u regionu (Albanija 6%, Srbija 7.3%, Bugarska 6.2%, Hrvatska 5.8%, Makedonija 5%, Slovenija 6.1%).⁷⁸ Industrija građevinskih materijala ima veliki doprinos u poboljšanju kvaliteta života. Građevinarstvo, građevinski materijali i pridružne usluge čine približno 10% BDP-a. Objekti i konstrukcije mijenjaju prirodu, funkciju i izgled države. Izgradnja, upotreba, rekonstrukcija i održavanje, kao i rušenje konzumiraju energiju i resurse, i generišu veliku količinu otpada. Ekonomski, socijalni i efekti po životnu okolinu koji mogu biti rezultat efikasnije i održivije građevinske industrije potencijalno su veliki. Ciljevi današnje industrije građevinskih materijala treba da budu: postizanje višeg rasta sa smanjenjem zagađivanja i upotrebe resursa, kao i bolje zaštite životne okoline, minimiziranje njenog uticaja na potrošnju energije i prirodnih resursa, korišćenje eko-materijala i godišnje obnovljivih lokalno dostupnih materijala, poput slame, biomase, drveta itd.

9.2. ANALIZA POSTOJEĆEG STANJA

9.2.1. Mineralni resursi

U Crnoj Gori je otkriveno 78 različitih vrsta metaličnih, nemetaličnih i energetskih mineralnih sirovina, od kojih je 15 do sada eksploatisano⁷⁹. Dokazano je 13 vrsta nemetaličnih mineralnih sirovina od ekonomskog značaja i to: ukrasni kamen, bigar, tehničko-građevinski kamen, šljunak i pijesak, opekarske gline, cementni laporac, bijeli boksit, dolomit, bentonit, kvarcni pijesak, rožnaci i morska so. Povremeno je do sada otkopavano ili korišćeno 10 vrsta.

⁷⁷ World Bank country classification, List of economies, July 2008.

⁷⁸ The World Fact Book, CIA, 21 August 2008.

⁷⁹ Prostorni plan Crne Gore

9.2.1.1. Arhitektonsko-građevinski kamen

Najznačajnija nemetalična mineralna sirovina u Crnoj Gori je arhitektonsko-građevinski ili ukrasni kamen. Do sada je pronađeno 20 ležišta i oko 25 pojava od ekonomskog značaja ove mineralne sirovine. Ova nalazišta su zastupljena u svim regionima Crne Gore, što je sa aspekta ravnomjernosti razvoja i mogućnosti zapošljavanja od posebnog značaja.

Proizvodnja i korišćenje ukrasnog kamena u Crnoj Gori imaju veoma dugu tradiciju. Oko dvije trećine teritorije izgrađeno je od karbonatnih stijena, od kojih su brojne vrste našle primjenu u dekorativnim svrhama u građevinarstvu i arhitekturi, spomeničkoj i sakralnoj umjetnosti, proizvodnji galanterije i drugim svrhama. Posebno su značajni mermeri, mermerasti krečnjaci raznih boja, dolomitični krečnjaci, brečasti krečnjaci, breče, dolomiti i bigar. Značaj ovog prirodnog resursa ogleda se i u velikoj raznovrsnosti tipova kamena po boji, strukturi, teksturi, mogućnostima obrade i tehničkim karakteristikama, pa samim tim i širokom polju njihove primjene. Geološka istraživanja ukrasnog kamena najčešće su bila na prospekcijskom nivou, a rjeđe su primjenjivana istražna bušenja i drugi radovi sa ciljem dokazivanja bilansnih rezervi.

Podaci o poziciji ležišta po regionima i kapacitete istih uzeti su iz Prostornog Plana Crne Gore³, ali nakon javne rasprave usaglašeni su sa podacima datim u Studiji "Mogućnosti razvoja industrije građevinskog materijala u Crnoj Gori"⁸⁰.

Prema ovim podacima najznačajniji teren sa aspekta AGK (arhitektonsko-građevinski kamen) je teren između Podgorice i Nikšića (srednji region), odnosno šire područje Bjelopavlića, koje je još prije skoro pola vijeka prepoznato i izdvojeno kao rudni reon ukrasnog građevinskog kamena. Tu su nalazišta: Maljat, Klikovače, Visočica, Jovanovići, Kriva ploča, Suk, Vinići i Radujev krš, sa geološkim rezervama stijenske mase od oko 1,5 miliona m³. U području Kolašina poznata su ležišta Gradina i Skrbuša sa preko 2 miliona tona m³ stijenske mase. Perspektivna nalazišta krečnjaka, breča, mermera i vulkanskih stijena konstatovana su u okolini Andrijevice na više lokacija, čije su rezerve procijenjene na preko 2 miliona m³. Na teritoriji opštine Nikšić potencijali ukrasnog kamena konstatovani su u karbonatnim formacijama na više lokacija. Ukrasni kamen je jedino istraživan u Lipovoj ravni, gdje su proračunate geološke rezerve od oko 2 miliona m³, dok se u ostalim nalazištima rezerve procjenjuju na preko 5 miliona m³. U području Pljevalja, prema dosadašnjim podacima, za ukrasni kamen najznačajnija je karbonatna formacija na lokacijama: Kalušići, Carevo Polje, Štur i dr. Takođe se ocjenjuje da trijaski mermerasti krečnjaci u ataru Mijakovića, predstavljaju potencijalnu sirovinu za dobijanje ukrasnog kamena.

Za pojedina ležišta ima dosta nepreciznih i zastarjelih proračuna, ali bez sumnje rezerve kamena u ovom području su vrlo velike, tim prije što se na drugim lokalitetima očekuje dokazivanje novih rezervi od ekonomskog značaja.

Karbonatni kompleks je u Crnoj Gori zastupljen duž priobalnog pojasa. Na ovom području je utvrđeno nekoliko ležišta i konstatovano više pojava različitih formacionih tipova ukrasnog građevinskog kamena. Geološki potvrđene rezerve su oko 2.5 miliona m³, a perspektivne rezerve su oko 8.5 miliona m³ (Studija mogućnosti razvoja IGM, str. 61).

U Boki Kotorskoj za ukrasni kamen poseban značaj imaju tankoslojeviti i pločasti rumenkasti krečnjaci, koji su poznati pod komercijalnim nazivom "bokit". Rezerve "bokita" u Gornjoj Lastvi kod Tivta iznose 570.000 m³, a perspektivne rezerve u Kamenarima (kod Herceg Novog) i Đurićima procijenjene su na preko 6 miliona m³. Ovaj kamen je eksploatisan povremeno iz ležišta Kamenari, ali i nekontrolisano na širem prostoru. Zbog izuzetne dekorativnosti i drugih fizičko-mehaničkih svojstava smatra se da ukrasni kamen "bokit" treba zaštititi kao resurs od posebnog nacionalnog značaja, te zakonski propisati uslove njegove eksploatacije, korišćenja i upotrebe.

⁸⁰ Studija "Mogućnosti razvoja industrije građevinskog materijala u Crnoj Gori", jun 2009, Podgorica.

U geološkoj dokumentaciji figurišu podaci o dokazanim geološkim rezervama ukrasnog kamena u Crnoj Gori od oko 15 miliona m³. Perspektivne rezerve procjenjuju se na blizu 50 miliona m³ stijenske mase. Naime, činjenica je da je skoro svako ležište nedovoljno istraženo i da najčešće nije ni okontureno, što stvara prostor za dokazivanje novih rezervi, kao i to da faza prikupljanja podataka o mineralno – sirovinskom potencijalu ukrasnog kamena u Crnoj Gori još uvijek traje, te da su realni resursi mnogo veći u odnosu na ovde iskazane.

Arhitektonsko-građevinski kamen, se eksploatiše u 6 majdana (Studija Mogućnosti razvoja IGM⁴, str. 59): na prostoru Spuža (3), Danilovgrada (1), Ulcinja (1) i Tivta (1). U periodu 1997-2006. godina, proizvedeno je ukupno 48000 m³ industrijskih blokova, odnosno prosječno godišnje 5000 m³. Sa prostora Spuža (Visočica, Maljat, Klikovače) proizvodnja blokova učestvuje sa procentom od 96%.

Ukupna eksploatacija arhitektonsko-građevinskog kamena u Crnoj Gori u 2007. god. je oko 13500 m³.

9.2.1.2. Bigar

Zbog izuzetno povoljnih fizičkih, tehničkih i dekorativnih karakteristika, ova mineralna sirovina se od davnina koristi kao građevinski materijal. U Crnoj Gori poznata su ležišta bigra: Tavani (Podmalinsko), Zukva, Gornja Lijeska i Zbljevo. U ležištu Tavani, koje se nalazi u ataru sela Podmalinsko na lijevoj strani rijeke Bukovice, dokazane su rezerve od 275.000 m³ stijenske mase, odnosno 116.000 m³ blokova. Sa desne strane Bukovice, u blizini manastira "Podmalinsko" nalazi se ležište Zukva koje je praktično otkopano za potrebe oblaganja Hrama Hristovog Vaskrsenja u Podgorici, kao i u druge svrhe. Ležište Gornja Lijeska nalazi se 2,5 km zapadno od Tomaševa (kod Bijelog Polja) gdje su proračunate rezerve C₁ kategorije od 94.000 m³ stijenske mase, a perspektivne rezerve su procijenjene na 150.000 m³. U blizini ovog ležišta konstatovana je pojava bigra koja nije istraživana. Takođe nalazište bigra u Zbljevu, u ataru sela Komine (kod Pljevalja), nije istraživano niti su rezerve procjenjivane.

Iz navedenog se vidi da su nalazišta bigra u Crnoj Gori sa ukupnim rezervama od oko 400.000 m³ stijenske mase. Imajući u vidu izuzetne fizičke i tehničke karakteristike ove mineralne sirovine i na kraju zbog njene istorijske vrijednosti, trebalo bi posebnim zakonskim propisima regulisati eksploataciju upotrebe bigra samo za objekte od kulturno-istorijskog i nacionalnog značaja na isti način kao i ukrasnog kamena "bokita".

9.2.1.3. Tehnički građevinski kamen

Ova mineralna sirovina u Crnoj Gori praktično ima neograničen potencijal. Skoro dvije trećine površine Crne Gore čine krečnjaci, dolomiti i magmatske stijene koje se koriste za ovu proizvodnju. I pored toga, proizvodnja tehničko-građevinskog kamena, još uvijek je skromnih razmjera i vrši se u 13 kamenoloma, odnosno ležišta. Eksploatacija se vrši površinskim načinom, na kopovima brdskog tipa, uglavnom uz primjenu bušačko-minerskih radova. Najveći broj kamenoloma nalazi se na Crnogorskom primorju (7) zatim u sjevernom dijelu Crne Gore (4), a najmanje u centralnom dijelu (2). Njihove lokacije najčešće su uslovljene mjestom investicionih objekata za čiju gradnju su i otvoreni. Samo u jednom od ovih kamenoloma eksploatiše se vulkanska stijena, a u svim ostalim koriste se krečnjak i dolomitični krečnjak (rijetko dolomit).

Rezerve tehničko građevinskog kamena istraživane su u 25 ležišta, od kojih je samo jedno ležište (Štitarica kod Mojkovca) izgrađeno od vulkanskih stijena keratofirskog sastava. U jednom ležištu (Brajčići kod Budve) dolomiti su mineralna sirovina, a sva druga ležišta izgrađena su od krečnjaka. Ukupno do sada utvrđene geološke rezerve krečnjaka iznose oko 43.5 miliona m³ (4), a vulkanskih stijena svega 700.000 m³. Tehničko-građevinski kamen karbonatnog sastava u istraženim ležištima je dobrog kvaliteta, ali rijetko i vrhunskog koji bi odgovarao najstrožijim zahtjevima za habajuće slojeve puteva sa velikim opterećenjem ili za brze pruge. Ležišta takvog kamena mogu se naći u vulkanskim stijenama područja Crne Gore, kao i u karbonatnim formacijama Iloferita gornjeg trijasa u središnjoj Crnoj Gori i gornjokredne krečnjačko-dolomitske formacije na Lušnici i u

okolini Ulcinja. Ukupna eksploatacija tehničkog kamena u 2007. godini iznosila je oko 1.175.000m³.

9.2.1.4. Šljunak i pijesak

Šljunak i pijesak u Crnoj Gori javljaju se u dva vida: kao aluvijalni sedimenti u koritima rijeka i u vidu moćnih glaciofluvijalnih naslaga u kraškim poljima, uvalama i na visokoplaninskim terenima. Šljunak i pijesak iz korita rijeka eksploatišu se na oko 50 lokacija, odnosno pozajmišta, od kojih je najveći broj, oko 30, u koritu Morače, zatim na šest ležišta rijeke Cijevne, dok se u koritu Lima koristi 10, a rijeke Gračanice (kod Nikšića) 2 ležišta. I pored toga što su ležišta šljunka i pijeska u koritima rijeka djelimično obnovljiva mineralna sirovina, ima se utisak da intenzivna i nekontrolisana eksploatacija, a naročito u karstnim terenima, može da ugrozi prirodni tok rijeke (zbog povećanja karstifikacije) i ambijentalne sadržaje i vrijednosti. Za očekivati je da će se ubuduće sa više opreza prilaziti problematici korišćenja šljunka i pijeska u koritima rijeka. Iz dva ležišta na ušću rijeke Bojane u Jadransko more koristi se vrlo fin pijesak ujednačenog granulometrijskog, mineralnog i hemijskog sastava za različite građevinske svrhe. Na vodotocima u Crnoj Gori nijesu sprovedena detaljna osmatranja i mjerenja u cilju definisanja godišnje produkcije šljunka i pijeska (vučnog nanosa). Međutim, na bazi raspoloživih podataka i dosadašnjih djelimičnih istraživanja došlo se do procjene da godišnja produkcija nanosa na vodotocima u Crnoj Gori iznosi od 350.000 m³ do 450.000 m³ što zavisi od hidroloških prilika.

9.2.1.5. Opekarske gline

U Crnoj Gori nalazišta opekarskih glina su uglavnom vezana za neogene jezerske ugljonošne basene u sjeveroistočnoj Crnoj Gori ili su kao aluvijalne naslage nastale od glinovitog materijala spiranog sa okolnih alumosilikatnih terena. Prvom genetskom tipu pripada pet ležišta u području Pljevalja (Maljevac, Kalušići, Đulina guka, Maoče i Mataruge) i jedno u Beranskom basenu (Jasikovac). Ekonomski manje interesantna aluvijalna ležišta glina dokazana su kod Bijelog Polja, Kolašina, Spuža, Tivta i Ulcinja. Dokazane rezerve opekarskih glina u ležištima pljevaljskog ugljonošnog basena iznose nekoliko desetina, a perspektivne nekoliko stotina miliona tona, a naročito u basenu Maoče. Rezerve glina u ležištu Jasikovac su 1,3 a perspektivne 2,1 miliona tona. U ležištima glina aluvijalnog tipa rezerve iznose oko 15, a perspektivne oko 5 miliona tona.

Poslije Drugog svjetskog rata na prostoru Crne Gore bilo je podignuto čak 12 ciglana, od kojih je znatan dio zatvoren nakon probne proizvodnje, a duži period su funkcionisale ciglane u: Bijelom Polju, Beranama, Pljevljima, Tivtu, Blatini (Kolašin), Lazinama i Spužu (okolina Danilovgrada). Trenutno ne postoji nijedna ciglana u Crnoj Gori (nema proizvodnje opekarskih proizvoda), pa se ne eksploatiše ni glina (nema koncesija) i pored postojanja prirodnih i infrastrukturnih uslova za uspješan i dugoročan razvoj ove industrijske grane. Na osnovu navedenog, proizilazi da postoje prirodni uslovi za stabilan razvoj opekarske industrije u Crnoj Gori. U Pljevljima, s obzirom na veliku sirovinsku osnovu cementnih laporaca kao i glina opravdano se može locirati industrijski kombinat za proizvodnju cementa i cigle. Eventualnom izgradnjom željezničkog priključka na prugu Beograd-Bar, budući kombinat imao bi široki areal plasmana proizvoda.

9.2.1.6. Cementni laporac

Proizvodnja cementa u Crnoj Gori vezana je za izgradnju fabrike cementa u Pljevljima u periodu 1970-1975. god. i njen rad od 1976. do 1988. god. kada je zatvorena i potom likvidirana. Za 13 godina rada ove fabrike sa 10-50% kapaciteta proizvedeno je 1,66 miliona tona cementa, marke PC-450 i PC-350. Od sirovina je korišćen laporac iz krovinskih etaža površinskog kopa "Potrlica" i tuf sa površinskog kopa "Jugoštica". Aditivi, gips i kvarcni pijesak, nabavljeni su sa tržišta Bosne i Srbije. Rad cementare u Pljevljima zasnivao se na relativno dobro istraženim i ispitanim rezervama laporca, u iznosu od 93 miliona tona A+B+C₁ kategorije, u ležištu Potrlica i Durutovići – istok. Eksploatacija cementnog laporca bila je u funkciji razvoja rudarskih radova na otkriveni i otkopavanju uglja. Za posljednjih 12 godina došlo je do otkopavanja značajnog dijela laporca iz ovog ležišta i njegovog deponovanja na različita odlagališta. U ležištima Kalušići, Rabitlje, Grevo i Radosavac ukupne procijenjene rezerve laporca su 28,3 miliona tona. Cementni laporci u

Pljevaljskom basenu i dalje predstavljaju siguran i kvalitetan mineralni potencijal za dugoročni razvoj cementne industrije. Ležište cementnih laporaca Gradina kod Spuža, sa rezervama od oko 30 miliona tona, kao i ležište Donja Klezna kod Ulcinja, sa procijenjenim rezervama od oko 20 miliona tona, trebalo bi detaljnije istražiti, kako bi se realno sagledala mogućnost i uslovi njihovog korišćenja za potrebe cementne industrije. Sve ovo ukazuje na potrebu ozbiljnog razmatranja izgradnje kapaciteta za proizvodnju cementa u područjima utvrđenih rezervi. Treba nastaviti i aktivnosti započete početkom sedamdesetih godina prošlog vijeka oko izgradnje cementare na značajnim rezervama laporaca Gradine kod Spuža i Zlatice kod Podgorice.

9.2.1.7. Bijeli boksit

Bijeli boksiti sedimentnog tipa su u prirodi rijetka mineralna sirovina. Jedinstveno Crna Gora ima ležišta bijelih boksita u pravom smislu, dok se u Francuskoj javljaju mjestimično u krovinskom dijelu crvenih boksita. Oni su stvarani pod jedinstvenim uslovima i zakonitostima na prostoru od 800 km². Više od stotinu nalazišta, odnosno ležišta i pojava ove mineralne sirovine, identifikovano je na prostoru od preko 1000 km² zapadne Crne Gore između Nikšićkog polja, Čeva, Dragalja, rijeke Trebišnjice i planine Golije. U krovini su redovno, ispod glina, bijeli varijeteti u donjim djelovima ne uvijek golubijesivi (plavi) ili pizolitični šareni boksiti i u podini gline.

Bijeli boksiti sa sadržajem gvožđa ispod 5% predstavljaju izvanrednu sirovinu za vatrostralnu industriju. Najveći dio otkopanih rezervi pripada upravo ovom tipu boksita čija je potražnja svojevremeno bila vrlo velika. Eksploatirati u ovim uslovima boksit, bez znatnih ulaganja, je veoma teško, što komplikuje mala zainteresovanost tržišta. Stanje rezervi bijelih boksita prilično je kontradiktorno, a uslovljeno je još uvijek nedefinisanim pitanjem upotrebe, odnosno namjene korišćenja ove mineralne sirovine. U bilansu mineralnih sirovina sa stanjem sa krajem 1988. godine, koje za ovu mineralnu sirovinu praktično nije izmijenjeno do danas, bilansne rezerve iznose 250.000 tona, vanbilansne oko 1,4 miliona tona a perspektivne rezerve 2,9 miliona tona. Pojedini autori rezerve bijelih boksita, međutim, procjenjuju na više desetina miliona tona.

Bijeli boksit u vatrostralnoj industriji korišćen je dugi niz godina kao dodatak pečenim glinama za proizvodnju šamotnih opeka. Kasnije, od njega su dobijane opeke od čistog bijelog boksita i elektrotopljeni blokovi za staklarstvo. Eksperimentalno je dokazano da se bijeli boksiti mogu koristiti za dobijanje visokokvalitetnog elektrotopljenog mulita i vatrostralne vune, kao i za dobijanje ferosilicijuma. Krajem prošlog vijeka u Cetinju su proizvedeni ovi materijali i plasirani na tržištu, ali je pogon iz ekoloških problema zatvoren. Bijeli boksiti su interesantni i za proizvodnju abrazivnih materijala. Poznato je takođe da se ova mineralna sirovina koristi u industriji lafarž cementa, u industriji boja i lakova, kozmetici, hemijskoj industriji i dr. Manje količine bijelih boksita su izvezene u Zapadnu Evropu. Najznačajnije koncentracije bijelih boksita nalaze se u predjelima Bijelih Poljana, Budoša, zatim Trubjele, Trepče i Banjana, dok su manje pojave konstatovane na prostoru Crkvice, planine Njegoš i na potezu Krstac – Srijede. Nesumnjivo je da bijeli boksiti predstavljaju vrlo značajnu mineralnu sirovinu čija bi valorizacija u budućnosti morala biti kompleksna.

9.2.1.8. Bentonit

Najznačajnije koncentracije bentonita otkrivene su u primorskom dijelu Crne Gore iznad Petrovca na moru, lokalitet Bijelo polje, dok su nedovoljno istražene pojave konstatovane u Brajićima iznad Budve i u okolini Bara. U središnjem dijelu Crne Gore ekonomski interesantna nalazišta otkrivena su u dolini rijeke Bukovice, a na prostoru Pivske župe samo su konstatovane pojave bentonita, bez detaljnijih ispitivanja. Registrom mineralnih sirovina u Crnoj Gori obuhvaćena su 4 ležišta i pojave bentonita – 2 u blizini Petrovca, a 2 u blizini Šavnika. Utvrđene rezerve bentonita u ležištu Bijelo polje iznose 1,7 miliona tona rude. U susjednom ležištu Bijela Šuma procijenjene su perspektivne rezerve bentonita na 1,4 miliona tona. U ležištu bentonita Donja Bukovica, između Šavnika i Žabljaka, dokazane su rezerve od oko 730.000 t od kojih se oko 200.000 t tretiraju kao najkvalitetniji dio ležišta. Na lokalitetu Njive, procijenjene su perspektivne rezerve C₂ kategorije na oko 25.000 t. Rezerve bentonita u Pivi i u Primorju nijesu istraživane, kao ni procjenjivane. Eksploataciju bentonita iz rudnika "Bijelo Polje" vršilo je preduzeće "Bentonit" iz Petrovca od 1957. godine, a kasnije "Hempro" iz Beograda. Proizvodnja je obustavljena 1970. godine do kada je

proizvedeno 164.000 t sirovog bentonita. Koncesiju za eksploataciju ovog ležišta dobilo je 1995. godine preduzeće "Monteks" iz Nikšića. U toku procesa eksploatacije i prerade, a na osnovu različitih ispitivanja, došlo se do zaključka da se bentoniti "Bijelog Polja" mogu uspješno koristiti u građevinarstvu kao isplaka za bušenja i injektiranja, kao i za punila.

9.2.1.9. Kvarcni pijesak

Na prostoru Crne Gore kvarcni pijesak je jedino otkriven u okolini Ulcinja. Rezerve ove mineralne sirovine istraživane su na prospekcijskom nivou, na lokalitetima: Zoganje, Škaret i Zekova šuma. Mineraloškim ispitivanjima utvrđeno je da u naslagama istraživanih nevezanih i poluvezanih pijeskova učestvuju kvarc kao osnovni mineral, zatim plagioklas, cirkon, turmalin, epidot, rožnac, kalcedon, hlorit, titanomagnetit, magnetit i odlomci stijena. Perspektivne rezerve procijenjene na: 3.600.000 t u ležištu Zoganje, 2.140.000 t u ležištu Škaret i 1.396.000 t u ležištu Zekova šuma. Način eksploatacije definisan je određenim dokumentima o koncesijama.

9.2.1.10. Rožnaci

Ležište rožnaca "Vrdola" nalazi se na sjevernim padinama brda Vrmac, 3km sjeveroistočno od Tivta. Ovi su rožnjaci predstavljali početkom sedamdesetih godina prošlog vijeka sirovinsku osnovu za projektovanu fabriku mutnog stakla. Potencijalne rezerve rožnaca u predjelu Vrmca su vrlo velike. Na bazi podataka geoloških istraživanja i gustine istražnih radova izvršen je proračun rezervi u iznosu od 1.210.000 t. Na ležištu rožnaca "Vrdola" proračunate su potencijalne rezerve u količini od 1.475.000 t. Mogućnost korišćenja ove kvalitetne mineralne sirovine, najvećim dijelom limitirana je ekološkim zahtjevima u ovoj izrazito turističkoj regiji.

9.2.1.11. Gips

Pojave gipsa otkrivene su u gornjem toku rijeke Poblačnice, opština Pljevlja, na njenoj lijevoj strani, a na jugozapadnim padinama brda Mlavke. Pojave gipsa u predjelu Poblača udaljene su od Pljevalja oko 32 km prema Čajniču. Procjenom i orijentacionim proračunom, rezerve gipsa na ovom lokalitetu iznose oko 25.000 t. Nije poznato da su tražene koncesije za gipsni kamen.

9.2.1.12. Drvne rezerve

Šume pokrivaju oko 620.872 ha ili 45% ukupne teritorije⁸¹ Crne Gore i imaju izuzetan značaj kako za očuvanje prirodne ravnoteže, biodiverziteta i kvaliteta životne sredine, tako i za ekonomski razvoj, pogotovo u sjevernom, nerazvijenom regionu. Prelazak sa sadašnjeg na održivi način korišćenja šuma i šumskog zemljišta predstavlja put ka razrješavanju konflikata između zahtjeva za zaštitu šuma na jednoj i njihove eksploatacije na drugoj strani.

9.2.2. Građevinski proizvodi

9.2.2.1. Svježi beton

Fabrike betona (betonjerke) su u prošloj godini proizvele oko 925.000 m³ betona.

9.2.2.2. Cement

U Crnoj Gori trenutno ne postoji nijedna fabrika cementa (postojala je ranije u Pljevljima, ali je osamdesetih godina prošlog vijeka ugašena), tako da se tržište snabdijeva iz uvoza. Zemlje iz kojih se vrši uvoz su Italija, Hrvatska, Grčka, Srbija i Albanija. U toku 2005. godine u Crnu Goru je uvezeno oko 350 miliona tona cementa⁸², što je značajan pokazatelj o interesantnosti snabdijevanja lokalnog tržišta kao primarnog. I slijedeće dvije godine 2006. i 2007. je zbog enormnog rasta građevinskih radova zabijelježena približno ista količina. Količina cementa u 2007. god. je sračunata približno iz količine betona (približno oko 300 miliona tona).

⁸¹ Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore, januar 2007.

⁸² Prethodna studija opravdanosti cementare u Baru, 2007. god, Podgorica

9.2.2.3. Malter

Postoje dvije fabrike maltera na teritoriji Crne Gore, čija je ukupna proizvodnja za 2007. godinu od 6.250 tona maltera.

9.2.2.4. Stiropor (ekspandirani polistiren)

Stiropor se proizvodi u jedinstvenoj fabrici Ecotherm iz Podgorice. Ukupna proizvedena količina za prošlu (2007.) godinu iznosi oko 25.000 m³.

9.2.2.5. Asfalt beton, gips, bitumen, aditivi i ostalo

Asfalt se proizvodi u nekoliko baza, ali podaci o ukupnoj proizvodnji od 350.000 tona za 2007. god. nijesu kompletni. Fabrika gipsa ili gipsanih tabli u Crnoj Gori nema. Uvoz je iz srednje Evrope. Isto tako, nema ni fabrika za proizvodnju aditiva, bitumena, katrana i dr. Svi ovi materijali se uvoze.

Detaljne karte nalazišta prirodnog građevinskog materijala i rasprostranjenje pojedinih vrsta građevinskog kamena u Crnoj Gori su dostupne u literaturi⁴. U istoj su referenci dati i procentualni udjeli uvoza i izvoza građevinskih materijala u ukupnom robnom uvozu i izvozu.

9.2.3. Tehnogene mineralne sirovine

Korišćenje tehnogenih mineralnih sirovina je prporučljivo i ekonomično s obzirom da se na taj način uklanja otpad i saniraju devastirane površine i sprečava mogućnost zagađivanja površinskih i podzemnih voda. U oblasti građevinarstva, od tehnogenih sirovina mogu se svrstati: jalovina bijelih boksita kao topitelj u metalurgiji i u proizvodnji elektrotopljenog vatrostalnog materijala, neorganskih boja, brzovezujućeg (la farge) cementa; kamen kao otpad pri proizvodnji blokova ukrasnog kamena; kamena sitnež prilikom proizvodnje tehničkog građevinskog kamena; pepeo i šljaka TE; šljaka metalurških peći, flotacijska jalovina; crveni mulj; karbonatni mulj prilikom rezanja blokova ukrasnog kamena.

9.3. PREDVIĐANJA I PRAVCI RAZVOJA

Analiza postojećeg stanja i prikazani rezultati ukazuju na mogućnost, ali i na potrebu dugoročnog planiranja razvoja industrije građevinskog materijala u Crnoj Gori. Imajući u vidu raznorodnost mineralnih resursa, njihov potencijal i značaj, osmišljeno korišćenje mineralnih sirovina može i treba da bude jedan od bitnih pravaca dugoročnog razvoja Crne Gore. Korišćenje mineralnih resursa treba shvatiti kroz privredno i ekonomski održiv razvoj koji nije u sukobu sa ekološkim principima, ukoliko se primjenjuju tehnološke mjere iz domaćih i svjetskih zakonskih propisa i dokumenata.

Zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata definiše građevinske proizvode kao građevinske materijale i iz njih izrađene građevinske elemente, kao i druge proizvode ili poluproizvode koji su namijenjeni za trajnu ugradnju u objekte. Član 72. ovog zakona je u potpunosti preuzeo neophodne zahtjeve iz Aneksa III, Direktive o građevinskim proizvodima (*Construction Product Directive*, CPD) 89/106/EEZ od 21. decembra 1988. Ova Direktiva je detaljnije obrađena u Strateškom opredjeljenju 3, kao sastavni dio Tehničke regulative. Direktivom se uređuju zahtjevi za plasiranje građevinskih proizvoda na tržištu. Proizvodi se mogu plasirati na tržištu samo ako su adekvatni njihovoj namjeni, što podrazumijeva da će objekti u koje će proizvodi biti ugrađeni ispunjavati suštinske zahtjeve propisane ovom Direktivom, a koji se ne odnose direktno na građevinske proizvode, već na konačni proizvod građevinskih aktivnosti, tj. na građevinu kao cjelinu.

Razvoj industrije građevinskih materijala u Crnoj Gori treba da bude u smjeru plasmana proizvoda ne samo na domaćem, već i na Evropskom tržištu. Taj fakt neizbježno nameće potrebu da proizvodi građevinske industrije moraju zadovoljiti zahtjeve CPD-a, što za Crnu Goru u ovom

trenutku predstavlja problem, jer proces izrade potpuno novog građevinsko-tehničkog zakonodavstva je još u toku, a proces harmonizacije nacionalnih sa evropskim normama i standardima tek započinje.

Ciljevi današnje industrije građevinskih materijala treba da budu: postizanje višeg rasta sa smanjenjem zagađivanja i upotrebe resursa, kao i bolje zaštite životne okoline, minimiziranje njenog uticaja na potrošnju energije i prirodnih resursa, korišćenje eko-materijala i godišnje obnovljivih lokalno dostupnih materijala, poput slame, biomase, drveta itd.

9.4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA I PRAVCI DJELOVANJA

Kao rezultat analize postojećeg stanja industrije građevinskih materijala u Crnoj Gori proizašle su određene sugestije i preporuke za dalji razvoj ove privredne grane. Dio tih sugestija i preporuka je već navedeno i u Prostornom planu Crne Gore.

Potrebno je tehnički i finansijski valorizovati potencijalne terene za eksploataciju ukrasnog kamena, tehničko građevinskog kamena i bentonita. Južni region Crne Gore, sa geološkog, rudarskog i infrastrukturnog aspekta je povoljniji za proizvodnju TGK, ali ne i sa aspekta održivog razvoja i zaštite životne sredine. Za razvoj proizvodnje AGK u sadašnjoj situaciji najproduktivniji je prostor Spuža i Danilovgrada.

Trebalo bi forsirati tradicionalni način gradnje kao autohtoni, što podrazumijeva korišćenje lokalnog građevinskog kamena, mermera, granita i sl. Trebalo bi otvoriti nove kopove sa koncesijama i omogućiti tehnologiju za dorađivanje materijala u ploče.

Otvaranjem cementara (u Baru i Pljevljima) maksimalno bi se tehnološko ekonomski valorizovale prateće mineralne sirovine nastale eksploatacijom uglja, prvenstveno laporca i opekarske gline, kao i zadovoljile neophodne potrebe domaćeg tržišta, a s tim i smanjio uvoz ovog značajnog građevinskog materijala.

Kapaciteti drvne industrije zahtjevaju rekonstrukciju, privatizaciju i investicije kako bi se doveli do nivoa profitabilnosti. Približno 20 pilana bi zadovoljilo potražnju domaćeg tržišta, uključujući proizvodnju oplata i drvene građe. U tom smjeru, potrebna je planska eksploatacija drvenih rezervi, kao i strategija za održivi razvoj i upravljanje šumama. Razvoj drvne industrije, posebno u sjevernom regionu, se nadalje usmjerava ka mogućnosti finalizacije proizvoda: dvije fabrike za obrađivanje drveta, proizvodnju lijepljenih lameliranih nosača i lijepljenih lameliranih konstrukcija, kao i eko kuća; jedna fabrika za ivericu i medijapan ploče; jedna do dvije fabrike za parket, građevinsku stolariju (prozori, vrata). Biomasa kao otpad drvne industrije nudi mogućnost za korišćenje i uspostavljanje nove tehnologije za proizvodnju briketa i tzv. peleca, kao visokokaloričnog goriva.

Najznačajnije rezerve *opekarskih glina i cementnog laporca* nalaze se u neogenim ugljenim basenima područja Pljevalja i Berana. Opekarske gline su značajna sirovina sa razvojnog aspekta, posebno ako se ima u vidu stalan porast potražnje i potrošnje opekarskih proizvoda u Crnoj Gori. Izgradnja fabrike za pokrivni crijep bila bi dovoljna za domaće potrebe. Obnavljanje i rekonstrukcija tehnoloških procesa u ciglanama koje su bile aktivne do prije nekoliko godina ponudiće širok asortiman proizvoda: keramički blokovi, monta cigle, fert gredice, izolacioni blokovi, puna i giter cigla i sl.

Željezara Nikšić vrši preradu čelika valjanjem, kovanjem, vučenjem, brušenjem i ljuštenjem sa primjenom odgovarajuće termičke obrade. Uglavnom je orijentisana na proizvodnju armaturnog gvožđa. Dobrom reorganizacijom i povećanjem, kao i proširenjem proizvodnje sa gotovim profilima i limovima, mogla bi se ponovo dostići nekadašnja slava ovog kombinata - giganta. Preporučuju se udruženja nekoliko manjih preduzeća na teritoriji Crne Gore za proizvodnju čeličnih konstrukcija u visokogradnji i niskogradnji zbog zajedničkih ulaganja i ciljeva. Na primer, Montavar Metalna Nova,

kao relativno novo preduzeće u podemu na teritoriji Crne Gore, može da proširi paletu svojih proizvoda i sa pokrivnim i fasadnim limovima i panelima.

Nalazišta *bijelih boksita* otkrivena su u području Bijelih Poljana i zapadne Crne Gore. Još uvijek nije riješeno pitanje kompleksne valorizacije ovog značajnog mineralnog resursa. Postoje realne mogućnosti i interesi za iskorišćavanje rezervi boksita, kao i finaliziranje aluminijumskih proizvoda (prozori, vrata i pregrade), u već postojećem Kombinat aluminijuma u Podgorici.

Rezerve gipsa su dovoljne da riješe problem izgradnje jedne gipsare, za pečenje i mljevenje kreča i gipsa. Za proizvodnju gips-kartonskih ploča potrebna je znatno veća količina gipsa od momentalno potvrđene.

Postoje prirodni uslovi za valorizaciju *bentonita*, kao i *rožnaca* za staklarsku, vatrostalnu i hemijsku industriju.

Stepen konkurentne sposobnosti industrije građevinskih materijala je izuzetno nizak, a nedostaje i akumulacija za investiranje u modernizaciju i razvojne projekte. U takvim uslovima, izazovi privatizacije, restrukturiranja i modernizacije industrijskih postrojenja su veoma veliki. Preporuka je da se postojeći objekti privatizuju ili daju na koncesije. Novopredviđene objekte treba dati na tender za domaće ili strane privatne investitore. Pri tome treba iskoristiti i trend razvoja malih i srednjih preduzeća.

Povećanjem iskorišćenosti postojećih kapaciteta i izgradnjom novih, za sve navedene građevinske proizvode, doprinijeće se bržem razvoju Crne Gore uopšte. To prouzrokuje i razvoj infrastrukture, pristupnih puteva do kopova i svih objekata, vode, kanalizacije, elektrike. Razvoj industrije građevinskog materijala je svakako u kontekstu razvoja aktuelnih privrednih prioriteta u Crnoj Gori: turizma, povezanosti i integrisanosti sa razvijenim zemljama iz okruženja, kao neophodne logistike.

Cijena koštanja izgradnje može biti minimizirana kroz efikasniju gradnju, dobrim dizajnom i specifikacijom materijala, strožom kontrolom otpada na gradilištima i većom i inovativnijom re-upotrebom i recikliranjem materijala.

**Pravci djelovanja u okviru STRATEŠKOG OPREDJELJENJA 7
RAZVOJ INDUSTRIJE GRAĐEVINSKIH MATERIJALA BAZIRAN
NA PRINCIPIMA ODRŽIVOG RAZVOJA**

1. Izraditi program za namjensko korišćenje mineralnih sirovina

- 1.1. Tehnički i finansijski valorizovati potencijalne terene za eksploataciju ukrasnog kamena, tehničko-građevinskog kamena, bentonita, cementnog laporca, gline, bijelog boksita i rožnaca za staklarsku industriju (izraditi fisibiliti studiju opravdanosti i uticaja na životnu sredinu i obezbjediti koncesije, ili formirati javno-privatna partnerstva).
- 1.2. Uspostaviti finansijske mehanizme za potsticaj realizacije projekata za proizvodnju građevinskih materijala (kreditni, koncesije, javno-privatna partnerstva).
- 1.3. Stvoriti mehanizme i standarde za podsticaj tradicionalnog načina gradnje kao autohtoni, a koristiti lokalne sirovine.
- 1.4. Proučiti mogućnosti korišćenja tehnogenih mineralnih sirovina, što rješava i problem otpada.
- 1.5. Kontrolisati eksploataciju mineralnih sirovina kao bigra i bokita, ali zbog mogućih ekoloških katastrofa i šljunka i pijeska.

2. Obezbjediti razvoj postojećih i izgradnju novih kapaciteta za proizvodnju građevinskih materijala

- 2.1. Donijeti zakonsku regulativu koja će obavezati na primjenu Direktive 86/106/EEC.
- 2.2. Obezbjediti razvoj postojećih kapaciteta putem rekonstrukcija, privatizacija, ili davanje koncesija. Time bi se obezbjedila finansijska sredstva za obnovu zastarjele i nabavka nove opreme.
- 2.3. Sprovesti obuku zaposlenima u preduzećima za primjenu novih tehnologija i standarda.
- 2.4. Izgraditi fabriku za pokrivni crijep, obnoviti tehnološke procese u ciglanama (Pljevlja).
- 2.5. Izgraditi gipsaru i ispitati mogućnost za proizvodnju gips-kartonske ploče.
- 2.6. Intenzivirati razvoj cementne industrije. Izraditi fisibiliti studije za izgradnju cementara u Baru i Pljevljima, sondirati interes inostranih preduzeća i stvoriti mehanizme za povećanje ulaganja.

3. Izraditi strategiju za održivi razvoj i upravljanje šumama

- 3.1. Namjenski označiti ustanovljene i potencijalne terene za eksploataciju drveta.
- 3.2. Uspostaviti mehanizme za racionalno i svrsishodno korišćenje raspoloživog šumskog bogatstva.

4. Rekonstrukcija, privatizacija i investicije za kapacitete drvne industrije, posebno u Sjevernom regionu

- 4.1. Razvoj pilana sa proizvodnjom oplata i drvene građe.
- 4.2. Izgradnja novih fabrika za obradu drveta, proizvodnju medijapan ploča, iverice, lijepljenih lameliranih nosača i konstrukcija.
- 4.3. Uspostaviti nove tehnologije za proizvodnju briketa i peleca.

5. Finalizacija aluminijumskih proizvoda u postojećem Kombinat u aluminijuma**6. Izgraditi saobraćajnu infrastrukturu zbog lakšeg transporta sirovina i materijala****7. Podsticati proizvodnju ekoloških i energetski efikasnih materijala**

- 7.1. Uspostaviti pravnu regulativu i finansijske mehanizme za podsticaj korišćenja godišnje obnovljivih i lokalno dostupnih materijala, poput opeke od zemlje, gline, gips, drvo, drvenih strugotina, slame, biomase i sl. koje se mogu i reciklirati
- 7.2. Donijeti tehničku regulativu i standarde koji će omogućiti primjenu ekoloških i obnovljivih materijala.
- 7.3. Finansijskim mjerama podstaći privatni sektor na otvaranje fabrika za proizvodnju građevinskih elemenata na bazi ekoloških materijala (kao na primjer blokove od drvene strugotine, cement i aditivi), posebno u Sjeverni region, kao jedna od mjera za razvoj tog regiona. Proizvodnja bi bila namenjena i za izvoz.

8. Otvoriti akreditovane laboratorije za ispitivanje materijala.

10. AKCIONI PLAN I PREDLOG MJERA

STRATEŠKO OPREDJELJENJE 1- INTEGRACIJE CRNE GORE U EU I ODRŽIVI RAZVOJ

Prioritetni pravci djelovanja u okviru strateškog opredjeljenja	Mjere	Period implementacije	Odgovorne institucije za realizaciju	Indikatori
Intenzivirati aktivnosti u okviru akcionog plana za etabliranje decentralizovanog implementacionog sistema (DIS), kako bi Crna Gora sama upravljala sredstvima iz Evropske unije i povećala efikasnost njihove fizičke realizacije	Usvojiti plan aktivnosti za uspostavljanje DIS sistema	2010-2011	Vlada Crne Gore, Ministarstvo evropskih integracija, Ministarstvo finansija	Funkcionalni DIS sistem
Uspostaviti jedinicu za pripremu i realizaciju projekata iz IPA programa u Agenciji za održivi razvoj (do formiranja Agencije ulogu preuzima Kancelarija za praćenje projekata od posebne važnosti)	Definisati i implementirati plan obuke i seminara za pripremu projekata za razne komponente IPA fondova za različite nivoe zaposlenih u operativnoj strukturi, zajedničkom tehničkom sekretarijatu i krajnjih korisnika	2010-2011	Ministarstvo za uređenje prostora i zaštitu životne sredine, Kancelarija za praćenje projekata od posebne važnosti	Broj obuka i broj obučениh
Intenzivirati aktivnosti na praćenju harmonizacije nacionalnog zakonodavstva sa pravnim tekovinama EU, uključujući i primjenu inoviranog Obrasca za ocjenu usklađenosti propisa, sa detaljnom tabelom usklađenosti	Formirati koordinativnu jedinicu za praćenje harmonizacije EU regulative u građevinarstvu: Eurokodovi, katastar, građevinski proizvodi, energetska efikasnost, zaštita životne sredine	2010-2014	Ministarstvo za uređenje prostora i zaštitu životne sredine, Kancelarija za praćenje i vođenje projekata od posebne važnosti, Institut za standardizaciju	Broj usklađenih direktiva i standarda

STRATEŠKO OPREDJELJENJE 2 – PRAVNI I INSTITUCIONALNI OKVIR KAO OKOSNICA RAZVOJA GRAĐEVINARSTVA CRNE GORE

Prioritetni pravni djelovanja u okviru strateškog opredjeljenja	Mjere	Period implementacije	Odgovorne institucije za realizaciju	Indikatori
Formiranje ministarstva zaduženog za poslove iz oblasti građevinarstva, planiranja i uređenja prostora	Na osnovu preporuka iz Nacrta Strategije iz marta 2009. godine formirati Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine	2009	Vlada Crne Gore	Formirano ministarstvo
Formiranje Vladinog savjeta za prioritetne projekte	Donijeti odluku o formiranju Vladinog savjeta za prioritetne projekte koji bi se bavio investicionim projektima od nacionalnog značaja za Crnu Goru.	2009	Vlada Crne Gore	Donijeta odluka
Formiranje Agencije za održivi razvoj – „AOR“	Izrada plana za formiranje Agencije za održiv razvoj i opravdanosti uključivanja ostalih direkcija i agencija u okvir AOR Pristupiti formiranju Agencije za prostorno planiranje kao dijela sistema AOR-a	2009-2011	Ministarstvo za uređenje prostora i zaštitu životne sredine	Ministarstvo za uređenje prostora i zaštitu životne sredine Izrada plana
Ubrzati razvoj informacionog sistema u oblasti uređenja prostora i izgradnje objekata	Uspostavljanje Integrisanog Prostorno-informacionog sistema sa svim nivoima lejerima u okviru Agencije za održivi razvoj/ Agencije za prostorno planiranje	2010-2011	Kancelarija za praćenje i vođenje projekata od posebne važnosti	Funkcionalni integrisani prostorno-informacioni sistem
Jačanje katastra nepokretnosti	Usvojiti program za transformaciju Uprave za nekretnine iz državnog organa u posebnu Agenciju sa podrškom programa za transformacije Svjetske Banke	2010-2014	Vlada Crne Gore, Uprava za nekretnine	Realizacija programa
	Izvršiti zakonske promjene za povećanje ažurnosti u katastru, obavezu da ovlaštena agencija uradi geodetski snimak objekata i da se zapisnik sa snimkom prosleđuje i Katastru nepokretnosti u digitalnoj formi	2010	Vlada Crne Gore, Uprava za nekretnine	Izvršena zakonska izmjena
Pripremiti prostorne planove za cijelu teritoriju Crne Gore.	Izrada Plana i usvajanje dinamike za ubranu izradu prostornih i urbanističkih planova gdje oni ne postoje na teritoriji Crne Gore	2010-2012	Ministarstvo za uređenje prostora i zaštitu životne sredine, Lokalne samouprave	Broj izrađenih i usvojenih planova

Izvršiti decentralizaciju odlučivanja o građevinskim dozvolama	Izvršiti zakonske promjene za decentralizaciju odlučivanja o građevinskim dozvolama i prebacivanje sa centralnih (državnih organa) na organe lokalne samouprave svih poslova koji nijesu prioritetni niti od posebnog značaja za Crnu Goru	2010-2011	Ministarstvo za uređenje prostora i zaštitu životne sredine, Lokalne samouprave	Izvršena zakonska izmjena
Uvesti program za ojačavanje kadrovskih kapaciteta organa uprave i lokalne samouprave zaduženih za izdavanje građevinskih dozvola i drugih dokumenata vezanih za izgradnju	Definisanje programa jačanja kapaciteta organa uprave i lokalne samouprave	2010-2011	Ministarstvo za uređenje prostora i zaštitu životne sredine, Lokalne samouprave	Broj realizovanih programa
Donošenje Pravilnika o potrebnim dokumentima / uslovima u procesu dobijanja građevinske dozvole do tehničkog prijema i upotrebne dozvole	Izrada Pravilnika o usaglašavanju i formiranju jedinstvene procedure za izdavanje uslova, kontrolu i davanje saglasnosti na tehničku dokumentaciju, a koji proizilaze iz većeg broja drugih zakona	2010-2011	Ministarstvo za uređenje prostora i zaštitu životne sredine	Izrada Pravilnika
Uvesti sistem "Jedan šalter" za predaju zahtjeva	Izrada Plana i uvođenje sistema "Jedan šalter" za predaju zahtjeva	2010-2015	Ministarstvo za uređenje prostora i zaštitu životne sredine, Lokalne samouprave i ostala ministarstva	Funkcionalni sistem "Jedan šalter"
Usvajanje Pravilnika o izradi Studije opravdanosti za investicije kod kojih se koriste budžetska sredstva (javne nabavke radova veće vrijednosti)	Izmjena zakona i priprema Pravilnika o izradi Studije opravdanosti za investicije kod kojih se koriste budžetska sredstva	2010-2011	Ministarstvo za uređenje prostora i zaštitu životne sredine, Direkcija za javne radove	Izrada Pravilnika
Stvaranje ambijenta pozitivne relaksacije od pritiska obimne regulative i brojnih i komplikovanih procedura u oblasti zaštite životne sredine u pravcu eliminisanja biznis barijera	Izvršiti analizu i revidovati postojeći sistem procedura u oblasti zaštite životne sredine sa ciljem pozitivnog pojednostavlivanja i smanjivanja biznis barijera	2010	Ministarstvo za uređenje prostora i zaštitu životne sredine	Broj pojednostavljenih procedura u oblasti zaštite životne sredine

STRATEŠKO OPREDJELJENJE 3 - TEHNIČKA REGULATIVA KAO OSNOVA SISTEMA KVALITETA U GRAĐEVINARSTVU

Prioritetni pravci djelovanja u okviru strateškog opredjeljenja	Mjere	Period implement.	Odgovorne institucije za realizaciju	Indikatori
Punopravno članstvo Instituta za standardizaciju Crne Gore u evropskim organizacijama za standardizaciju CEN i CENELEC	Ispunjavanje svih 9 uslova za članstvo u CEN i CENELEC	2009-2014	ISME	Broj ispunjenih uslova
	Usvajanje minimum 80% evropskih standarda, kao jedan od 9 uslova	2009-2014	ISME	Broj usvojenih standarda
Jačanje nacionalne tehničke infrastrukture	Formirati određen broj tehničkih komiteta koji bi pratili rad jednog ili više tehničkih komiteta evropskih i međunarodnih organizacija za standardizaciju	2009-2012	ISME	Broj formiranih tehničkih komiteta, potkomiteta i radnih grupa
	Potpisivanje ugovora za bilateralnu saradnju sa stranim nacionalnim tijelima za standardizaciju	2009-2012	ISME	Broj potpisanih bilateralnih ugovora
	Aktivno učešće u radu evropskih tijela za standardizaciju			Broj posmatrača u CEN/CENELEC TC, broj podnijetih komentara i realizovanih DUMMY glasanja za EN standarde
Promotivna kampanja za aktivno učešće biznis zajednice u procesu standardizacije	Izdavanje publikacija, održavanje radionica i predavanja, prodaja standarda	kontinuirano	ISME	Broj izdatih publikacija, broj prodatih standarda, broj članova ISME, broj održanih promotivnih aktivnosti
Obezbjediti zakonodavstvo za slobodno kretanje roba, povećanje konkurentnosti i lakši pristup tržištu EU	Izrada Akcionog plana za usaglašavanje sa članovima 28-30. Ugovora o osnivanju EU. Ovi članovi se primjenjuju u neharmonizovanim oblastima i zabranjuju uvozna i izvozna kvantitativna ograničenja između država članica, kao i mjere sa ekvivalentnim efektom na kvantitativna ograničenja	2010-2012	Ministarstvo ekonomije, ISME i Kancelarija za praćenje i vođenje prioritarnih projekata –Sektor 3	Usvajanje akcionog plana

	<p>Izrada Strategije za implementaciju zakonodavstva EU u oblasti slobodnog kretanja roba. Cilj Strategije o primjeni <i>acquis communautaire</i> u oblasti slobodnog kretanja roba je identifikovanje svih mjera koje se trebaju preduzeti radi jednakog učešća na tržištu EU. Ovo se odnosi samo na EU harmonizovane sektore koji su obuhvaćeni Direktivom o građevinskim proizvodima (CPD Direktiva 89/106/EEZ) i Direktivom o koordinaciji postupaka za dodjelu ugovora za javne radove, ugovora o javnoj nabavi i ugovora o javnim uslugama (Direktiva 2004/18/EZ)</p>	2010-2012	Ministarstvo ekonomije, Kancelarija za praćenje i vođenje prioriternih projekata – Sektor 3, Institut za standardizaciju, akreditaciju, meteorologiju i kontrolu tržišta, kao i tijela za ocjenu usaglašenosti	Usvojena strategija
<p>Usvajanje Eurokodova kao nacionalnih propisa i normi za projektovanje konstrukcija, čime bi se obezbjedilo kvalitetno građenje, a ipak sačuvala specifične tradicije u građenju i uređenju prostora i primjeni tradicionalnih materijala koji su u velikoj mjeri i ekološki</p>	<p>Formiranje Tehničkog komiteta čiji će „Mirror“ Komitet biti CEN/TC 250. Za svaki dio eurokodova formirati posebne Potkomitete (PK), što znači da ih je ukupno 9. Treba da se formiraju i 3 Radne grupe (RG): za prevod; za izradu nacionalnih aneksa; za EC0 koji se odnosi na osnove projektovanja (Eurokod koji se odnosi na sve ostale eurokдове).</p> <p>Saglasno definisanom prioritetu, izvršiti prevod eurokodova, ili ih usvojiti indosiranjem, što se ne odnosi na nacionalne anekse</p>	2009-2010	ISME	broj formiranih komiteta, potkomiteta i radnih grupa
	<p>Izrada nacionalnih aneksa koji sadrže nacionalno definisane parametre i sprovođenje javne rasprave o njihovoj adekvatnosti</p> <p>Definisati karte za snijeg, vjetar, temperaturu i zemljotres</p> <p>Obezbjediti sredstva za neophodne aktivnosti preko evropskih fondova: IPA, TAIEK itd.</p>	2010-2014	ISME, u saradnji sa: Ministarstvom uređenja prostora i zaštite životne sredine, Kancelarijom za praćenje i vođenje prioriternih projekata – Sektor 3, Inženjerskom komorom, Građevinskim fakultetom, Seizmološkim institutom, Crnogorskom asocijacionom za zemljotresno inženjerstvo, Udruženjem konstruktora Crne Gore, Hidrometeorološkim zavodom i Geološkim zavodom	broj prevedenih i usvojenih eurokodova
	<p>Uvođenje novih metoda proračuna u nastavne programe fakulteta</p>	2009-2014	Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, Ministarstvo ekonomije, Ministarstvo finansija, Kancelarija za praćenje i vođenje prioriternih projekata –Sektor 3 i ISME	Raspoloživ budžet
		2009-2012	Ministarstvo prosvjete i nauke, Centri za stručno i visoko obrazovanje, fakultet	broj prilagođenih nastavnih programa

	Izrada novih udžbenika i priručnika koji sadrže eurokodove	2009-2014	Ministarstvo prosvjete i nauke, Centri za stručno i visoko obrazovanje, profesori na fakultetu	broj izdatih udžbenika i priručnika
	Organizovanje seminara, konferencija, savjetovanja, na kojima bi se nove metode prezentovale za projektante, izvođače, investitore, inspekciju i nadzorna tijela	2009-2014	ISME, Kancelarija za praćenje i vođenje prioriteta projekata –Sektor 3, Inženjerska komora, Građevinski fakultet, Seizmološki institut, Crnogorska asocijacija za zemljotresno inženjerstvo, Udruženje konstruktora Crne Gore, Hidrometeorološki zavod i Geološki zavod	broj organizovanih seminara i broj učesnika
	Definisati period koegzistencije (paralelne primjene) s postojećim propisima. Obično taj period je od 3 do 5 godina	2014-2018	ISME i Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, Kancelarija za praćenje i vođenje prioriteta projekata –Sektor 3	
	Izraditi detaljne Tehničke specifikacije za različite vidove građevinskih radova i objekata: putevi (autoputevi, magistralni i regionalni putevi), mostovi, tuneli, uređenje vodenih tokova, geotehnika, objekti od različitih materijala (beton, čelik, drvo), sanacije, zatim ispitivanja materijala itd.	2009-2014	ISME, u saradnji sa: Ministarstvom uređenja prostora i zaštite životne sredine, Kancelarijom za praćenje i vođenje prioriteta projekata –Sektor 3, Inženjerskom komorom, Građevinskim fakultetom, Seizmološkim institutom, Crnogorskom asocijacijom za zemljotresno inženjerstvo, Udruženjem konstruktora Crne Gore, Hidrometeorološkim zavodom i Geološkim zavodom	Broj donesenih propisa i njihova usklađenost sa evropskim propisima
	Donošenje zakona i propisa o građevinskim materijalima i stvaranje mehanizama za primenu zakona i propisa o energetskej efikasnosti objekata	2009-2012	Ministarstvo ekonomije i ISME, Kancelarija za praćenje i vođenje prioriteta projekata, Sektor 3	usvajanje zakona
	Državna administracija koja će biti odgovorna za implementaciju Direktiva, objavljivanje tehničkih specifikacija, davanje ovlaštenja organima za sertifikaciju	2009-2012	Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, Ministarstvo ekonomije, Kancelarija za praćenje i vođenje prioriteta projekata –Sektor 3	Realizacija praćenja kvaliteta i izdavanje sertifikata da proizvod (objekat) ispunjava uslove za Energetske efikasnost i sve ostale uslove koje propisuje Direktiva o građevinskim materijalima

Obezbjediti akreditovana tijela za kontrolu kvaliteta (veza Eurokodova sa Direktivom CPD 89/106/EEC)	Formirati, opremiti i akreditovati laboratorije za kontrolu kvaliteta	2009-2014	ISME i Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, Kancelarija za praćenje i vođenje prioriternih projekata –Sektor 3	Broj akreditovanih laboratorija
---	---	-----------	--	---------------------------------

STRATEŠKO OPREDJELJENJE 4 - KONTINUITET KAPITALNIH INVESTICIJA

Prioritetni pravci djelovanja u okviru strateškog opredjeljenja	Mjere	Period implementacije	Odgovorne institucije za realizaciju	Indikatori
Utvrdjivanje mjera ekonomske politike za ublažavanje posljedica od globalne ekonomske krize na građevinarstvo za period 2009-2011.	Usvajanje mjera podrške i olakšica sa ciljem povećanja likvidnosti građevinskih firmi	2009-2010	Vlada Crne Gore Ministarstvo za uređenje prostora i zaštitu životne sredine	Broj firmi sa poboljšanom likvidnošću nakon uvođenja sistema
	Usvajati program za kupovinu određenog broja viška izgrađenih stanova od strane države, koji bi služili kao važan resurs sistema socijalne zaštite i udovoljavanje potreba za prvi stan mladim bračnim parovima u svim regionima Crne Gore	2009-2010	Vlada Crne Gore Ministarstvo za uređenje prostora i zaštitu životne sredine Ministarstvo zdravlja, rada i socijalnog staranja	Broj otkupljenih/socijalnih stanova
	Izvršiti reprogramiranje dijela bankarskih kredita u oblasti građevinarstva, samo za započete projekte koji imaju jasnu dugoročnu tržišnu perspektivu	2009-2010	Vlada Crne Gore Ministarstvo za uređenje prostora i zaštitu životne sredine Ministarstvo za finansije	Broj reprogramiranih kredita i vrijednost
Izrada usmjerenog plana javnih nabavki	Plaćanje u najkraćem mogućem roku budžetskim i drugih naručiocima iz javnog sektora	2009-2011	Vlada Crne Gore i sva ministarstva	
	Kreiranje dinamičkog plana realizacije javnih nabavki uzimajući u obzir i kapacitete građevinarstva Crne Gore	2009-2010	Ministarstvo za uređenje prostora i zaštite životne sredine Direkcija javnih radova, Kancelarija za praćenje projekata od posebne važnosti	Izrada plana
Izvršiti uravnoteženu privatizaciju preostalih kompanija od strateškog značaja za Crnu Goru	Izraditi plan uravnotežene privatizacije i utvrditi dinamički plan za reinvestiranje sredstava prikupljenih privatizacijom preostalih kompanija u Crnoj Gori za kapitalne projekte	2009-2012	Vlada Crne Gore Ministarstvo za uređenje prostora i zaštitu životne sredine, Agencija za održivi razvoj - Kancelarija za praćenje i vođenje projekata od posebne važnosti	Izrada plana i vrijednost godišnjeg reinvestiranja u kapitalne projekte

<p>Produžiti aktivnosti na uklanjanju biznis barijera u građevinarstvu,</p>	<p>Utvrditi Plan sa dinamikom za reviziju zakonskih rješenja i procedura na bazi dokumenta izrađenog za "Eliminisanje biznis barijera za razvoj preduzetništva - uređenje prostora i izgradnju objekata"</p>	<p>2010</p>	<p>Vlada Crne Gore Ministarstvo za uređenje prostora i zaštitu životne sredine i ostala ministarstva i organi koji imaju udjela u ovom sektoru</p>	<p>Realizovanost plana sa brojem revidovanih zakonskih rješenja</p>
<p>Podsticaj i razvoj preduzetništva u građevinarstvu</p>	<p>Izrada Programa kontinuiranih mjera poboljšanja ambijenta za mala i srednja preduzeća, sa posebnim osvrtom na praćenje i podsticaj razvoja velikih preduzeća u građevinarstvu za građenje kapaciteta za nastup na regionalnom tržištu i postizanje udjela građevinarstva od 8% BDP-a u srednjeročnom periodu</p>	<p>2009-2015</p>	<p>Vlada Crne Gore Ministarstvo za uređenje prostora i zaštitu životne sredine, Ministarstvo finansija</p>	<p>Procenat učešća građevinarstva u BDP-u, target od 8% u srednjeročnom periodu</p>
<p>Nastaviti sa podsticajem investicija i težiti razvojnoj komponenti Budžeta</p>	<p>1. Uspostaviti jedinicu u okviru Kancelarije za praćenje projekata od posebne važnosti za Izradu i publikovanje dvogodišnjeg Programa Javnih Investicija, PJ (Public Investment Program, PIP) u kontinuitetu – za sljedeće sektore: energetika, saobraćaj, vodoprivreda, komunalne usluge, zaštita životne sredine, turizam, obrazovanje i nauka, kultura, zdravstvo, stanovanje, socijalna zaštita, u kojoj je definisana dinamika izrade fiksibilni studija, odgovarajuće tehničke i druge dokumentacije i realizacija projekata.</p> <p>2. Izrada potprograma sa projektima iz PJ u odnosu na mogućnost izvora obezbjeđivanja finansijskih sredstava (EU, WB, EIB, EBRD, KfW)</p> <p>3. Utvrditi plan izrade prioriternih studija opravdanosti investicija (fiksibilni studije) za velike infrastrukturne projekte i njihovu promociju međunarodnim finansijskim institucijama</p>	<p>2010-2011</p>	<p>Ministarstvo za uređenje prostora i zaštitu životne sredine, Agencija za održivi razvoj - Kancelarija za praćenje i vođenje projekata od posebne važnosti</p>	<p>Publikovanje Programa Javnih Investicija</p>
	<p>Stimulisanje javno-privatnog partnerstva i koncesija</p>	<p>2010-2015</p>	<p>Vlada / Građevinska društva</p>	<p>Broj realizovanih projekata sa javno-privatnim partnerstvom i koncesijama</p>

Definisati dugogodišnju strategiju stambene izgradnje	Izrada Programa sa dugoročnim mjerama prihvatljivog finansiranja preko Vladinog programa državnog podsticanja stanogradnje, subvencioniranje stambenih kredita i uspostavljanje projekta "5000 stanova" za finansiranje iz sistema socijalnih stanova sa Bankom za podršku razvoja Savjeta Evrope i drugih finansijskih institucija	2009-2015	Ministarstvo za uređenje prostora i zaštitu životne sredine Agencija za održivi razvoj - Kancelarija za praćenje i vođenje projekata od posebne važnosti	Broj realizovanih/izgrađenih stanova u okviru programa
Nacionalna banka za podršku održivom razvoju Crne Gore – "NBOR"	1. Izraditi analizu i plan uspostavljanja Banke za podršku održivom razvoju Crne Gore uz tehničku pomoć GTZ i KfW, za praćenje razvoja i realizaciju prioriteta projekata i projekata od važnosti za Crnu Goru 2. Preuzimanje uloge garantnog fonda za realizaciju ili finansiranje projekata, realnu zamjenu za fond za zaštitu životne sredine, fond za energetske efikasnost, fond za podsticaj razvoja malih i srednjih preduzeća, fond za regionalni razvoj-nedovoljno razvijenih područja kao i za stambenu izgradnju vladinog programa	2009-2011	Vlada Crne Gore Ministarstvo za finansije	Uspostavljena funkcija banke
Obezbeđivanje kontinuiteta investicija u transportnu infrastrukturu	Donijeti zakon o integralnom transportu	2010	Ministarstvo saobraćaja, pomorstva i telekomunikacija	Izrađen zakon
	Izraditi podzakonska dokumenta u svim resorima koji se odnose na transport, enrgiju, zaštitu životne sredine i turizam	2010-2012	Resorna ministarstva	Izrađena podzakonska akta
	Osnivanje Agencije za državne puteve u Crnoj Gori	2010	Vlada Crne Gore	Osnovana Agencija
	Osnivanje Agencije za željeznički saobraćaj u Crnoj Gori	2010	Ministarstvo saobraćaja, pomorstva i telekomunikacija	Osnovana Agencija
	Izraditi potrebne zakonske dopune i statut Agencije za državne puteve i Agencije za željeznički saobraćaj	2010	Ministarstvo pravde	Izrađene potrebne zakonske dopune i statut
	Izvršiti procjene za investiciono održavanje putne mreže, definisati prioritete i odrediti putne dionice za finansiranje radova	2010	Ministarstvo saobraćaja, pomorstva i telekomunikacija	Izvršena procjena
	Izrada potrebne dokumentacije za koncesije za redovno održavanje putne mreže	2010	Ministarstvo finansija	Izrađena dokumentacija za koncesije
	Studije za tarifaciju dodjeljivanja pristupa željezničke infrastrukture transportnim operatorima (dodjela trase)	2010-2011	Ministarstvo saobraćaja, pomorstva i telekomunikacija	Izrađena Studija

		2010	Drekojia za puteve	Izrađena Studija
<p>Pristupiti revidovanju dokumentacije za finansiranje izgradnje 6 regionalnih deponija sa zamjenom sistema novih tehnologija spaljivanja i proizvodnje električne energije preko privatnog i javnog partnerstva</p>	<p>Studija za signalizaciju glavnih puteva u Crnoj Gori i okruženju u 8 gradova</p> <p>Izraditi studiju za uvođenje modularnih spalionica čvrstog otpada na teritoriji države po principu javnog i privatnog partnerstva i izvršiti upoređivanje ekonomske i ekološke isplativosti u odnosu na investiciona ulaganja u izgradnju 7 regionalnih klasičnih deponija za čvrsti otpad</p>	2010	<p>Ministarstvo za uređenje prostora i zaštitu životne sredine Kancelarija za praćenje i vođenje projekata od posebne važnosti</p>	<p>Broj izgrađenih modularnih spalionica čvrstog otpada sa vrijednošću uštede budžetskih sredstava</p>

STRATEŠKO OPREDJELJENJE 5 - JAČANJE KONKURENTNOSTI GRAĐEVINSKE OPERATIVE

Prioritetni pravci djelovanja u okviru strateškog opredjeljenja	Mjere	Period implementacije	Odgovorne institucije za realizaciju	Indikatori
<p>Utvrditi sistem podsticajnih mjera građevinskim firmama za uvođenje Certifikovanih sistema upravljanja kvalitetom i uvođenje sistema upravljanja izvršenjem</p>	<p>Uvođenje stimulansa za društva propisanih od strane Vlade za implementaciju Programa Certifikacije sistema upravljanja kvalitetom za: -Uvođenje ISO 9000 i ISO 14000 u građevinskim firmama - Primjena standarda ISO 10006 - Kvalitet u projektnom menadžmentu</p>	2010-2015	<p>Institut za Standardizaciju Crne Gore Vlada Crne Gore i resorna ministarstva</p>	<p>Broj sertifikovanih društava u građevinarstvu</p>
<p>Ponuditi finansijske i ostale mehanizme za unapređivanje tehničke, organizacione i druge osposobljenosti građevinske operative preko Nacionalne banke za podršku održivom razvoju (NBOR) Crne Gore i ostalih institucija</p>	<p>Izraditi Vladin program za uvođenje podsticajnih finansijskih i ostalih mehanizama za unapređivanje tehničke, organizacione ili druge osposobljenosti građevinske operative za:</p> <ul style="list-style-type: none"> -uvođenje informacionih tehnologija, -obnovu mehanopremijnosti, upotrebu novih tehnologija i obrtnih sredstava u saglasnosti sa svjetskim standardima za životnu sredinu i održivi razvoj, -izvozna orijentisanost građevinskih društava, -učeoće na međunarodnim tenderima i praćenje bankarskim garancijama, -transformaciju putem reinženjeringa poslovnih procesa, -stvaranje kompetentnih radnika kroz vještine-nadogradnju i poboljšanje znanja, -beneficije za građ. društva pri zapošljavanju deficitarne radne snage, -rad na uvođenju tehnologija, opreme i osposobljavanje kadrova u sektoru obnovljivih izvora energije 	2010-2015	<p>Vlada Crne Gore, Ministarstvo finansija, Novoformirana Nacionalna banka za podršku održivom razvoju (NBOR) Crne Gore Ministarstvo za uređenje prostora i zaštitu životne sredine, Privredna komora Crne Gore</p>	<p>Broj društava koja su koristila podsticajne mjere: -obim sredstava -svrha podsticaja</p>
<p>Kontinuirano sprovesti aktivnosti na suzbijanju bespravne gradnje i rada na "crmo", kao generatora sive ekonomije</p>	<p>Donijeti Zakon o legalizaciji bespravne gradnje Ojačati kapacitete inspekcija u oblastima zaštite prostora i građevinarstvu Uvesti zakonske odredbe za oduzimanje objekta i zemljišta na kojem je nelegalna gradnja u vlasništvo države</p>	2010-2012 2010 2010-2011	<p>Ministarstvo za uređenje prostora i zaštitu životne sredine, Ministarstvo pravde Ministarstvo za uređenje prostora i zaštitu životne sredine Ministarstvo za uređenje prostora i zaštitu životne sredine, Ministarstvo pravde</p>	<p>Stepen realizacije Zakona Broj pokušaja/suzbijenih nelegalnih gradnji Broj oduzetih nelegalnih objekata</p>

<p>Implementirati postupak kvalifikacije u javne radove</p>	<p>klasifikacije</p>	<p>Donijeti propise za:</p> <ul style="list-style-type: none"> -registar i kategorizaciju privrednih društava koja se bave izvođenjem radova na izgradnji objekata -uslove za obavljanje djelatnosti upravljanja projektima i izgradnji objekata. -Uzance o građenju ili inkorporirati u pripadajućem zakonskom segmentu 	<p>2010-2011</p>	<p>Ministarstvo za uređenje prostora i zaštitu životne sredine, Privredna komora Crne Gore- odbor udruženja građevinarstva, Inženjerska komora Crne Gore</p>	<p>Broj donijetih propisa</p>
<p>Inicirati periodično prikupljanje i publikovanje podataka od strane Privredne komore-sektora za građevinarstvo, kao osnov za preduzimanje mera podsticaja za unapređenje ljudskih resursa i društava u celini</p>	<p>Uvesti sistem za prikupljanje i publikovanje podataka od interesa za građevinarstvo:</p> <ul style="list-style-type: none"> -podaci vezani za domaće tržište i građevinska društva (broj, struktura, veličina, šifra djelatnosti, itd.) -podaci o raspisanim inostranim tenderima i uslovima učešća 	<p>2010-2015</p>	<p>Privredna komora Crne Gore- odbor udruženja građevinarstva, Kancelarija za praćenje i vođenje projekata od posebne važnosti</p>	<p>Funkcionalnost sistema</p>	
<p>Povezivanje društava u saveze (klastere) preko aktivnog učešća Vlade, Privredne komore, lokalne samouprave, Univerziteta, sindikata i drugih</p>	<p>Usvajanje programa akcija za stvaranje klastera i povezivanje crnogorskih građevinskih društava radi zajedničkog nastupa na domaćim ili inostranim tržištima</p>	<p>2010-2011</p>	<p>Ministarstvo za uređenje prostora i zaštitu životne sredine</p>	<p>Broj uspostavljenih funkcionalnih klastera</p>	
<p>Regulisati primjenu najsavremenijih mjera bezbjednosti i zaštite zdravlja pri radu</p>	<p>Usvajanje propisa i normi, u vezi mjera bezbjednosti i zaštite zdravlja pri radu u građevinarstvu</p>	<p>2010-2011</p>	<p>Vlada Crne Gore, resorno ministarstvo, Direkcija javnih radova</p>	<p>Donošenje propisa</p>	
<p>Implementirati FIDIC ugovore u domaćim građevinskim projektima</p>	<p>Izvršiti izmjenu i dopunu Zakona o Javnim nabavkama u djelu modela ugovora koji treba da bude baziran na FIDIC-ovim uslovima i domaćoj regulativi u dijelu posebnih uslova:</p> <ul style="list-style-type: none"> -revidovati propise o postupku nabavke robe, usluga i ustupanju radova, te propise o licenciranju izvođača 	<p>2010-2015</p>	<p>Vlada Crne Gore, Privredna komora Crne Gore- odbor udruženja građevinarstva, Ministarstva za uređenje prostora i zaštitu životne sredine</p>	<p>Izvršena izmena i dopuna</p>	
<p>Podsticati razvoj i formiranje jakih konsultantskih i projektantskih firmi</p>	<p>Uvesti podsticajne mere za ukрупnjavanje sadašnjih brojnih malih firmi u velike konsultanske i projektanske firme sposobne za projektovanje i upravljanje velikih investicionih projekata</p> <ul style="list-style-type: none"> -podsticati profesionalnu nadgradnju u specijalističkim oblastima preko uvoženja obuka 	<p>2010-2015</p>	<p>Broj udruženih i ukрупljenih firmi</p>		

STRATEŠKO OPREDELJENJE 6 - FORMIRANJE ADEKVATNE STRUKTURE RADNE SNAGE U OBLASTI GRAĐEVINARSTVA

Prioritetni pravci delovanja u okviru strateškog opredeljenja	Mjere	Period implement.	Odgovorne institucije za realizaciju	Indikatori
Dovršavanje procesa reforme obrazovanja naročito u pogledu sistema nacionalnog okvira kvalifikacija	Donošenje nacionalne klasifikacije zanimanja, zasnovane na Internacionalnom standardu klasifikacije zanimanja (ISCO-88)	2009-2010	Ministarstvo prosvjete i nauke, Radno tijelo za razvoj NOK (prema Strategiji uspostavljanja NOK) i Zavod za zapošljavanje Crne Gore	Usvajanje dokumenta
Povećanje javnih izdvajanja za obrazovanje i razvoj ljudskih resursa i njihovo pravilno usmjeravanje	Povećanje javnih izdvajanja Uvođenje politike i podsticajnih mjera koje će stimulisati veća privatna ulaganja	2010-2012	Vlada Crne Gore, Ministarstvo prosvjete i nauke i Ministarstvo finansija	Visina obezbjeđenih sredstva koja će biti namenjena isključivo za razvoj obrazovnog sistema
Razvoj srednjeg i višeg stručnog obrazovanja u cilju prevažilaženja problema deficitarnosti kadrova za određene profesije	Uspostavljanje aktivnije saradnje socijalnih partnera sa nadležnim ministarstvom pri definisanju /određivanju potrebnih programa srednjeg i višeg stručnog obrazovanja. Ovom mjerom će se smanjiti potreba naknadnih obuka Sprovođenje detaljne analize deficitarnih zanimanja po regionima Otvaranje srednjih stručnih škola (javnih ili privatnih), ili otvaranje odjeljenja za deficitarne struke u postojećim školama, posebno u sjevernom regionu Priprema, evaluacija i uvođenje obrazovnih programa za deficitarna zanimanja Obezbeđenje nastavničkog kadra za deficitarna zanimanja Obezbeđenje materijalnih sredstava za razvoj i opremanje obrazovnih ustanova (nastavna pomagala, knjige, kompjuterska oprema, laboratorije).	2009-2010 2010-2015 2010-2015	Ministarstvo prosvjete i nauke, Privredna komora, Unija poslodavaca, Zavod za zapošljavanje CG Privredna komora, Unija poslodavaca, Zavod za zapošljavanje CG Ministarstvo prosvjete i nauke, Privredna komora, Unija poslodavaca, privatne firme iz oblasti građevinarstva Ministarstvo prosvjete i nauke, Centar za stručno obrazovanje, Savjet za stručno obrazovanje, Savjet za visoko obrazovanje	Smanjen broj naknadnih obuka Realni podaci o deficitarnosti zanimanja po regionima Broj otvorenih odjeljenja Broj usvojenih obrazovnih programa
Donošenje upisne politike koja stimuliše upis deficitarnih zanimanja	Limitiranje broja upisanih na obrazovne programe za nedeficitarna zanimanja	2010-2011	Ministarstvo prosvjete i nauke, ZZZ CG, Ministarstvo zdravlja, rada i socijalnog stanja	Donešena odluka o limitiranju upisa

<p>Popularizacija građevinske struke kod učenika</p>	<p>Profesionalna orijentacija i savjetovanje učenika prije upisnog roka</p> <p>Promovisanje struke preko javnih prezentacija, brošura, medijuma i sl., kako bi se razbila fama da je građevinarstvo neatraktivna profesija zbog toga što traži težak fizički rad, da je slabo plaćeno itd.</p> <p>Obezbeđenje fondova za stipendiranje ili kreditiranje učenika i studenata za deficitarna zanimanja</p> <p>Analiza potrebe za specifičnim obukama</p> <p>Organizacija obuka</p>	<p>kontinuirano</p> <p>kontinuirano</p> <p>kontinuirano</p> <p>kontinuirano</p> <p>kontinuirano</p> <p>kontinuirano</p> <p>kontinuirano</p> <p>kontinuirano</p>	<p>Ministarstvo prosvjete i nauke, Ministarstvo zdravlja, rada i socijalnog stanja, Centar za profesionalnu orijentaciju</p> <p>Ministarstvo prosvjete i nauke, Obrazovne ustanove, mediji</p> <p>Ministarstvo prosvjete i nauke, Ministarstvo finansija, Unija poslodavaca</p> <p>Centar za stručno obrazovanje, ZZZ CG</p> <p>Centar za stručno obrazovanje, ZZZ CG</p> <p>Direkcija za mala i srednja preduzeća, Unija poslodavaca, obrazovne ustanove</p> <p>Direkcija za mala i srednja preduzeća, Unija poslodavaca, obrazovne ustanove</p> <p>Direkcija za mala i srednja preduzeća, Unija poslodavaca, obrazovne ustanove</p> <p>Centar za stručno obrazovanje, ZZZ CG, Unija poslodavaca</p> <p>Unija poslodavaca</p> <p>Privredna komora, Unija poslodavaca</p>	<p>Rezultati upisa</p> <p>Broj upisanih</p> <p>Broj stipendiranih učenika i studenata koji su se opredelili za deficitarna zanimanja</p> <p>Rezultati analize</p> <p>Broj organizovanih obuka</p> <p>Stečeni nivo znanja</p> <p>Stečeni nivo znanja</p> <p>Stečeni nivo znanja</p> <p>Broj uvedenih programa i broj učesnika u programu prekvalifikacije, dokvalifikacije i t.d.</p> <p>Broj uspješno završenih obuka i ostvarenog zapošljavanja</p> <p>Realizacija obrazovanja</p>
<p>Uključivanje obrazovanje odraslih i dalji razvoj ljudskih resursa kao sastavni dio politike obrazovanja</p> <p>Sprovođenje aktivnosti na podizanju svijesti kod poslodavaca i menadžera u kompanijama o važnosti daljeg ulaganja u razvoj ljudskih resursa i stvaranju organizacija koje uče</p>	<p>Organizovanje kurseva za rukovođeci kadar, kome najčešće nedostaju menadžerske sposobnosti</p> <p>Insistiranje na pohađanju kurseva, radionica, stručnih predavanja, seminara i sl. (moguća mjera za potsticanje zaposlenih bi bila da se ova aktivnost uvede kao uslov za produženje ovlaštenja za rad)</p>	<p>2009-2011</p> <p>kontinuirano</p>	<p>Centar za stručno obrazovanje, ZZZ CG, Unija poslodavaca</p> <p>Unija poslodavaca</p>	<p>Broj uvedenih programa i broj učesnika u programu prekvalifikacije, dokvalifikacije i t.d.</p> <p>Broj uspješno završenih obuka i ostvarenog zapošljavanja</p>
<p>Uvođenje programa obrazovanja za dokvalifikaciju, usavršavanje i specijalizaciju, obrazovanje uz rad i druge oblike obrazovanja, u skladu sa definisanim potrebama na tržištu rada. Prioritet treba dati obuci i prekvalifikaciji za poznatog poslodavca</p>	<p>Izrada planova i programa za potrebnu dokvalifikaciju, prekvalifikaciju, usavršavanje ili specijalizaciju, ne samo zbog smanjivanja deficitarnosti postojećih profesija, već i zbog inovacije znanja zbog tehnoloških unapređenja</p> <p>Podsticanje potencijalnih kandidata za obuku, ili prekvalifikaciju, posebnim popularnim mjerama (plaćeni troškovi programa, obezbjeđivanje naknade za vrijeme trajanja programa, obezbjeđivanje radnog mjesta nakon završetka programa)</p>	<p>2009-2010</p> <p>kontinuirano</p>	<p>Centar za stručno obrazovanje, ZZZ CG, Unija poslodavaca</p> <p>Unija poslodavaca</p>	<p>Broj uvedenih programa i broj učesnika u programu prekvalifikacije, dokvalifikacije i t.d.</p> <p>Broj uspješno završenih obuka i ostvarenog zapošljavanja</p>
<p>Obezbeđenje dualnog sistema obrazovanja (obrazovanje uz praksu)</p>	<p>Stimulisanje interesa građevinskih kompanija odgovarajućim fiskalnim mjerama</p>	<p>2009-2010</p>	<p>Privredna komora, Unija poslodavaca</p>	<p>Realizacija obrazovanja</p>

<p>Postepeno povećanje broja i kvaliteta radne snage sa visokim i postdiplomskim obrazovanjem</p>	<p>Povećanje broja i kvaliteta upisanih studenata u visokoobrazovne institucije koje obrazuju kadar za potrebe građevinarstva</p> <p>Povećanje efikasnosti studiranja, što podrazumjeva veću prohodnost</p> <p>Povećanje zastupljenosti praktičnog rada (prakse) i učestvovanje studenata u naučno-istraživačkom radu</p>	<p>2009-2010</p> <p>kontinuirano</p>	<p>Ministarstvo prosvjete i nauke, Centar za stručno obrazovanje, Srednje stručne škole</p> <p>Ministarstvo prosvjete i nauke, Savjet za visoko obrazovanje, Visokoobrazovne institucije</p>	<p>Broj upisanih studenata i njihov uspeh za vreme studiranja</p> <p>Broj diplomiranih studenata</p>
<p>Uvođenje principa održivog razvoja u visokom obrazovanju</p>	<p>Dopuna visokoobrazovnih programa disciplinama vezanim za održivi razvoj, kao što su zaštita životne sredine i primjena novih, ekoloških i obnovljivih građevinskih materijala</p> <p>Priprema i akreditacija novih studijskih programa iz oblasti energetske efikasnosti objekata</p>	<p>2009-2011</p> <p>2009-2011</p>	<p>Ministarstvo prosvjete i nauke, Savjet za visoko obrazovanje, Visokoobrazovne institucije</p> <p>Ministarstvo prosvjete i nauke, Savjet za visoko obrazovanje, Visokoobrazovne institucije</p>	<p>Njihova sposobnost za uključivanje u naučni i stručni rad</p> <p>Uvođenje novih nastavnih disciplina</p> <p>Akreditacija studijskog programa</p>
<p>Uspostavljanje bolje koordinacije na području istraživanja i razvoja putem partnerstva relevantnih učesnika: pojedinaca, kompanija, socijalnih partnera i vlasti</p>	<p>Osnivanje istraživačkog centra za održivi razvoj građevinarstva, za praćenje, razvoj i primjenu novih metoda i tehnologija, za energetske efikasnost, te usmjeravanje građevinske industrije ka proizvodnji novih, kvalitetnijih, jeftinijih proizvoda, materijala, prefabrikovanih elemenata, opreme i industrijalizacije</p> <p>Iniciranje, podrška, identifikovanje partnera i priprema kvalitetnih istraživačkih projekata.</p>	<p>2009-2011</p> <p>kontinuirano</p>	<p>Ministarstvo prosvjete i nauke, Privredne komore, Visokoobrazovne institucije</p> <p>Ministarstvo prosvjete i nauke, Socijalni partneri i Visokoobrazovne institucije</p>	<p>Osnivanje centra</p> <p>Broj prihvaćenih projekata</p>
<p>Iniciranje korišćenja sredstava EU fondova pri kreiranju zajedničkih projekata (socijalnih partnera) koji podržavaju podizanje kvaliteta i dostupnosti učenja mladih i odraslih</p>	<p>Prijava TEMPUS projekata koji se odnose na reforme studijskih programa, reforme univerzitetskog menadžmenta, strukturne reforme visokoobrazovnog sistema, kao i projekte koje se odnose na uticaj visokog obrazovanja na društvo u celini.</p> <p>Korišćenje programa kao što su: ERASMUS MUNDUS, BASILIUS, CEEPUS i dr. za ostvarivanje mobilnosti nastavnog kadra i studenata</p>	<p>kontinuirano</p> <p>kontinuirano</p>	<p>Ministarstvo prosvjete i nauke, Socijalni partneri i Visokoobrazovne institucije</p> <p>Ministarstvo prosvjete i nauke, Socijalni partneri i Visokoobrazovne institucije</p>	<p>Broj prihvaćenih projekata</p> <p>Broj prihvaćenih projekata</p> <p>Broj prihvaćenih aplikacija</p>
<p>Obezbeđenje učestvovanja strukovnih udruženja (Savez arhitekata, Udruženje geodeta, Savez inženjera i tehničara i Inženjerske komore) u procese doživotnog učenja i stručnog usavršavanja</p>	<p>Organizovanje kurseva, stručnih predavanja, simpozijuma i seminara od strane ovih udruženja, sa ciljem doživotnog obrazovanja građevinar</p> <p>Obezbeđenje mehanizma za obaveznost učešća na stručnim predavanjima, seminarima i simpozijuma. Moguće rešenje je da učestvovanje bude uslov za dobijanje ili za produženje ovlašćenja za rad</p>	<p>kontinuirano</p> <p>2010-2015</p>	<p>Savez arhitekata, Udruženje geodeta, Savez inženjera i tehničara i Inženjerska komora</p> <p>Vlada CG, Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine</p>	<p>Broj realizovanih kurseva, seminara, predavanja i sl.</p> <p>Donošenje zakonske mjere</p>

STRATEŠKO OPREDJELJENJE 7 - RAZVOJ INDUSTRIJE GRAĐEVINSKIH MATERIJALA BAZIRAN NA PRINCIPIMA ODRŽIVOG RAZVOJA

Prioritetni pravci delovanja u okviru strateškog opredeljenja	Mjere	Period implementacije	Odgovorne institucije za realizaciju	Indikatori
Izraditi program za namjensko korišćenje mineralnih sirovina	Tehnički i finansijski valorizovati potencijalne terene za eksploataciju ukrasnog kamena, tehničko-građevinskog kamena, bentonita, cementnog laporca, gline, bijelog boksita i rožnaca za staklarsku industriju (izraditi fisibiliti studiju opravdanosti i uticaja na životnu sredinu i obezbjediti koncesije, ili formirati javno-privatna partnerstva)	2010-2015	Državni organi i lokalna vlast, Kancelarija za praćenje i vođenje prioritet-nih projekata –Sektor 3	broj studija opravdanosti; broj izrađenih karata sa označenim lokacijama za moguće eksploatacije; broj koncesija
	Uspostaviti finansijske mehanizme za podsticaj realizacije projekata za proizvodnju građevinskih materijala (kredit, koncesije, javno-privatna partnerstva)	2010-2012	Ministarstvo ekonomije i Ministarstvo finansija	broj ponuđenih kredita, koncesija, javno-privatna partnerstva
	Stvoriti mehanizme i standarde za podsticaj tradicionalnog načina gradnje kao autohtoni, a koristiti lokalne sirovine	2010-2012	Ministarstvo ekonomije, ISME i Kancelarija za praćenje i vođenje prioritet-nih projekata –Sektor 3	usvojeni zakoni i standardi
	Proučiti mogućnosti korišćenja tehnogenih mineralnih sirovina, što rješava i problem otpada	2010-2012	Ministarstvo ekonomije, Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, Stručne institucije, Kancelarija za praćenje i vođenje prioritetnih projekata – Sektor 3	usvojene studije za korišćenje ovih sirovina zakonska regulativa
	Kontrolisati eksploataciju mineralnih sirovina kao bigra i bokita, ali i sjunka i pjeska, zbog mogućih ekoloških katastrofa	2010-2012	Ministarstvo ekonomije, ISME	usvojeni zakoni i standardi
Obezbediti razvoj postojećih i izgradnju novih kapaciteta za proizvodnju građevinskih materijala	Donijeti zakonsku regulativu koja će obavezati na primenu Direktive 86/106/EEC	2010-2015	Ministarstvo finansija, lokalni organi uprave, sama preduzeća	ostvaren razvoj i modernizovanje, res tartiranje procesa proizvodnje
	Obezbediti razvoj postojećih kapaciteta putem rekonstrukcija, privatizacija ili davanja koncesija. Time bi se obezbjedila finansijska sredstva za obnovu zastarjele i nabavku nove opreme	2010-2015	Ministarstvo finansija, lokalni organi uprave, sama preduzeća	Ministarstvo prosvjete i nauke, Privredna komora, Unija poslodavaca, Zavod za zapošljavanje CG
Izgraditi fabriku za pokrivni crijep, obnoviti tehnološke procese u ciglanama (Pijevlja)	Sprovediti obuku zaposlenima u preduzećima za primjenu novih tehnologija i standarda	2010-2015	inostrana / domaća preduzeća	realizacija plana
	sondirati interes inostranih preduzeća i stvoriti mehanizme za povećanje ulaganja	2010-2015	inostrana / domaća preduzeća	realizacija plana
Izgraditi gipsaru i ispitati mogućnost za proizvodnju gips-kartonskih ploča	sondirati interes inostranih preduzeća i stvoriti mehanizme za povećanje ulaganja	2010-2015	inostrana / domaća preduzeća	realizacija plana
	sondirati interes inostranih preduzeća i stvoriti mehanizme za povećanje ulaganja	2010-2015	inostrana / domaća preduzeća	realizacija plana

Intenzivirati razvoj cementne industrije	Izraditi fisibiliti studije za izgradnju cementara u Baru i Pljevljima, sondirati interes inostranih preduzeća i stvoriti mehanizme za povećanje ulaganja	2010-2015	inostrana / domaća preduzeća	realizacija plana
Uspostaviti mehanizme za racionalno i svrsishodno korišćenje raspoloživog šumskog bogatstva	Izraditi strategiju za održiv razvoj i upravljanje šumama	2010-2015	Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine	usvojena strategija
Rekonstrukcija, privatizacija i investicije za kapacitete drvne industrije, posebno u sjevernom regionu	Namjenski označiti ustanovljene i potencijalne terene za eksploataciju drveta Razvoj pilana sa proizvodnjom oplata i drvne građe	2010-2015 2010-2020	Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine inostrana / domaća preduzeća	izrađene karte realizacija plana
Finalizacija aluminijumskih proizvoda u postojećem Kombinat aluminijuma	Izgradnja novih fabrika za obradu drveta, proizvodnju medijapan ploča, iverice, lijepjenih lameliranih nosača i konstrukcija	2010-2020	inostrana / domaća preduzeća	realizacija plana
Preduzeti mjere za olakšavanje transporta sirovina i materijala	Uspostaviti nove tehnologije za proizvodnju briketa i peleca	2010-2020	inostrana / domaća preduzeća	realizacija plana
Podsticati proizvodnju ekoloških i energetski efikasnih materijala	Aktiviranje Aluminijuskog kombinata na bazi studije opravdanosti	2010-2015	inostrana / domaća preduzeća	realizacija plana
Podsticati proizvodnju ekoloških i energetski efikasnih materijala	Izgraditi saobraćajnu infrastrukturu	2010-2020	Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, Kancelarija za praćenje i vođenje prioriteta - Sektor 3	izgrađeni putevi
Podsticati proizvodnju ekoloških i energetski efikasnih materijala	Uspostaviti pravnu regulativu i finansijske mehanizme za podsticaj korišćenja godišnje obnovljivih i lokalno dostupnih materijala, poput opeke od zemlje, gline, gipsa, drveta, drvenih strugotina, slame, biomase i sl. koje se mogu i reciklirati	2010-2015	Ministarstvo uređenja prostora i zaštite životne sredine, ISME, Kancelarija za praćenje i vođenje prioriteta - Sektor 3	usvojena regulativa
Obezbediti plasman na domaćem tržištu i izvoz proizvoda građevinske industrije	Donijeti tehničku regulativu i standarde koji će omogućiti primjenu ekoloških i obnovljivih materijala Finansijskim mjerama potaknuti privatni sektor na otvaranje fabrika za proizvodnju građevinskih elemenata na bazi ekoloških materijala (kao na primjer blokove od drvne strugotine, cement i aditiv), posebno u Sjeverni region, kao jedna od mjera za razvoj tog regiona. Proizvodnja bi bila namenjena i za izvoz.	2010-2015	ISME	usvojena regulativa
	Otvoriti akreditovane laboratorije za ispitivanje materijala	2010-2015	Ministarstvo ekonomije, lokalni upravni organi i preduzeća (domaća i strana)	broj otvorenih fabrika
		2010-2012	Ministarstvo ekonomije i ISME i Institut za akreditaciju	broj laboratorija

11. MONITORING SPROVOĐENJA STRATEGIJE

Uspostavljanje Strategije razvoja građevinarstva do 2020. godine u Crnoj Gori zahtjeva aktivno ušesće šireg spektra učesnika i to ne samo države i njenih institucija i organa, već i na lokalnom nivou i društva u cjelini. Gledano sa više aspekata, građevinarstvo je vitalni dio društva i preduslov za ostvarivanje ostalih ekonomskih aktivnosti i postizanje ekonomskog rasta društva u cjelini. To podrazumijeva da svaki učesnik, direktni ili indirektni, u građevinarstvu treba da pridonese i preuzme dio akcija.

Svakako da je odgovornost države da omogući potreban institucionalni kapacitet i postavljenost sa ciljem da se osigura profesionalna implementacija strategije i zaštiti kretanje od integritanog planiranja do fizičke realizacije.

Monitoring i napredak aktivnosti u okviru implementacije bilo koje politike ili strateških dokumenata neophodan je kako bi se mogla vršiti ocjena progressa u ostvarivanju zacrtanih ciljeva, kako bi se na osnovu podataka i rezultata stvorile mogućnosti revidovanja početnih ciljeva i mjera i svakako da bi se omogućila uporedivost sa stanjem u drugim državama.

U toku procesa izrade Strategije u fazi analiza i ocjena stanja utvrdili smo nedostatak i slabost u sistemu prilikom prikupljanja i obrade podataka relevantnih za građevinski sektor, tako da smatramo da treba posvetiti pažnju adekvatnom statističkom usaglašavanju sa standardima EU. Svjesni smo da statistika ne može biti servis svih zahtjeva koje građevinarstvo ima i koje će imati u budućnosti. Zbog toga smo na početku analiza tokom izrade Strategije osmislili upitnike za koje smo smatrali da će dati relevantne podatke za poimanje sadašnje realne slike u građevinarstvu Crne Gore. Smatramo da dobar dio sadržaja upitnika treba da ostane kao stalni instrument prikupljanja podataka od strane Kancelarije za praćenje i vođenje projekata od posebnog značaja u okviru novoformiranog Ministarstva za uređenje prostora i zaštitu životne sredine u saradnji (prije svega) sa Privrednom Komorom Crne Gore - Odborom za građevinarstvo, MONSTAT-om, Direkcijom javnih radova i Komorom arhitekata i Inženjera Crne Gore.

Svaku predviđenu mjeru u okviru Prioritetnih pravaca djelovanja strateških opredjeljenja, prati indikator kojim će se vršiti monitoring nad napretkom u postizanju ciljeva definisanih u okviru Strategije i omogućiće proces identifikovanja kvalitetnog poboljšanja. Izbor indikatora je od suštinskog značaja za uspješnu ocjenu predviđenih mjera i politika. Ovi indikatori su pokazatelji procesa ili stanja.

Realizacija sistema monitoringa predviđena je na isti način kao i sprovođenje koordinacije implementacije, tj. kroz saradnju svih ministarstava sa Ministarstvom za uređenje prostora i zaštitu životne sredine i budućom novoformiranom institucijom – Agencijom za održivi razvoj, uz glavnu koordinirajuću ulogu Kancelarije za praćenje i vođenje projekata od posebne važnosti (koja je u okviru Ministarstva za uređenje prostora i zaštitu životne sredine) sa potpunom političkom podrškom Vladinog Savjeta za prioritetne projekte.

Brojni su projekti u Crnoj Gori koji se raealizuju od strane nezavisnih istraživačkih institucija, privatnog sektora, NVO i međunarodnih institucija i organizacija u kojima se za potrebe pojedinih projekata sistematizovano prikupljaju i prate određeni podaci. Ovi podaci mogu biti korisna dopuna zvaničnim izvorima. Za potrebe procesa monitoringa u narednom trogodišnjem periodu nije predviđeno prikupljanje podataka van okvira statističkog sistema.

Moramo naglasiti da će se sa procesom pridruživanja EU svakako mijenjati metodologija kao i vrste indikatora koji će biti relevantni direktno ili indirektno za oblast građevinarstva i implementaciju Strategije. Akcioni plan koji je u funkciji realizacije strateških opredjeljenja ima značajan broj indikatora koji se odnose na same procese i nisu definisani kao kvantifikovani i direktno mjerljivi za razliku od konkretnih zadataka. U svakom slučaju, vremenom će tokom implementacije biti potrebna standardizacija metodologija u saglasnosti sa evropskim prihvaćenim parametrima Euroconstruct-a.

POPIS DOKUMENTACIONE OSNOVE

- [1] *Zakon o uređenju prostora i izgradnji objekata*, "Sl. list Crne Gore", br. 51/08 od 22.08.2008
- [2] *Predlog Zakona o svojinsko-pravnim odnosima*, www.bizniscg.info/download/Finansije
- [3] *Zakon o stranim ulaganjima*, "Sl. List RCG", br. 52/00 od 03.11.2000, 36/07 od 15.06.2007
- [4] *Zakon o zaštiti prirode*, "Sl. list Crne Gore", br. 51/08 od 22.08.2008
- [5] *Zakon o životnoj sredini*, "Sl. list CG", br. 48/08 od 11.08.2008
- [6] *Zakona o procjeni uticaja na životnu sredinu*, "Sl. list RCG", br. 80/05 od 28.12.2005
- [7] *Opšti zakon o obrazovanju i vaspitanju*, „Službeni list RCG”, broj 64/02, 28.11.2002
- [8] *Zakon o izmenama i dopunama opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju*, „Službeni list RCG”, broj 32/05, 27.05.2005
- [9] *Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju*, „Službeni list RCG”, broj 64/02, 28.11.2002
- [10] *Zakon o gimnaziji*, „Službeni list RCG”, broj 64/02, 28.11.2002
- [11] *Zakon o strucnom obrazovanju*, „Službeni list RCG”, broj 64/02, 28.11.2002
- [12] *Zakon o visokom obrazovanju*, „Službeni list RCG”, broj 60/03
- [13] *Zakon o naučno-istraživačkoj djelatnosti*, „Službeni list CG”, broj /08
- [14] *Zakon o obrazovanju odraslih*, "Sl. list RCG", br. 64/02 od 28.11.2002, 49/07 od 10.08.2007
- [15] *Zakon o priznavanju i vrednovanju obrazovnih isprava*, „Službeni list Crne Gore”, broj 4/08
- [16] *Zakon o integrisanom sprecavanju i kontroli zagadjivanja zivotne sredine*, "Sl. List RCG", br. 80/05 od 28.12.2005, broj: 01-1319/2, Podgorica 26.12.2005god.
- [17] *Zakon o strateškoj proceni uticaja na zivotnu sredinu* "Sl. List RCG" br. 80/05 od 28.12.2005god, broj: 01-1322/2, Podgorica 26.12.2005god.
- [18] *Zakon o vodosnabdevanju i odvođenju otpadnih voda i deponovanju cvrstog otpada sa područja opština Herceg Novi, Kotor, Tivat, Budva, Bar i Cetinje*, „Sl.list RCG“ br.46/91
- [19] *Zakon o putevima*, Sl.list RCG , br 42/04 od 22.06.2004 godine
- [20] *Zakon o sumama*, "Sl. list RCG" br.55/00
- [21] *Zakona o vodama*, „Službeni list RCG“, broj 27/07
- [22] *Zakon o radu*, "Sl. list RCG" br. 49/08
- [23] *Zakon o turizmu*, "Služben list RCG", br. 32/2002, 41/2002, 45/2002, 38/2003 i 31/2005.
- [24] *Zakon o lokalnoj samoupravi*, "Sl. list Crne Gore", br. 45/91, 50/91, 16/95, 22/95, 23/96 i 42/2003. Vidi odluku US RCG br. 71/95-33/96-4. Prestao da vazi osim poglavlja "V Organizacija i rad organa opstine" izuzev clana 36 u tom poglavlju.
- [25] *Zakon o lokalnoj samoupravi*, "Sl. list Crne Gore", br. 42/03 i 28/04
- [26] *Zakon o finansiranju lokalne samouprave*, "Sl. list Crne Gore", br. 42/03 i 44/03.
- [27] *Zakon o nacionalnim stručnim kvalifikacijama*, "Sl. list Crne Gore", br. 80/08 od 26.12.2008
- [28] *Zakon o evidencijama u oblasti rada i zapošljavanja*, "Sl. list RCG", br. 69/03 od 25.12.2003
- [29] *Zakon o porezu na dobit pravnih lica*, "Sl. list RCG", br. 65/01 i 80/04 i "Sl. list CG", broj 40/08
- [30] *Zakon o regionalnom vodosnabdevanju Crnogorskog primorja*, "Sl. list Crne Gore", br. 13/07 od 18.12.2007
- [31] *Zakon o upravljanju otpadom*, „Sl. list RCG“, br. 80/05 od 28.12.2005

- [32] *Zakon o kontroli državne podrške i pomoci*, Vlada Crne Gore, 05.08.2008
- [33] *Carinski zakon*, "Službeni list RCG", br. 7/02,38/02,72/02,21/03,29/05,66/06 i „Službeni list CG“, br. 21/08
- [34] *Zakon o porezu na dodatu vrijednost*, <http://www.gov.me/minfin>
- [35] *Zakon o Budžetu Crne Gore za 2008 godinu*, Ministarstvo finansija, Podgorica, 26. decembar 2007. godine
- [36] *Zakon o zaštiti od buke u životnoj sredini*, "Službenom listu RCG", br. 45/2006 od 17.7.2006. godine.
- [37] *Zakon o održavanju čistoće, prikupljanju i korišćenju otpadaka* "Sl. list SRCG", br. 20/81, 26/81, 2/89, 19/89, 29/89, 39/89, 48/91, 17/92, 27/94
- [38] *Zakon o zapošljavanju i radu stranaca*, Službeni list Crne Gore br.22 od 02. 04. 2008.
- [39] *Zakon o zaštiti na radu*, Službeni list RCG, br. 79/2004
- [40] *Zakon o zdravstvenoj zaštiti*, "Službeni list Republike Crne Gore" br. 39/2004
- [41] *Zakon o zaštiti građana republike Crne Gore na radu u inostranstvu*, "Službeni list Republike Crne Gore 11/04
- [42] *Zakon o opštem upravnom postupku*, "Službeni list Republike Crne Gore 60/03
- [43] *Zakon o inspekciji rada*, <http://www.mzdravlja.vlada.cg.yu>
- [44] *Zakon o državnom predmjeru i katastru nepokretnosti*
- [45] *Zakon o privrednoj komori Crne Gore*, "Službeni list CG", br. 42/98
- [46] *Pravilnik o kriterijumima za izbor lokacija, načinu i postupku odlaganja otpadnih materijala*, "Sl. list RCG", br. 56/00
- [47] *Pravilnik o kvalitetu i sanitarno-tehničkim uslovima za ispuštanje otpadnih voda u recipijent i javnu kanalizaciju, načinu i postupku ispitivanja kvaliteta otpadnih voda, minimalnom broju ispitivanja i sadržaju izvještaja o utvrđenom kvalitetu otpadnih voda*, „Službeni list Crne Gore“, br. 45/08 od 31. jula 2008
- [48] *Pravilnik o sanitarno-tehničkim uslovima koje moraju da ispunjavaju deponije i mjesta za izručivanje fekalija, načinu uređivanja i održavanja deponija i mjesta za izručivanje fekalija i o načinu za uništavanje smeća i fekalija*, "Sl. listu SRCG", br. 20/83
- [49] *Pravilnik o sadržini elaborata o procjeni uticaja na životnu sredinu*, "Sl. List RCG" broj 80/05, Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine
- [50] *Pravilnik o sadržaju dokumentacije koja se podnosi uz zahtjev za odlučavanje o potrebi procjene uticaja na životnu sredinu*, "Sl. List RCG" broj 80/05, broj 01-3894/1, Podgorica 17.12.2007god., Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine
- [51] *Pravilnik o sadržaju dokumentacije koja se podnosi uz zahtjev za određivanje obima i sadržaja elaborata o procjeni uticaja na životnu sredinu*, "Sl. List RCG" broj 80/05, broj 01-3893/1, Podgorica 17.12.2007god., Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine
- [52] *Pravilnik o izradi i održavanju katastra voda i podzemnih objekata*, "Sl.list RCG" br. 25/79, 28/79
- [53] *Pravilnik o izradi i održavanju katastarskog operata* "Sl. List RCG" br. 9/87,
- [54] *Pravilnik o izradi i održavanju katastra morskog dobra*, "Sl. list RCG" br. 21/97,
- [55] *Pravilnik o izradi i održavanju katastra nepokretnosti*, "Sl. RCG" br. 22/2006 od 11.04.2006god., Ministarstvo finansija RCG
- [56] *Pravilnik o postupku licenciranja ustanova u oblasti vaspitanja i obrazovanja i nacinu vođenja registra licenciranih ustanova*, "Sl. list RCG", br. 45/06 od 17.07.2006
- [57] *Odluka o određivanju izvorišta namijenjenih za regionalno i javno vodosnabdijevanje (javnim vodovodom) i utvrđivanje njihovih granica*, „Službeni list RCG“, broj 36/08 od 10. jula 2008
- [58] *Odluka o utvrđivanju broja radnih dozvola za strance za 2009. godinu*, Vlada Crne Gore, 23. oktobra 2008. godine
- [59] *Directive 2002/91/EC of the European Parliament and the Council of 16 December 2002 on the energy performance of buildings*, Official Journal of the European Communities, 2003

- [60] *The Construction Products Directive (Council Directive 89/106/EEC)*, September 2003, Brussels
- [61] *Direktiva 75/442/EEC o otpadu i Direktiva 91/689/EEC o opasnom otpadu*
- [62] *Direktiva 91/271/EEC o otpadnim vodama*
- [63] *Direktive za vode i podzemne vode: 91/676/EEC, 80/858/EEC, 91/692/EEC*
- [64] *Guidance Paper L (concerning the Construction Products Directive – 89/106/EEC), Application and Use of Eurocodes*, Version 27 November 2003, Brussels
- [65] *Direktiva o građevnim proizvodima – izazovi i uvođenja*, Građevinar 58 (2006) 12, 1009-1019
- [66] *Strateška procjena uticaja na životnu sredinu za detaljni prostorni plan Autoputa: Bar-Boljare*, Ministarstvo za ekonomski razvoj, Podgorica, avgust 2008 godina
- [67] *Strateški plan reforme obrazovanja za period 2002-2004 godina*, Ministarstvo prosvete i nauke, Podgorica, Januar 2003
- [68] *Strateški plan reforme obrazovanja za period 2005-2009 godina*, Vlada Republike Crne Gore, Podgorica 2005
- [69] *Strateški plan zavoda za školstvo 2005-2007*, Vlada Republike Crne Gore, Zavod za školstvo, Podgorica 2005
- [70] *Strategija inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori*, Ministarstvo prosvete i nauke, Podgorica 2008
- [71] *Strategija naučno-istraživačke djelatnosti Crne Gore (2008-2016)*, Ministarstvo prosvete i nauke, Podgorica, Maj 2008 godine
- [72] *Strategija razvoja energetike Crne Gore do 2025 godine*, Institut za istraživanja u energetici, ekologiji i tehnologiji, Podgorica, novembar 2007 godine
- [73] *Nacionalna Strategija Održivog razvoja Crne Gore*, Vlada Crne Gore, Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine, Januar 2007
- [74] *Strategija razvoja turizma Crne Gore do 2020 godine*, Ministarstvo turizma i zaštite životne sredine, Vlada Crne Gore, 2008
- [75] *Strategija razvoja saobraćaja Crne Gore-Nacr*, Ministarstvo pomorstva i saobraćaja, 2006
- [76] *Strateški master plan za upravljanje čvrstim otpadom na republičkom nivou*, Ministarstvo zaštite životne sredine i uređenja prostora, Podgorica 2004
- [77] *Predlog strategije nacionalne bezbjednosti*, Vlada Crne Gore, Podgorica, Septembar 2008
- [78] *Strategija za integrirano upravljanje migracijama u Crnoj Gori za period 2008 – 2013 godine*, Ministarstvo unutrašnjih poslova i javne uprave, Podgorica, 28. juli 2008 godine
- [79] *Strategija razvoja malih i srednjih preduzeća 2007-2010*, Vlada Republike Crne Gore, Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeća, Podgorica, Septembar 2007 god.
- [80] *Strategija podsticanja direktnih stranih investicija Crne Gore*, Vlada Crne Gore, Jun 2006 godine
- [81] *Strategija upravne reforme Crne Gore 2002-2009*, Vlada Crne Gore, Ministarstvo pravde, Podgorica, mart 2003
- [82] *Enlargement Strategy and Main Challenges 2008-2009, Communication from the commission to the European parliament and the Council, Montenegro 2008 progress report*, {COM(2008)674}, SEC(2008)2696 final, Brussels 05.11.2008
- [83] *Strategija regionalnog razvoja CG*, CEED i Vlada Crne Gore, mart 2005
- [84] *Strategija građansko vaspitanja i građanskog obrazovanja u osnovnim i srednjim školama u crnoj Gori 2007-2010*, Vlada Crne Gore, Zavod za školstvo, Podgorica, decembar 2007
- [85] *Predlog Strategije naučno-istraživačke djelatnosti Crne Gore 2008-2016*, Vlada Crne Gore, Ministarstvo prosvete i nauke, 2008
- [86] *Strategija za suzbijanje siromaštva i socijalne isključenosti*, Ministarstvo zdravlja, rada i socijalnog staranja, Podgorica, jul 2007
- [87] *Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa za period 2007 - 2011 godine*, Ministarstvo zdravlja, rada i socijalnog staranja, Podgorica, 2008

- [88] *Studija izvodljivosti za dva autoputa u Crnoj Gori, Autoput Bar-Boljare*, Ministarstvo saobraćaja, pomorstva i telekomunikacija, Podgorica, avgust 2008 godina
- [89] *Studija mogućnosti razvoja SR Crne Gore do 1985, odnosno 2000 godine, Mogućnosti dugoročnog razvoja građevinarstva SR Crne Gore*, Institut za društveno-ekonomska istraživanja, decembar 1979
- [90] *Sektorske studije prostornog plana Crne Gore*, GTZ-Njemacka organizacija za tehnicku saradnju, Vlada Republike Crne Gore i Univerzitet Crne Gore, Podgorica, april 2005
- [91] *Izveštaj o radu i stanju u upravnoj oblasti Ministarstva zaštite životne sredine i uredjenja prostora i Izveštaj o radu institucija iz njegove nadležnosti, sa Izveštajem o poslovanju privrednih subjekata od posebnog interesa u 2004 godini*, Ministarstvo zaštite životne sredine i uredjenja prostora, Podgorica, decembar 2005 godine
- [92] *Izveštaj o stanju uredjenja prostora*, Ministarstvo za ekonomski razvoj, Podgorica, 2008 godina
- [93] *Izveštaj o realizaciji strategije podsticanja izvoza (septembar 2006 – septembar 2007)*, Ministarstvo za ekonomski razvoj, Podgorica, septembar 2007 godine
- [94] *Izveštaj o radu i stanju u upravnoj oblasti Ministarstva zaštite životne sredine i uredjenja prostora i Izveštaj o radu institucija iz njegove nadležnosti, sa Izveštajem o poslovanju privrednih subjekata od posebnog interesa u 2004. godini*, Ministarstvo zaštite životne sredine i uredjenja prostora, Podgorica, decembar 2005.godine
- [95] Opšti kolektivni ugovor između Vijeća Saveza samostalnih sindikata Crne Gore, Vlade Republike Crne Gore i Upravnog odbora Privredne komore Crne Gore, "Sl. list RCG", br. 01/04 od 15.01.2004, 59/05 od 13.10.2005, 24/06 od 18.04.2006
- [96] *Granski ugovor za građevinarstvo i industriju građevinskog materijala*, "Sl.list RCG", br. 45/04 od 02.07.2004, 79/05 od 23.12.2005
- [97] Uredba o kriterijumima i postupku za utvrđivanje broja radnih dozvola za strance, "Sl. list Crne Gore", br. 69/08 od 17.11.2008
- [98] *Uredba o izmenama i dopunama uredbe o organizaciji i načinu rada državne uprave*, Vlada Republike Crne Gore, Podgorica, novembar 2006
- [99] *Uredba o organizaciji i načinu rada državne uprave*, "Sl. list RCG", br. 54/04 od 09.08.2004, 78/04 od 22.12.2004, 06/05 od 11.02.2005
- [100] *Uredba o klasifikaciji površinskih i podzemnih voda*, "Sl. list Crne Gore", br. 02/07 od 29.10.2007
- [101] *Uredba o sadržaju i načinu vođenja vodnog informacionog sistema*, „Službeni list Crne Gore“, br. 33/08 od 27. maja 2008
- [102] *Uredba o klasifikaciji i kategorizaciji voda*, "Sl. List RCG", br. 14/96, 19/96, 15/97
- [103] *Plan privatizacije Crne Gore za 2008 godine*, Podgorica
- [104] *Detaljni prostorni plan Autoputa: Bar-Boljare –Predlog*, Ministarstvo za ekonomski razvoj, Podgorica, oktobar 2008 godina
- [105] *Акциони план за јачање институционалне способности за преузимање обавеза у процесу европских интеграција*, Vlada R.Crne Gore, Kancelarija za pridruzivanje u EU, juli 2006
- [106] *Akcioni Plan Integracija održivog razvoja u obrazovni sistem za period 2007-2009 godine*, Vlada Republike crne Gore, Podgorica 2007
- [107] *Akcioni plan za implementaciju preporuka evropskog partnerstva*, Vlada Republike Crne Gore, Podgorica, maj 2007
- [108] *Prostorni plan Republike Crne Gore*, Ministarstvo zastite zivotne sredine i uredjenje prostora, Podgorica, 2008 godine
- [109] *Prijedlog Akcionog plana politike stanovanja u Crnoj Gori*, Vlada Crne Gore, decembar 2005
- [110] *Program uredjenja prostora* , Vlada Crne Gore, 2008
- [111] *Program upotrebe sredstava u vodoprivredi za 2007 godine*, Vlada Republike Crne Gore, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede, Podgorica, januar 2007
- [112] *Nacionalni program za integraciju Crne Gore u EU (NPI) za period 2008-2012*, Vlada Crne Gore
- [113] *Ekonomska i fiskalna program za Crnu Goru 2007 – 2010*, Vlada CG, Ministarstvo finansija, Podgorica, novembar 2007

- [114] *Ekonomski i fiskalni program za Crnu Goru 2006 - 2008. (2006 EFP)*, Vlada CG, Ministarstvo finansija, Podgorica, novembar 2006
- [115] *Arhitektonski Atlas Crne Gore*, Oktobar, 2006 godina
- [116] *Sintezna karta Crne Gore-Prostorni plan Crne Gore do 2020 god.*, Ministarstvo za ekonomski razvoj
- [117] *Spoljnopolitički prioriteti Crne Gore*, Ministarstvo inostranih poslova Crne Gore, 2007
- [118] *Ekonomska politika Crne Gore za 2008 godinu*, Vlada Crne Gore, Podgorica, 21.12.2007 godine
- [119] *Agenda Ekonomskih Reformi u Crnoj Gori 2002-2007*, Podgorica, april 2005
- [120] *Statistički godišnjak 2007*, Zavod za statistiku MONSTAT, Podgorica 2007
- [121] *Politika unapređenja ekonomskih odnosa sa inostranstvom sa osvrtom na strane direktne investicije*, Vlada Crne Gore, maj 2007
- [122] *Finansijski Sporazum između Vlade Crne Gore i Komisije Evropskih Zajednica o Nacionalnom programu za Crnu Goru u okviru IPA-komponente za pomoć tranziciji i institucionalno jačanje kapaciteta za 2007 godinu*, Februar 2008 godine
- [123] *Analiza tržišta nekretnina*, Sektor za istraživanja, statistiku i IT, Centralna Banka Crne Gore, Podgorica 2008
- [124] *Analiza normativne uređenosti građevinarstva, industrije građevinskog materijala i komunalne djelatnosti*, Glasnik-List privredne komore Crne Gore, Službeni dodatak 16, maj 2008
- [125] *Informaciju o izveštaju Evropske komisije o napretku Crne Gore za 2007 godinu*, Sekretarijat za evropske integracije, novembar 2007
- [126] *Crna Gora, investicioni izazov*, Vlada Crne Gore, 2007
- [127] *Porezi i razvoj građevinarstva u Crnoj Gori*, Privredna komora Crne Gore, novembar 2008
- [128] *Program javnih radova za 2008. godinu*, Vlada Crne Gore
- [129] *Uticaj globalne finansijske i ekonomske krize na crnogorsku ekonomiju*, Ministarstvo za ekonomski razvoj, Podgorica, decembar 2008. godine
- [130] *Ekonomska politika Crne Gore za 2009 godinu*, Sekretarijat za razvoj, Podgorica, 12.12.2008
- [131] *Vodič za pristup informacijama Ministarstva pomorstva i saobraćaja*, Ministarstvo pomorstva i saobraćaja, Podgorica 2006
- [132] *Elaborat o mogućnostima postizanja efikasnije organizovanosti gradjevinarstva SR Crne Gore*, Zavod za tržišna istraživanja, Beograd, decembar 1987god.
- [133] *Strane direktne investicije kaopokretač privrednog razvoja Crne Gore*, Sektor za istraživanja, statistiku i IT, Centralna banka Crne Gore, Podgorica 2008
- [134] *Knjiga promjena obrazovnog sistema R. Crne Gore*, Institut za otvoreno društvo Crne Gore, Podgorica, 2001
- [135] *Reforma obrazovanja i razvoj ljudskih resursa u Crnoj Gori*, Privredna komora Crne Gore, Podgorica, jun 2008
- [136] *School Infrastructure and Necessary Investments*, The Ministry of Education and Science, Podgorica 2003
- [137] *Glavni projekat informacionog sistema obrazovanja RCG*, Ministarstvo prosvete i nauke, Podgorica 2004
- [138] *Call for Partnership Projects*, Academy of Central European Schools, 2008/2009
- [139] *Proces razvoja Nacionalnog plana akcije za mlade u Crnoj Gori, Informativni paket*, Ministarstvo prosvete i nauke, www.mpin.vlada.cg.yu
- [140] *Akreditacija visokoobrazovnih ustanova i studijskih programa*, Ministarstvo prosvete i nauke, www.mpin.vlada.cg.yu
- [141] *FP7 Program*, Ministarstvo prosvete i nauke, www.mpin.vlada.cg.yu
- [142] *Akreditovane visokoobrazovne ustanove i studijski programi*, Ministarstvo prosvete i nauke, www.mpin.vlada.cg.yu
- [143] *Analiza deficitarnih zanimanja u Crnoj Gori*, Zavod za zapošljavanje Crne Gore, Podgorica, maj 2008

- [144] *Analiza poslodavaca, zaposlenost i zapošljavanje 07/08*, Zavod za zapošljavanje Crne Gore, Podgorica, 2008, www.zzzcg.org
- [145] *Časopis tržište rada*, br.2,3-2007
- [146] *Časopis tržište rada*, br.4,5-2008
- [147] *Јединствена номенклатура занимања у Социјалистичкој Федеративној Републици Југославији*, "Службен лист СФРЈ", бр. 31/90
- [148] *Metodologija izrade standarda zanimanja*, www.gov.me/files/1127148437.pdf
- [149] *Radna snaga i zaposlenost u Crnoj Gori*, Zavod za zaposljavanje, septemvri 2007
- [150] *Rešenje o standardu zanimanja parketar/parketarka*, "Sl. list RCG", br. 60/07 od 09.10.2007
- [151] *Eliminisanje barijera za razvoj preduzetnistva u Crnoj Gori, Rezime*, Vlada R.Crne Gore, Direkcija za razvoj malih i srednjih preduzeca, Podgorica, septembar 2007
- [152] Relevantni podaci za: budžet, kreditni rejting, finansijski izvestaji, pravilnici, uredbe, odluke, Zakon o budžeti, ekonomsko fiskalni program i dr. web-strana <http://www.gov.me/minfin>
- [153] Tekuća privredna kretanja u I kvartalu 2009. godine sa ocjenom uticaja finansijske krize na građevinarstvo i predlog mjera za njeno prevazilaženje, Privredna komora Crne Gore – Odbor udruženja građevinarstva, IGM i komunalne privrede
- [154] Informacija o uspostavljanju Decentralizovanog implementacionog sistema (DIS) u Crnoj Gori- Sekretarijat za Evropske integracije, februar 2008
- [155] Trendovi razvoja građevinskog sektora i tržišta nekretnina - Jelena Krstajić, "Preduzetnička ekonomija"-2006
- [156] Uredba o organizaciji i načinu rada državne uprave Sl. list RCG 59/09
- [157] Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Ministarstva uređenja prostora i zaštite životne sredine (septembar 2009.)
- [158] Eliminisanje biznis barijera za razvoj preduzetništva - Uređenje prostora i izgradnja objekata - Analiza propisa sa predlozima za reviziju zakonskih rješenja, Ministarstvo za ekonomski razvoj, 2009.
- [159] Bilten Ministarstva finansija, broj XII / 2008
- [160] Mogućnosti za prevazilaženje krize u građevinarstvu Crne Gore, - Privredna Komora Crne Gore, Prof. dr. Milenko Popović, 2009.
- [161] Zavod za zapošljavanje Crne Gore- Izveštaj o zapošljavanju stranaca, Oktobar 2009
- [162] Mjesečni statistički pregled 01-2009, Monstat
- [163] Informacija o ponudi, tražnje, deficitima, suficitima i zapošljavanju kod zanimanja III i IV stepena srednje stručne sprme na tržištu rada u CG , ZZZ CG, 11.03.2009
- [164] Obrazovanje u građevinarstvu- problematika deficita radne snage, Privredna komora CG, Februar 2009
- [165] Studija "Mogućnosti razvoja industrije građevinskog materijala u Crnoj Gori", Privredna komora Crne Gore, jun 2009, Podgorica

LISTA ČLANOVA EKSPERTSKOG TIMA I RADNIH GRUPA OD 1-6

Red. br.	Prezime i ime	Šk. sprema i zvanje	Funkcija u timu
1	2	3	4
1.	Strahinja Trpevski	dipl.arh. profesor, dr	Tim lider
2.	Petar Cvetanovski	dipl.građ.inž. van. profesor, dr	Potpisnik projekta i član radne grupe 2
3.	Meri Cvetkovska	dipl.građ.inž. van. profesor, dr	Direktor projekta, član radne grupe 2 i koordinator radne grupe 5
4.	Jovanovski Milorad	dipl.geol.inž. van. profesor, dr	Koordinator projektne jedinice Skoplje , član radne grupe 2
5.	Snežana Rutešić	dipl.građ.inž. docent, dr	Koordinator lokalne jedinice Podgorica i član radne grupe 5
6.	Nenad Ivanišević	dipl.pravnik, dipl. građ.inž. docent, dr	Koordinator radne grupe 1
7.	Vanco Gjorgjiev	dipl.geod.inž. profesor, dr	Koordinator radne grupe 2 i član radne grupe 1
8.	Tome Trombev	dipl.građ.inž	Koordinator radne grupe 3 i član radne grupe 1 i 2
9.	Vesna Stojanova	dipl.ekonomist, profesor, dr	Koordinator radne grupe 4 i član radne grupe 3
10.	Todorka Samardžioska	dipl.građ.inž. docent, dr	Koordinator radne grupe 6 i član radne grupe 5
11.	Katerina Donevska	dipl.građ.inž. van.profesor, dr	član radne grupe 1 i 2
12.	Ljupčo Lazarov	dipl.građ.inž. profesor, dr	član radne grupe 2
13.	Radomir Zejak	dipl.građ.inž. profesor, dr	član lokalne projektne jedinice-Podgorica, član radne grupe 5 i 6
14.	Uwe Hartmann	dipl.tehn.inž. dr	ekspert-konsultant i član radne grupe 2
15.	Valentina Žileska-Pančoska	dipl.građ.inž. profesor, dr	član radne grupe 3
16.	Liljana Denkovska	dipl.građ.inž. profesor, dr	član radne grupe 5
17.	Zoran Krakutovski	dipl.građ.inž. docent, dr	član radne grupe 4
18.	Blagoja Nanevski	dipl.ekonomist	član radne grupe 4
19.	Mladen Gogić	dipl.građ.inž. spoljni saradnik,mr	član lokalne projektne jedinice Podgorica i član radne grupe 1 i 2
20.	Strahinja Pavlović	dipl.građ.inž. spoljni saradnik,mr	član lokalne projektne jedinice Podgorica i član radne grupe 1 i 3
21.	Zlatko Zafirovski	dipl.građ.inž. mladji asistent	član radne grupe 4 i 5
22.	Slobodan Ognjenović	dipl.građ.inž. asistent	član radne grupe 1 i 2

23.	Nataša Markovska	dipl.elec.inž. dr	član radne grupe 4
24.	Stanislava Dodevska	dipl.građ.inž. dr	član radne grupe 1 i 2
25.	Đorđi Trajanovski	dipl.arh.	član radne grupe 1
26.	Časlav Mladenovski	dipl.environ.inž., mr	član radne grupe 1
27.	Sonja Čerepnalkovska	dipl.građ.inž.	član radne grupe 2
28.	Žaklina Sekovska	dipl. pravnik	član radne grupe 2
29.	Miodrag Perović	direktor ISME	član radne grupe 2
30.	Igor Petkovski	dipl. pravnik	član radne grupe 3
31.	Ana Trombeva Gavriloska	dipl.građ.inž. mr	član radne grupe 3